

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Kristiane Rebane

**VANAVANEMATE ASENDUSKOHUSTUS: REGULATSIOONI JA
KOHTUPRAKTIKA ANALÜÜS**

Magistritöö

Juhendaja: Tiina Mikk, PhD

Tallinn
2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ÜLALPIDAMISKOHUSTUS	7
1.1. Ülalpidamiskohustuse üldpõhimõtted, teooriad ja põlvkondadevaheline ülalpidamiskohustus.....	7
1.2. Lapse ülalpidamiskohustuse asetamine riigile <i>versus</i> perekonnale	13
1.3. Elatise maksmise eesmärk, eeldused ja vastuväited	18
2. ASENDUSKOHUSTUS.....	23
2.1. Asenduskohustuse kujunemislugu ja eesmärk.....	23
2.2. Vanavanemad kohustatud isikutena ja nendevaheline vastutuse jaotus	27
2.3. Vanavanemate vastu suunatud ülalpidamisinõude eeldused ja ulatus	32
2.4. Vanavanemate tagasinõudeõigus	36
2.5. Riiklikud sunnivahendid lapse ülalpidamiskohustuse rikkumisel ja nende seos asenduskohustuse tekkimise eeldustega	40
3. ASENDUSKOHUSTUSE EELDUSTE ANALÜÜS KOHTUPRAKTIKA PÕHJAL.....	46
3.1. Kasutatud kohtupraktika ülevaade	46
3.2. Eristatud eeldus – ülalpidamist ei ole võimalik saada	49
3.2.1 Eeldused on täidetud	51
3.2.2 Eeldused ei ole täidetud	53
3.3. Eristatud eeldus – ülalpidamist on ülemäära raske saavutada	56
3.3.1. Eeldused on täidetud.....	57
3.3.2. Eeldused ei ole täidetud	59
3.4. Eristamata või võrdsustatud eeldused: ülalpidamist ei ole võimalik saada ja/või ülalpidamist on ülemäära raske saavutada.....	61
3.4.1. Eeldused on täidetud.....	63
3.4.1.1. Eristamata eeldustele viitamine	63
3.4.1.2. Mõlemale eeldusele viitamine	65

3.4.2. Eeldused ei ole täidetud	68
3.5. Kohtupraktika analüüs asenduskohustuse eelduste eristatuse ja ühtluse osas	70
KOKKUVÕTE	75
GRANDPARENTAL SUBSTITUTION OBLIGATION: ANALYSIS OF REGULATION AND CASE LAW.....	80
KASUTATUD KIRJANDUS	87
KASUTATUD EESTI ÕIGUSAKTID.....	90
KASUTATUD SAKSA ÕIGUSAKTID	90
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	91
KASUTATUD MUUD ALLIKAD	94
LISAD.....	96
Tabel. Asenduskohustuse eelduste kokkuvõtte teoorias ja kohtupraktikas	96

SISSEJUHATUS

Perekonnaseaduse¹ (edaspidi *PKS*) § 116 lõike 2 kohaselt on vanemal kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest. See hõlmab ka materiaalselt ülalpidamist. Ülalpidamissuhe on õigussuhe, mille üheks pooleks on kohustatud isik, kellel on kohustus ülalpidamist anda, ja teiseks pooleks on õigustatud isik, kellel on õigus ülalpidamist saada. *PKS* § 106 lõike 1 kohaselt tähendab asenduskohustus ülalpidamiskohustuse üleminekut järgmisele kohustatud isikule, kui esmajärjekorras vastutav isik ülalpidamiskohustusest vabaneb. *PKS* § 82 kohaselt tulenevad vanemate ja laste vastastikused õigused ja kohustused laste põlvnemisest, mis on kindlaks tehtud seaduses sätestatud korras. *PKS* § 96 kohaselt tuleneb lisaks põlvnemisest ka lähisugulaste vaheline vastastikune ülalpidamiskohustus. See kohustus seob kolme põlvkonda ehk abivajaduse korral on teineteist vastastikku ülal pidama kohustatud sugulased lapselastest vanavanemateni.² Sealjuures *PKS* § 96 lõike 1 teise lause kohaselt ei mõjuta ülalpidamiskohustust muudatused hooldusõiguses, st ülalpidamist on kohustatud andma vanem ka juhul, kui tal ei ole lapse suhtes hooldusõigust.

PKS § 102 lõike 2 kohaselt aga vanem oma alaealise lapse ülalpidamiskohustusest ei vabane. Siiski võib olla vanemalt elatist saada väga raske, kui mitte võimatu. Seetõttu sätestabki *PKS* § 106 lõige 2, et juhul, kui isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või on seda ülemäära raske saavutada, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena (asenduskohustus). Sellisel juhul läheb *PKS* § 106 lõike 2 teise lause kohaselt kohustatud isiku asemel ülalpidamist andnud isikule üle õigustatud isiku nõue kohustatud isiku vastu ehk tekib tagasinõudeõigus. Kuigi asenduskohustus tekib ka abikaasa, lahutatud abikaasa ja lapse sünni puhul ülalpidamist andma kohustatud isiku ülalpidamiskohustusega seotud juhtudel³, on käesoleva töö fookus ainult vanavanematel *PKS* § 106 lõike 2 alusel tekkival asenduskohustusel oma alaealiste lastelaste suhtes.

---

¹ Perekonnaseadus. – RT I, 11.01.2023, 11.

² Sootak, J. Õigus igapäevale. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2017, lk 295. Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadusega (RT I, 28.04.2022, 1) viidi alates 08.05.2022 *PKS* sisse muudatus, mille kohaselt jäävad ülalpidamiskohustuslasteks edaspidi ainult esimese astme ülenejad ja alanejad sugulased (s.o ainult lapsed ja vanemad üksteise suhtes). Vanavanemad edaspidi oma täisealist lapselast ega lapselapsed oma abivajavat vanavanemat asenduskohustuse raames üleval pidama ei pea. See erisus aga ei kehti alaealiste lastelaste puhul – nende suhtes jääb vanavanemate kohustus oma lapselast ülal pidada kehtima.

³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri, lk 8. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/be809fb2-34b3-4079-aa84-807c020db2b4> (22.04.2023)

PKS § 100 lõiked 1 ja 2 sätestavad, et ülalpidamist antakse lapsele üldjuhul raha perioodilise maksimisega (edaspidi *elatis*) ja eeskätt juhul, kui vanem ei ela lapsega koos või kui ta ei osale lapse kasvatamises. Eestis on vaatamata elatise maksmise süsteemi korduvale reorganiseerimisele endiselt väga suur elatisvõlglaste hulk – 2022. aasta lõpu seisuga võlgneb ca 9300 elatisvõlglast oma lastele kokku 42 miljonit eurot.⁴ Ei ole selge, kuidas asenduskohustuse eeldusi täpsemalt sisustatakse, ning kuna õiguskirjandus ega senised akadeemilised tööd seda küsimust ei analüüsi, seisnebki magistr töö aktuaalsus kohtupraktika analüüsis asenduskohustuse tekkimise eelduste sisustamisel, kuna elatisvaidlusi on jätkuvalt palju. Arvestades suurt elatisvõlglaste arvu, võib järjest suurenda ka elatise sissenõudmine asenduskohustuse raames, kohtute töökoormus ning vajadus ühtlase kohtupraktika järele asenduskohustuse tekkimise eelduste sisustamisel.

Ka varem on sellel teemal üliõpilastöid kirjutatud, kuid käesoleva magistr töö fookus on erinev. Ilja Nikiforov on kirjutanud uurimistöo „Ülalpidamise asenduskohustus elatisvõlgniku vanemate näitel Eesti Vabariigi kohtupraktikas“.⁵ Selle fookus oli hinnata, kas tekkiv asenduskohustus on proportsionaalne vanavanemate õigustega enda lastelaste suhtes või riivab vanavanemate huviseid ülemäära, seevastu kui käesoleva magistr töö fookus on kohtupraktika analüüsil. Samuti analüüsi Ilja Nikiforovi töös Vene ja Soome õigust, kuid mitte Saksa. Natalja Gaag on kirjutanud bakalaureusetöö „Põlvnemisest tulenev asenduskohustus ning selle menetlus kohtus Eesti Vabariigis ja Venemaa Föderatsioonis“⁶, mille uurimisküsimus oli, millises riigis, kas vastavalt Eesti Vabariigis või Venemaa Föderatsioonis, on kehtivate asenduskohustuse regulatsioonide kohaselt ülalpidamist saama õigustatud laste huvid paremini kaitstud ja kumma riigi kohtupraktikas lähtutakse rohkem lapse prima huvi tagamise põhimõttest. I. Nikiforovi ja N. Gaagi töödes kasutati vastavalt 19 ja 2 asenduskohustuse alast kohtulahendit, seevastu kui käesolevas magistr töös analüüsitakse 82 asenduskohustuse alast kohtulahendit. Seega on käesoleva magistr töö fookus eelviidatud töödest erinev nii töö uurimisküsimuste kui ka analüüsitud kohtulahendite arvu osas.

---

⁴ Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koja ning Justiitsministeeriumi andmed artiklis Orav, A.T. Uue peretoetuse kibedad viljad. Kärgeperede lood ei ole seebiooper, vaid näited elust enesest. – Eesti Ekspress, 01.03.2023. Kättesaadav: <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120149916/uupe-peretoetuse-kibedad-viljad-kargeperede-lood-ei-ole-seebiooper-vaid-naited-elust-enesest> (22.04.2023).

⁵ Nikiforov, I. Ülalpidamise asenduskohustus elatisvõlgniku vanemate näitel Eesti Vabariigi kohtupraktikas. Uurimistöo. Juhendaja Haldi Koit. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusteaduskond Tallinnas 2017.

⁶ Gaag, N. Põlvnemisest tulenev asenduskohustus ning selle menetlus Eesti Vabariigis ja Venemaa Föderatsioonis. Bakalaureusetöö. Juhendaja Kristi Joamets. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2021.

Magistritöö eesmärk on analüüsida vanavanemate asenduskohustuse regulatsiooni ja selgitada välja, kuidas on kohtud praktikas tõlgendanud PKS § 106 lõiget 2. Selleks uuritakse:

- 1) Mis on asenduskohustuse eesmärk ja olemus?
- 2) Millised on vanavanemate vastu suunatud asenduskohustuse nõude eeldused ja võimalik ulatus ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane?
- 3) Millisel juhul tekib vanavanematel tagasinõudeõigus ning mida tähendab PKS § 106 lõike 2 kolmas lause, mille kohaselt nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega?
- 4) Kas asenduskohustuse tekkimise eelduseks peab olema karistusõiguslik ülalpidamiskohustuse rikkumine?
- 5) Kas ja kuidas eristatakse kohtupraktikas PKS § 106 lõike 2 alusel tekkiva asenduskohustuse alternatiive „ülalpidamist ei ole võimalik saada“ ja „ülalpidamist on ülemäära raske saavutada“ ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane?

Magistritöö teoreetilises analüüsis kasutatakse võrdlevat ja dogmaatilist meetodit. Töö peamiseks teoreetiliseks allikateks on Eesti ja Saksa õiguslane kirjandus, ingliskeelne teaduskirjandus, Eesti ja Saksa seadused ning nende kommentaarid ja seletuskirjad. Magistritöö empiirilises osas on kasutatavateks meetoditeks andmekogumine ja -töötlus, võrdlemine ja analüüs. Võrdlusriigiks on valitud Saksamaa seetõttu, et Eesti PKS on koostatud Saksa õiguse eeskujul. Magistritöös analüüsiti 82 asenduskohustuse alast kohtulahendit ajavahemikust 2011–2023.⁷

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis antakse ülevaade ülalpidamiskohustuse üldpõhimõtetest, teooriatest ning ülalpidamiskohustuslaste järjestusest ja elatise maksmisest. Teine peatükk keskendub asenduskohustuse instituudile – selle muutumisele läbi PKS erinevate versioonide, selle tekkimise eeldustele ning vanavanematele kui kohustatud subjektidele. Kolmas peatükk on asenduskohustuse eelduste kohtupraktika analüüs.

Autor tänab väga juhendajat professionaalsete nõuannete, igakülgse abi ja tagasiside eest.

Märksõnad: elatis, ülalpidamiskohustus, ülalpidamiskohustuse rikkumine, asenduskohustus

---

⁷ Täpsemalt oli hõlmatud lahendite analüüsi ajavahemik esimesest uue PKSi alusel tehtud asenduskohustust käsitlevast Riigikohtu lahendist 19.10.2011 kuni 13.01.2023, mil autor teostas Riigi Teatajas viimase otsingu.

1. ÜLALPIDAMISKOHUSTUS

1.1. Ülalpidamiskohustuse üldpõhimõtted, teooriad ja põlvkondadevaheline ülalpidamiskohustus

Käesolevas peatükis antakse ülevaade ülalpidamiskohustuse üldpõhimõtetest, teooriatest ning ülalpidamiskohustuslaste järjestusest ja elatise maksmisest ning nende seostest asenduskohustusega. Ülalpidamiskohustus tähendab abivajava isiku ülalpidamist. Abivajava isiku eest hoolitsemise kohustus on reguleeritud põhiseaduse⁸, perekonnaseaduse ja sotsiaalhoolekande seadusega.⁹ Ülalpidamise saamise esmaseks eelduseks on abivajaduse olemasolu, st alaneja või üleneja sugulase suutmatus ennast ise ülal pidada, näiteks kehalise või vaimse puude või muu põhjuse tõttu võimetus endale ise elatusvahendeid hankida.¹⁰

PKS § 97 p-de 1–3 kohaselt on ülalpidamist saama õigustatud isikuteks alaealine laps; laps, kes täisealisena omandab põhi-, kesk- või kõrgharidust või õpib kutseõppe tasemeõppes, kuid mitte kauem kui 21-aastaseks saamiseni; ning muu abivajav alaneja või üleneja sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise ülal pidama. Ning kohustatud isikuteks, kellel on kohustus selliste isikutele ülalpidamist anda, on PKS § 96 lõike 1 kohaselt täisealised esimese astme ülenejad ja alanejad sugulased. PKS § 96 lõike 2 kohaselt on lisaks teise astme ülenejad sugulased ülalpidamiskohustuslased oma alaealiste alanejate sugulaste suhtes (s.o vanavanemad oma lastelaste suhtes).

Seega on eelmainitud paragrahvide kohaselt ülalpidamist saama õigustatud alaealist last kohustatud üleval pidama tema täisealised esimese ja teise astme ülenejad sugulased ehk lapse ülalpidamiskohustus ulatub läbi kahe põlvkonna – lapse vanemad ja vanavanemad. Aga omakorda abivajavat vanavanemat või vanemat on ülal pidama kohustatud vaid esimese astme ülenejad või alanejad sugulased ehk ülalpidamiskohustus teistpidi ulatub vaid läbi ühe põlvkonna. Ülalpidamiskohustuslaste järjestus tuleneb PKS §-st 105, mis sätestab, mis järjekorras kohustatud isikud õigustatud isikule ülalpidamist andma peavad. Selle kohaselt annab alaneja sugulane ülalpidamist enne ülenejat sugulast (PKS § 105 lõige 1) ning alanejate sugulaste ja ülenejate sugulaste puhul annab lähema astme sugulane ülalpidamist enne

⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁹ Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 22.03.2021, 14.

¹⁰ RKTK, 07.03.2014, 3-2-1-192-13, p 10.

kaugema astme sugulast (PKS § 105 lõige 2). Ülalpidamiskohustuslaste järjestus on asenduskohustuse kontekstis oluline seetõttu, et asenduskohustuse rakendumisel liigub ülalpidamiskohustus esmajärjekorras kohustatud isikult järjekorras järgmisele.

Sotsiaalseadustiku üldosa seaduse¹¹ § 5 lõige 1 ütleb, et isikul on esmane vastutus teda ohustavate riskidega toimetulekul. Aga näiteks alaealiselt lapselt ei saa säärast enese ülalpidamist eeldada, mistõttu on just lapse vanematel esmajärjekorras kohustus oma alaealiste laste eest hoolitseda. Hoolitsus põhiseaduse § 27 lõike 5 tähenduses on Riigikohtu seisukoha järgi nii pereliikmele ainelise abi andmine kui ka isiklik hooldus.¹² Engster teoretiseerib, et niivõrd, kui me väärtustame oma elu, võib öelda ka, et me väärtustame hoolitsust, sest see on teinud ja teeb meie elu üldse võimalikuks – kui me keelduks osutamast hoolitsust teistele abivajajatele, käituks me vastupidiselt sellele põhimõttele, tänu millele me üldse olemas oleme.¹³ Engster arvab veel, et inimestena, kes on üldse ellu jäänud ja arenenud tänu teiste inimeste hoolitsusele, oleme me loogiliselt võtnud endale kohustuse anda hoolitsust ka kõigile teistele olenditele, kes ilma inimese hoolitsuseta ei saa ellu jääda ega areneda.¹⁴ Kokkuvõttes tõdeb ta, et meie elud on sõltunud ja jäävad ka edaspidi sõltuma teiste inimeste hoolitsusest.¹⁵ PKSi kohaselt sätestab asenduskohustuse instituut vähemalt materiaalse hoolitsuse pakkumise.

Laste rahalist toetamist võib vaadelda kui osa põlvkondadevahelisest institutsionaalsest koostööst. Laste toetamine täiskasvanute poolt võib olla tõlgendatav kui ettemakse omakorda vanaduspõlves toetamiseks, teisalt aga võib see olla kui tagasimakse selle eest, et neid endid lapsena üleval peeti. Mõlemal juhul aga saavad inimesed hoolt ja toetust, kui nad on haavatavad. Ja vastutasuks võimaldavad needsamad inimesed omakorda hoolt ja toetust, kui nad on selleks võimelised. See süsteem on õiglane, kuna kõik vajavad lapsena hoolt, ja samuti võib eeldada hooldusvajadust mingil määral ka vanaduspõlves.¹⁶ Sarnaseid põhimõtteid on järgitud ka Eesti PKSi.

---

¹¹ Sotsiaalseadustiku üldosa seadus. – RT I, 13.03.2019, 157.

¹² RKÜK, 03.07.2012, 3-3-1-44-11, p 62.

¹³ Engster, D. Rethinking Care Theory: The Practice of Caring and the Obligation to Care. – *Hypatia*, 2005/20, No. 3, lk 64.

¹⁴ *Ibidem*, lk 65.

¹⁵ *Ibidem*, lk 65.

¹⁶ Altman, S. A Theory of Child Support. – *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2003/17, lk 181–182.

Põlvkondadevahelist ülalpidamiskohustust on käsitletud kõigis PKS erinevates redaktsioonides. Näiteks PKS 01.01.1995 redaktsiooni¹⁷ § 65 kohaselt pidid vanavanemad, kellel varaline seisund seda võimaldab, ülal pidama oma alaealist lapselast, samuti abi vajavat töövõimetut täisealist lapselast, kui lapselapsel ei ole vanemaid, abikaasat või täisealiseks saanud last või kui nendelt ei ole võimalik ülalpidamist saada. Ning ka vastupidi – § 66 kohaselt pidi täisealine lapselaps, kelle varaline seisund seda võimaldab, ülal pidama oma abi vajavat töövõimetut vanavanemat, kui tal ei ole abikaasat või täisealiseks saanud last või kui nendelt ei ole võimalik ülalpidamist saada.

2010. aastal kehtima hakanud uue PKSiga sätestati samad põhimõtted tänapäevasel kujul, kuid ülalpidamise eeldus – võimetus ennast ise üleval pidada – jäi samaks.¹⁸ Uue PKS § 96 kohaselt olid ülalpidamist kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased. Võrreldes PKS 01.01.1995 redaktsiooniga viidi uues PKSiis sugulastevaheline ülalpidamiskohustus ühtse struktuuri alla (§-d 96 ja 97), kuna võrreldes varasema redaktsiooniga puudus vajadus kõiki mõeldavaid kombinatsioone seaduses eraldi loetleda.¹⁹

13.04.2022 võeti vastu sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus²⁰, mille § 3 tõi kaasa muudatused ka PKS §-s 96. Nimelt sooviti muudatusega vabastada teise astme alanejad sugulased ülalpidamiskohustusest, et luua olukord, kus täisealised lapselapsed ei oleks enam kohustatud oma vanavanemate pikaajalise hoolduse eest tasuma, ning sama loogika peaks kehtima ka vanavanematele oma täisealiste lastelaste suhtes.²¹ Muudatuse järgselt on PKS § 96 lõike 1 kohaselt edaspidi ülalpidamiskohustuslased vaid esimese astme ülenejad ja alanejad sugulased, võrreldes kehtiva §-ga 96, mis sätestas ülalpidamiskohustuse nii esimese kui ka teise astme ülenejatele ja alanejatele sugulastele. Muudatusega aga jäävad teise astme

---

¹⁷ Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326.

¹⁸ Perekonnaseadus. – RT I 2009, 60, 395.

¹⁹ Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri, lk 30. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/Perekonnaseadus> (22.04.2023). Täpsustuseks olgu märgitud, et PKS 01.07.2010 redaktsioon võeti vastu hoopis perekonnaseaduse eelnõuga 543 SE, mille seletuskirjast leiab viite, et sisu osas (sh seletuskiri) vastab eelnõu täielikult Vabariigi Valitsuse poolt algatatud perekonnaseaduse eelnõu 55 SE kolmanda lugemise tekstile, mis langes Riigikogu menetlusest välja. Seetõttu kasutatakse magistritöös otseviidet perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskirjale. (Perekonnaseaduse eelnõu 543 SE seletuskiri, lk 1. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b08d579a-6ae6-7288-be34-fcfd72f84e0/Perekonnaseadus> (22.04.2023)).

²⁰ Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 28.04.2022, 1.

²¹ Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 510 SE seletuskiri, lk 56. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0bb6d4b8-eab6-4d35-af70-0d974ec690b5/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (22.04.2023).

ülenejad sugulased siiski ülalpidamiskohustuslasteks oma alaealiste alanejate sugulaste suhtes (s.o vanavanem alaealise lapselapse suhtes). Seega saab ka vanavanemate asenduskohustus rakenduda ainult alaealiste lastelaste suhtes.

Seadusemuudatust põhjendati eesmärgiga, et abivajava inimese toetamine ja sobivate teenuste pakkumine ei ole vaid perekonna ja sugulaste kohustus. Sotsiaalministeeriumis 2019. aastal toimunud pikaajalise hoolduse korralduse teemalises töörühmas selgus, et kohalike omavalitsuste praktika kohaselt on ülalpidamise nõudmine lastelastelt töömahukas ja keeruline, kuna sageli on lastelastel juba endal ülalpidamist vajavad lapsed, või vajavad lapselapsed õpingute tõttu ise ülalpidamist või õpivad teises riigis. Samuti viitasid kohalikud omavalitsused sellele, et lapselaste poolne ülalpidamiskohustus on praktikas harv, mistõttu peaks kavandatav seadusemuudatus viima seadusandluse päriselu praktikaga rohkem vastavusse.²²

Collingridge & Miller käsitlevad oma artiklis²³ nelja teooriat, mis ideaalis peaks õigustama täiskasvanud lastel lasuvat ülalpidamiskohustust oma vanemate suhtes. Nad toovad välja iga mudeli nõrgad ja tugevad küljed. Kuigi artikkel käsitleb teooriaid suhtes laps–lapsevanem, mitte lapselaps–vanavanem, võib neid teooriaid asenduskohustuse raames vaadelda ka suhtes lapselaps–vanavanem, kuivõrd asenduskohustuse olemuseks ongi kohustuse üleminek järgmisele kohustatud isikule. Nendeks teooriateks on:

1) Vastastikkuse mudel²⁴ – lastel on kohustus hoolitseda oma vanemate eest, kuna nende vanemad on põhjutanud nende eksistentsi, nende eest hoolitsenud, neid harinud ja neid materiaalselt hooldanud. Collingridge & Miller väidavad aga, et kui lapsed võlgnevad sellist hooldust oma vanematele, siis võlgnevad nad seda ka oma vanavanematele, vanavanavanematele ja nii edasi, kuivõrd kõikide esivanemate tegevus on põhjuslikult vajalik tingimus, et too laps üldse eksisteerida saaks. Samas toovad autorid selle mudeli nõrkusena välja selle, et armastus- ja kiindumussuhteid ei saa siduda lihtsalt vastastikkuste kohustustega. Seetõttu leiavad autorid kokkuvõttes, et vastastikkuse mudel ei toeta ülalpidamiskohustust.²⁵

---

²² Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 510 SE seletuskiri, lk 56.

²³ Collingridge, M. & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2.

²⁴ Blustein, J. Parents and Children: The Ethics of the Family. – New York: Oxford University Press, 1982. Viidatud Collingridge, M., & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2, lk 123.

²⁵ Collingridge, M. & Miller, S., lk 123–124.

2) Vajaduspõhine mudel²⁶ – selle mudeli kohaselt peaksid täiskasvanud lapsed oma eakatele vanematele tagama materiaalset ja muud abi, sest nende vanemad vajavad seda, ja vajadus kui selline on fundamentaalne moraalne kaalutlus. Selle mudeli tugevustena toovad autorid välja, et rikaste eakate vanemate täiskasvanud lastel ei ole kohustust oma vanematele materiaalseid hüvesid anda, samas kui vaeste eakate vanemate täiskasvanud lastel vastav kohustus on. Kuid autorid küsivad ka, miks just täiskasvanud lapsed on kohustatud isikud oma eakate vanemate abistamisel, kuivõrd eakate finantsiliste vajaduste rahuldamisel on riik kõige parem eakate abistamisel.²⁷ Võib öelda, et Eesti seadusandlus võtab vajaduspõhist mudelit arvesse, kuivõrd PKS § 102 lõike 1 kohaselt vabaneb isik ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist.

3) Sõpruse mudel – Collingridge & Miller võtavad oma artiklis arutluse alla Jane Englishi teooria ülalpidamisest. Englishi kohaselt ei võlgne lapsed oma vanematele midagi, kuna nad ei ole andnud nõusolekut siia maailma sündimiseks ega vanematelt hüvede saamiseks. Veelgi enam – lastel ei ole oma eakate vanemate suhtes rohkem kohustusi kui ükskõik millise muu abivajaja suhtes. Kuivõrd aga lapsed, ja eriti täiskasvanud lapsed, on oma vanematega sõbrasuhetes, siis peaksid nad neid aitama viisil, mil tavaliselt sõbrad üksteist aitavad. Samas aga antakse sellist abi armastuse, mitte kohustuse pärast, sest kohustuse pärast tegutsemine pole sõpruse kontseptsiooniga kooskõlas.²⁸ Collingridge & Miller leiavad, et sõpruse mudel ei toimi, sest täiskasvanud lastel on kohustused oma eakate vanemate ees ka siis, kui nad ei ole nendega sõbralikes suhetes, ja eriti kui vanemad vajavad abi ja seda mujalt tulemas ei ole. Samuti leiavad eelviidatud autorid, et sõprussuhted on perekondlikest suhetest erinevad, kuna sõbrad valivad üksteist ja on sõprussutes võrdsed, seevastu kui perekondlikku kuuluvust ei saa ise valida.²⁹

---

²⁶ Goodin, B. Protecting the Vulnerable. – Chicago: University of Chicago Press, 1985. Viidatud Collingridge, M. & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2, lk 124.

²⁷ Collingridge, M. & Miller, S., lk 124–125.

²⁸ English, J. What Do Grown Children Owe Their Parents? – In: Jecker, N.S. (eds) Aging And Ethics. Contemporary Issues in Biomedicine, Ethics, and Society. Humana Press, 1992. Viidatud Collingridge, M. & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2, lk 126.

²⁹ Collingridge, M. & Miller, S., lk 126.

4) Konventsionalistliku mudeli kohaselt on perekond institutsioon, mis tähendab, et ka pereliikmete vahel on teatud institutsionaalsed suhted.³⁰ Collingridge'i & Milleri arvates aga ei suuda konventsionalistlik mudel selgitada perekondlikke kohustusi. Nende arvates ei tunne täiskasvanud laps oma eaka vanema ees selliseid kohustusi, mida näiteks arst peab tundma patsiendi ees. Kui vanema ja lapse vaheline suhe on isikliku olemusega, siis institutsioonilised ja ametialased ülesanded ei ole olemuslikult isiklikud, mistõttu arvavadki autorid, et konventsionalistlik mudel ei suuda perekondlikke kohustusi õigustada.³¹

Eesti pikaajalise hoolduse korraldus on turumajanduslik ja paneb vastutuse pikaajalise hoolduse eest eelkõige isikule endale ja tema pereliikmetele.³² Eesti seadusandja on võtnud PKS 08.05.2022 kehtima hakanud muudatusega vanurite eest hoolitsemisel ühe olulise potentsiaalsete toetajate sihtrühma – lapselapsed – välja. Seevastu lastele elatise maksmisel asenduskohustuse raames lapse vanavanemaid potentsiaalsetest toetajate sihtrühmast välja võetud ei ole. Siinkohal võib tekkida küsimus, kas see on õiglane, kui võrd mõlemad sihtgrupid – nii hooldust vajavad vanurid kui alaealised lapsed – on sotsiaalselt haavatavamad sihtrühmad, kelle puhul ei saa eeldada, et nad oma sissetuleku ise hangiksid.

Kui vanuritel pole võimalik oma lastelt hoolitsust saada ning nende lapselapsed samuti enam oma vanavanemaid üleval pidama ei pea ja selle kohustuse võtab üle riik, siis samas ei ole riik võtnud üle täiel määral ülalpidamiskohustust nende laste suhtes, kelle vanemad ülalpidamiskohustust ei täida, ja kohustab endiselt vanavanemaid sellisel juhul lapselapsi ülal pidama. Käesoleva magistr töö autori arvates on selline regulatsioon pigem ebaõiglane. Autori arvates toetab vastastikust ülalpidamiskohustust Collingridge'i & Milleri vastastikkuse mudel ja autor ei nõustu viidatud autoritega, et vastastikkuse mudel ülalpidamiskohustust ei toeta. Kui ka lastelastel säiliks enda vanavanemate suhtes asenduskohustus, võiks sellel olla distsiplineeriv mõju esmajärjekorras ülalpidamiseks kohustatud isikutele ise ülalpidamist anda. Diskussioon selle üle, kas lapsi peaks toetama vanemad (vanavanemad) või maksumaksjad, on täpsemalt avatud järgnevas peatükis.

---

³⁰ Hoff Sommers, C. Filial morality. – Journal of Philosophy, 1986/88, No. 3, lk 439–456. Viidatud Collingridge, M. & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2, lk 127.

³⁰ Collingridge, M. & Miller, S., lk 126.

³¹ *Ibidem*, lk 127–128.

³² Haljasmets, K., Pedjasaar, M., Pall, K., Kaldmaa, K., Tarto, L., Pedjasaar, V., Salu, J. Pikaajalise hoolduse tulevik. Uuring. Tallinn: Arenguseire Keskus 2021, lk 21. Kättesaadav: https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2021/11/2021_pikaajalise-hoolduse-tulevik_uuring.pdf (22.04.2023).

1.2. Lapse ülalpidamiskohustuse asetamine riigile *versus* perekonnale

Käesolevas peatükis vastandatakse erinevaid seisukohti küsimuses, kas laste toetamisel puuduse korral peaks toetuskoormuse asetama perekonna või pigem riigi õlule, ja arutletakse, kumb lähenemine on valitud Eesti seadusandluses. Vanemate lahutuse korral on oht, et lapse elatusstandard langeb, sest kahe vanema sissetulekuga leibkonna rahaline seisund on üldjuhul parem kui ühe vanema sissetulekuga leibkonna oma. Ka Riigikohus on põhjendanud, et elatise väljamõistmise eesmärk on justnimelt lapse igapäevaolu vajaduste rahuldamine ja tema arenguks piisavate materiaalsete vahendite tagamine.³³ Seega on laste toetamise peamine eesmärk laste heaolu tagamine. Aga näiteks Ellman & Ellman arvavad, et elatise maksmise üheks eesmärgiks võib olla veel ka lapsega mitte koos elava vanema sotsiaalse staatuse säilitamine vanemana – lahuselava vanema vabastamine elatise maksmise kohustusest võib kahjustada tema staatust nii lapse, pere kui ka sõprade silmis.³⁴ Altman aga näeb elatise maksmist ka kui vahendit vanema nn süütegude hüvitamiseks – vanem peaks olema sunnitud maksma elatist, kuna ta ei armasta last või pole suutnud hoida armastavat suhet teise vanemaga, kahjustades seeläbi last.³⁵ Altman ei taha jätta muljet, et armastus võrdub raha maksmisega, vaid ta peab silmas, et kui vanem vabatahtlikult elatist ei maksa, demonstreerib see mingil määral armastuse puudumist, kuna oma ressursside lastega jagamisest keeldumine näitab ükskõiksust, mis paratamatult kahjustab last.³⁶

Lapse ülalpidamise ja toetamise temaatika on nii lapsevanemate kui ka ühiskonna seisukohast oluline küsimus, mis põhjustab tihti erimeelsusi. Nende erimeelsuste all peituvad põhiküsimused selle kohta, miks peaksid just vanemad, mitte maksumaksjad, kandma laste kasvatamise kulusid, ja kuidas kulusid vanemate vahel õiglaselt jaotada.³⁷ Teoreetilises kirjanduses leidub nii autoreid, kes arvavad, et elatise maksmise kohustus peaks *a priori* olema lapse vanematel, kui ka neid autoreid, kes leiavad, et laste toetamine on midagi kollektiivset, mida peaks kandma ühiskond tervikuna. Hakovirta, Meyer & Skinner on leidnud, et riikides, kus on heldemad toetussüsteemid, eeldatakse lahus elavatelt vanematelt vähem elatist, sest lapsi nähakse kui riigi vastutust, samas kui riikides, kus ei ole nii helded toetussüsteemid ja kus

---

³³ RKTk 3-2-1-33-11, p 19.

³⁴ Ellman, I.M. & Ellman, T.O. The theory of child support. – Harvard Journal on Legislation, 2008/45, No. 1, lk 137.

³⁵ Altman, S. A. Theory of Child Support. – International Journal of Law, Policy and the Family, 2003/17, lk 173.

³⁶ *Ibidem*, lk 175.

³⁷ *Ibidem*, lk 173.

lapsi nähakse peamiselt kui vanemate vastutust, nõutakse lahus elavatelt vanematelt elatist rohkem.³⁸

Wikeley teoretiseerib, et vähemalt Lääne ühiskonna kultuuris on laialt aktsepteeritud arusaam, et just vanematel on kohustus oma lapsi ülal pidada vähemalt nende täiskasvanuks saamiseni.³⁹ Ka Ellman & Ellman arvavad, et elatise maksmist käsitlevad seadused peegeldavad laialt levinud arvamust, et laste riiklik, maksumaksja raha eest toetamine on kohane ainult siis, kui vanematelt ülalpidamist saada on võimatu – seda võiks nimetada vanemate ülalpidamiskohustuse ülimuslikkuse põhimõtteks.⁴⁰ Vanematepoolse ülalpidamiskohustuse ülimuslikkuse põhimõtet kipuvad poliitikakujundajad järgima vaatamata sellele, et võivad esineda raskused selle põhimõtte õigustamisel.⁴¹ Pirog & Ziolo-Guest rõhutavad, et just ühiskonna kollektiivsetes huvides on elatise nõudmise poliitika teostamine, seda isegi siis, kui kohustatud isikute võime elatist maksta on madal.⁴²

Kuid mitte kõik teoreetikud ei ole seisukohal, et lapse toetamine peaks lasuma ainult lapse vanematel. Altman toob välja kolm traditsioonilist elatise maksmist õigustavat teooriat. Nendeks on: 1) põhjuslik seos (kausaalsus); 2) haavatavus; ja 3) nõusolek.⁴³ Kausaalsuse teooria kohaselt tekib lastel hooldusvajadus seetõttu, et vanemad ise said järglasi.⁴⁴ Olles säärase hooldusvajaduse tekitanud, on kausaalsuse teooria kohaselt vanemad kohustatud selle vajaduse võimalusel ka rahuldama.⁴⁵ Selle teooria kohaselt saavad vanemad lastesaamisest peaaegu alati ka mingit kasu (nn kasu printsiip), nagu näiteks kasu vanema ja lapse vahelisest suhtest kui sellisest. Kasu printsiibi kohaselt peaks lapsi toetama vaid need inimesed, kes saavad lastest kasu, ja vaid selles ulatuses, mis on saadava kasuga proportsionaalne.⁴⁶ Haavatavuse teooria kohaselt on vanematel kohustus oma laste eest hoolitseda, kuna lapsed on hooletussejätmise suhtes haavatavad. Ning nõusoleku teooria läheb aga lausa niikaugemale, et

---

³⁸ Hakovirta, M., Meyer, D., & Skinner, C. Child Support in Shared Care Cases: Do Child Support Policies in Thirteen Countries Reflect Family Policy Models? – *Social Policy and Society*, 2021, lk 1–2.

³⁹ Wikeley, N. *Child Support: Law and Policy*. – Bloomsbury Publishing; 2006, lk 16.

⁴⁰ Ellman, I.M. & Ellman, T.O., lk 129.

⁴¹ *Ibidem*, lk 129.

⁴² Pirog, M.A. & Ziolo-Guest, K.M. Child Support Enforcement: Programs and Policies, Impacts and Questions. – *Journal of Policy Analysis and Management*, 2006/25, No. 4, lk 978.

⁴³ Altman, lk 176.

⁴⁴ *Ibidem*, lk 176.

⁴⁵ Nelson, H., Nelson, J. Cutting Motherhood in Two: Some Suspicious Concerning Surrogacy. – *Hypatia*, 1989/4, No. 3, lk 85, 91. Viidatud Altman, S. A. *Theory of Child Support*. – *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2003/17, lk 176.

⁴⁶ Altman, lk 181.

seob seksuaalvahekorda astumise nõusoleku vaikumisi ühtlasi ka nõusolekuga sellest vahekorra võimalike sündivate laste rahaliseks toetamiseks.⁴⁷

Kuid Altmani arvates ei õigusta ükski nendest teooriatest eraõiguslikku (s.o mitte riigipoolset) elatise maksmist.⁴⁸ Tema sõnul peavad lastele elatise maksmise teooriad põhjendama, miks riik seab laste heaolu sõltuvusse vanemate valest käitumisest (s.o elatise mittemaksmisest), ja olemasolevad teooriad seda tema arvates ei suuda.⁴⁹ Altmani arvates oleksid lapsed rahaliselt vähem haavatavamad, kui riik ei määraks esmast ülalpidamiskohustust vanematele, vaid kui riik (maksumaksjad) kataksid need kulud ise.⁵⁰ Tema arvates suudavad riigi rahalised vahendid nälga jm materiaalsed kannatusi efektiivsemalt ennetada kui eraõiguslik (s.o vanematepoolne) laste toetamine.⁵¹ Tema arvates õigustab see end seetõttu, et riik kui maksumaksjad saavad lastest kasu, kuna lapsed ise on tulevikus omakorda maksumaksjad.⁵²

Temaga nõustub ka Folbre, kes leiab, et laste eest hoolitsemist tuleks tõlgendada kui avalikku hüve, sest me kõik saame tulevikus lastest kasu – või kannatame – olenevalt sellest, millisteks inimesteks need lapsed muutuvad.⁵³ Samuti pooldab kollektiivse hoolitsuse teooriat Engster. Ta arvab, et kui kellelgi puudub lähedane, kes tema eest hoolitseks, või kui lähedane ei suuda või ei taha oma hoolitsuskohustust täita, vastutab igaüks hooletusse jäetud isiku abistamise eest.⁵⁴ Ka Cancian *et al.* leiavad, et elatise maksmise poliitika tuleb ümber teha selliselt, et selge fookus lasuks haavatavate laste toetamisel, mitte avalike kulutuste vähendamisel.⁵⁵ Samas aga on Argys *et al.* leidnud, et isad võivad olla veelgi vähem altimad elatist maksuma, kui nad teavad, et lapsed saavad alternatiivseid ressursse mujalt, s.o toetusi riigilt.⁵⁶

Autori hinnangul on Eesti seadusandja lapse ülalpidamisel asetanud põhivastutuse lapse perekonnale, mitte maksumaksjatele. Seda ilmestab selgelt ka asenduskohustuse instituudi sätestamine PKSi. Riik proovib viimse abinõuna elatist saada pigem teise astme ülenejatelt

---

⁴⁷ Altman, lk 178-180.

⁴⁸ Altman, lk 197.

⁴⁹ *Ibidem*, lk 200.

⁵⁰ *Ibidem*, lk 199.

⁵¹ *Ibidem*, lk 178-179.

⁵² *Ibidem*, lk 188.

⁵³ Folbre, N. *The invisible heart. Economics and family values.* New York: The New Press, 2001.

⁵⁴ Engster, D., lk 67.

⁵⁵ Cancian, M., Meyer, D.R., Han, E. *Child support: Responsible Fatherhood and the Quid Pro Quo.* – *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 2011/635, No. 1, lk 154.

⁵⁶ Argys, L.M., Peters, H.E., Brooks-Gunn, J., Smith, J.R. *The Impact of Child Support on Cognitive Outcomes of Young Children.* – *Demography*, 1998/35, No. 2, *Men in Families*, lk 170.

sugulastelt, mitte ei võta toetamiskohustust ise täielikult üle. Küll aga aitab riik mingil määral osaliselt – näiteks on kohtu-, täite- ja pankrotimenetluse ajal võimalik taotleda riigilt elatisabi⁵⁷ nendele lastele, kelle vanem(ad) ülalpidamiskohustust ei täida. Siiski on need summad iga menetluse kohta ajaliselt ja suuruselt piiratud ning ei pruugi siiski lapse vajadusi täielikult katta, kuna elatise maksmise probleemid võivad kesta aastaid. Sotsiaalhoolekande seaduse § 48 lõike 2 kohaselt ei ole laps õigustatud elatisabi saama, kui vanema asemel täidab ülalpidamiskohustust PKS § 106 alusel teine isik. Siiski on märgata ka riigipoolse toetuse suurenemise tendentsi, mistõttu ei saa välistada, et perekonna ja riigipoolse toetamise vahekord tulevikus muutub. Kuna viimastel aastatel on märkimisväärselt suurenenud lasterikka pere toetus, on vastavalt täiendatud ka PKSi, mille § 101 lõike 5 kohaselt ei pea vanem enam maksuma elatist ulatuses, milles lapse vajadused saab rahuldada lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse arvel, ning loetakse, et lapse vajadused saab rahuldada kogu lapsetoetuse arvel ja poole lasterikka pere toetuse arvel, mis on jagatud võrdselt toetust saava pere kõigi laste vahel.⁵⁸

Autori arvates võib aga riigipoolne toetuste suurenemine viia käesolevas peatükis käsitletud *Argys et al.* väljapakutud olukorrani, kus elatisvõlgnike valmisolek elatist maksta võib veelgi väheneda, kui nad teavad, et lapsed saavad aina rohkem toetust riigilt. Ka käesoleva töö raames analüüsitud kohtulahendites oli vähemalt ühel korral sellist seost näha, kus võlgnik teatas elatist nõudvate laste esindajale oma kavatsusest mitte hakata elatist maksuma, kuna lapsed saavad elatist riigi käest.⁵⁹ Kohtulahendist ei selgu, kas võlgnik oli teadlik sellest, et riik hakkab elatisabina makstud summasid võlgnikult endalt tagasi nõudma, või arvas ta, et riik tasub elatise tema eest ilma tagasinõudeta. Seetõttu tuleks seadusandjal silmas pidada, et ühes toetuste suurenemisega ei väheneks elatist maksuma distsiplineerivate meetmete mõju. Autor leiab siiski, et asenduskohustuse instituut on üks sellistest, millel võib olla distsiplineeriv mõju elatise mittemaksjatele. Kuigi elatisabi maksmise puhul lähevad elatisabina makstud summad riigile tagasinõudena üle (perehüvitiste seaduse § 57), võib võlgnikule tunduda riigipoolne menetlus abstraktsem ja hoomamatum kui see, et temani jõuab info, et elatist nõutakse võlgniku asemel tema vanematelt.

---

⁵⁷ Vt täpsemalt perehüvitiste seaduse 4. peatükk. Perehüvitiste seadus. – RT I, 07.06.2022, 3.

⁵⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 22.12.2021, 2; perehüvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadus. – RT I, 11.01.2023, 2.

⁵⁹ HMK, 20.05.2021, 2-20-8144.

Sellisel juhul on tõenäoline, et täiskasvanud elatisvõlgnik võib tunduda piinlikkust, et tema võlgu lapse ees peavad klaarima tema vanemad. Või vastupidi – vanavanemad võivad tunda piinlikkust, et nende laps on elatisvõlglane, või tunda, et oma kohustuste täitmatajätmine võib olla kaudselt ka nende endi kasvatuse puudujääk, ja proovivad ise last ülal pidada. Mõlemal juhul on aga positiivne mõju lapsele olemas, sest nii suureneb tema elatise saamise tõenäosus. Ka käesoleva magistritöö raames analüüsitud kohtulahendites oli mõnel juhul märgata tendentsi, et kui võlgnikuni jõudis info elatise sissenõudmisest tema vanematelt, asuti elatist kohtumenetluse ajal maksma.⁶⁰ Seetõttu leiab autor, et Eesti seadusandja valitud lähenemine – asetada lapse ülalpidamise põhikohustus lapse perekonnale, mitte riigile – on sobiv, kuid samas tuleks igakülgsest arendada meetmeid, mis ei jäta lapsi abita, kui perekonna valmisolek ja võimalused ülalpidamiskohustuse täitmiseks on napid.

---

⁶⁰ Nt PMK, 17.03.2016, 2-15-17843; PMK, 28.10.2013, 2-13-37463; HMK, 12.03.2021, 2-20-11869.

1.3. Elatise maksmise eesmärk, eeldused ja vastuväited

Käesolevas peatükis antakse ülevaade elatise maksmise eesmärgist, selle eeldustest ja vastuväidetest elatise maksmisele ning samuti sellest, kuidas need aspektid võiksid olla rakendatavad ka asenduskohustusele. PKS § 100 lõige 1 sätestab, et ülalpidamist antakse üldjuhul raha perioodilise maksmisega, aga kui selleks on mõjuv põhjus, võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist ka muul viisil. PKS § 100 lõige 2 sätestab, et vanem täidab lapse ülalpidamise kohustust elatise maksmise teel eeskätt juhul, kui ta ei ela lapsega koos või kui ta ei osale lapse kasvatamises. Elatisepoliitika õnnestumiseks on vaja kolme sammu: elatise õigusliku regulatsiooni kehtestamist, elatise summa määramist ja maksete efektiivset kogumist.⁶¹ Elatise maksmise regulatsioon on asenduskohustusega seotud mitmel põhjusel. Riigikohtu seisukoha järgi on elatise eesmärk lapse igapäevaste vajaduste rahuldamine ja tema arenguks piisavate materiaalsete vahendite tagamine.⁶² Sama eesmärki teenib ka elatise maksmine asenduskohustuse korras. Kõik riigipoolsed elatisepoliitikad mõjutavad otseselt ka asenduskohustust – kui elatisvõlglaste arv on suur, võib suurenda vajadus ka asenduskohustuse korras elatise väljamõistmisele. Seetõttu on oluline, et riigi elatisepoliitika oleks kõigi osapoolte seisukohast mõistlik.

Elatise maksmist võib seostada ka muude eesmärkidega – vaesusriski vähendamine, vanema kohustuste määramine, riigi kulutuste vähendamine ning tagamine, et lapse elatusstandard pärast vanemate lahkuminekut ei langeks.⁶³ Ei ole võimalik hinnata, mis lapse ülalpidamine „maksab“, enne kui pole esmalt paika pandud, millist elatusstandardit neile üldse võimaldada tahetakse – ilmselgelt maksab keskklassi elatusstandardi võimaldamine rohkem kui vaevalt vaesuspiiri ületava elatusstandardi oma.⁶⁴ Elatusstandardi valik ja see, kui palju sellega seoses laste peale kulutada, on aga suuresti õiguspoliitiliste väärtushinnangute küsimus, mis võib inimeste ja riikide vaates oluliselt erineda.⁶⁵

Õiguskirjanduses on leitud, et lapsed, kelle vanemad lähevad lahku, seisavad silmitsi paljude probleemidega, mida lapsed, kes kasvavad mõlema vanemaga perekonnas, ei koge.⁶⁶ On leitud,

---

⁶¹ Huang, C.C., Edwards, R.L. The relationship between state efforts and child support performance. – Children and Youth Services Review 2009/31, No. 2, lk 244.

⁶² RKTK, 16.10.2013, 3-2-1-69-13, p 17.

⁶³ Hakovirta, M., Meyer, D., & Skinner, C., lk 15.

⁶⁴ Ellman, I.M. & Ellman, T.O., lk 113.

⁶⁵ *Ibidem*, lk 113, 116.

⁶⁶ Argys, L.M. *et al.*, lk 159.

et poliitika, mis on suunatud elatise maksmise suurendamisele, mõjutavad laste kognitiivset arengut positiivselt.⁶⁷ Lastel, kes saavad elatise näol toetust, on paremad kognitiivsed tulemused ja akadeemilised saavutused – see kajastub selles, et nendel lastel on paremad hinded, nad lähevad suurema tõenäosusega ülikooli jne.⁶⁸ Seega ei tasu elatise maksmise tähtsust alahinnata, kuivõrd tal on oluline tähtsus mitte ainult lapse esmavajaduste rahuldamisel toidu ja peavarju näol, vaid oluline mõju ka lapse haridusteele. Seetõttu võib öelda, et sama eesmärki teenib ka asenduskohustus. Samas ei ole laste olukord seostatav mitte ainult elatise kui rahasumma laekumisega, vaid sõltub ka asjaoludest, mis on seotud elatise maksmise üle peetavate läbirääkimistega ja lapsevanemate omavaheliste suhetega.⁶⁹

Argys *et al.* uuring näitas, et elatise maksmise tõenäosus ja summad olid suuremad nende juhtumite puhul, mil elatist maksti vabatahtlikult, kui nende juhtumite puhul, mil elatis oli välja mõistetud kohtuotsusega.⁷⁰ See võib viidata sellele, et vabatahtlike maksete puhul on lapse vanemate vahel koostööaltimad suhted, samas kui kohtuotsusega väljamõistetud elatise puhul on suhted vaenulikumad.⁷¹ Mõned empiirilised uuringud näitavad, et elatise sissenõudmise suurendamine võib suurendada ka vanematevahelist konflikti, kuna vanemad, kes muidu omavahel ei suhtleks, on sunnitud seda elatise sissenõudmise tõttu tegema.⁷² Konfliktid võivad tuleneda kohustatud poole soovist kontrollida oma lapsele makstava elatise kasutamist⁷³ või omada paremat juurdepääsu oma lastele.⁷⁴ Samas aga on leitud ka, et elatise maksmine võib vastupidi – konflikte vähendada, kuna teine vanem (enamasti ema) näeb, et lapse kasvatamise majanduslik külg ei ole ainult tema kanda, ja see vähendab ema majanduslikku stressi ja see omakorda konflikti.⁷⁵ Ka asenduskohustuse korras elatise nõudmisel tuleb arvestada, et on oht, et vanematevaheline konflikt elatise nõudmise üle võib kanduda edasi suhetesse vanavanematega.

Ülalpidamise saamise eeldusteks on esmalt lapse võimetus end ise üleval pidada ning teiseks põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus. Alaealiste laste võimalused endale ise elatist

---

⁶⁷ Argys, L.M. *et al.*, lk 171.

⁶⁸ Pirog, M.A. & Ziolo-Guest, K.M., lk 970.

⁶⁹ Argys, L.M. *et al.*, lk 167.

⁷⁰ *Ibidem*, lk 167.

⁷¹ *Ibidem*, lk 167.

⁷² Pirog, M.A., & Ziolo-Guest, K.M., lk 968; Hutson, R.A. Child support and parental conflict in low-income families. – Children and Youth Services Review, 2007/29, No. 9, lk 1153.

⁷³ Hutson, R.A., lk 1145.

⁷⁴ Pirog, M.A., & Ziolo-Guest, K.M., lk 968.

⁷⁵ Hutson, R.A., lk 1144.

teenida on ilmselgelt piiratud. Seetõttu kaitsebki seadus eriliselt just alaealisi lapsi, tagades neile kui eripärastele (ja piiratud teovõimega) õigussubjektidele suurema kaitse minimaalselt eluks vajalike vahendite saamiseks.⁷⁶ Alaealiste laste ülalpidamiskohustus on loomuõigus.⁷⁷ MacCormick on öelnud, et tegemist oleks lausa „moraalse pimeduse juhtumiga“, kui ei mõistetak, et „igal lapsel on vähemalt sünnist saadik õigus olla hoolitsetud, hooldatud, ja kui võimalik, ka armastatud, niikaua kuni ta on võimeline iseenda eest hoolt kandma“.⁷⁸

Ülalpidamise saamise teiseks eelduseks on põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus. See tähendab, et last peavad üleval pidama vaid need isikud, kes on ülalpidamiseks PKSi sätetatud. Nendeks on PKS § 96 lõike 1 kohaselt täisealised esimese astme sugulased (nii alaealiste kui täisealiste laste puhul), ning ainult alaealiste laste puhul ka teise astme ülenejad sugulased (PKS § 96 lõige 2). Eesti seadusandluse kontekstis tähendab see seda, et isikutel, kellel ei ole lapse suhtes põlvnemisest tulenevat ülalpidamiskohustust, nt lapse kasuvanem, ei ole ka ülalpidamiskohustust.

Elatise maksmisele on võimalik esitada ka vastuväiteid nii vanematel kui ka vanavanematel juhul, kui vanavanemad maksavad elatist asenduskohustusena. Ühest küljest soov maksimeerida lapse heaolu võib teisest küljest tekitada pingeid selle vahel, et ka elatist maksvale vanemale oleks tagatud õiglase elatusstandard.⁷⁹ Sama kehtib ka asenduskohustusele. Elatissummade määramisel ongi üheks peamiseks küsimuseks õiglase summa määramine nii kohustatud isiku kui ülalpidamist saama õigustatud isiku vaatest, et mõlemale oleks tagatud piisavad vahendid, ilma et elatusstandard langeks. Kuivõrd PKS § 102 lõike 2 kohaselt ei vabane vanemad oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest, ei saa nad vastu vaielda elatise maksmise kohustusele kui faktile iseenesest, vaid ainult elatissumma suurusele. Seevastu asenduskohustuse korras elatise maksmisel rakendub PKS § 102 lõige 1 ehk isik vabaneb ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. (Kuigi selles küsimuses on kohtutel olnud eriarvamusi, vt täpsemalt ptk 2.3.)

---

⁷⁶ RKTK, 19.10.2015, 3-2-1-119-15, p 10.

⁷⁷ Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Günther Beitzke alustatud teose 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Juura 2005, lk 242.

⁷⁸ MacCormick, N. Children's Rights: A Test-Case for Theories of Rights. – Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1976/62, No. 3, lk 305.

⁷⁹ Ellman, I.M., Braber, S., MacCoun, R.J. Intuitive Lawmaking: The Example of Child Support. – Journal of Empirical Legal Studies 2009/6, No. 1, lk 79.

Pikka aega kehtis PKS § 101 lõike 1 kohaselt nn üldreegel, mille kohaselt igakuine elatis ühele lapsele ei tohtinud olla väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära.⁸⁰ Seda summat võis kohus PKS § 102 lõike 2 alusel vähendada ainult väga mõjuval põhjusel, nt vanema töövõimetuse korral, või olukorras, kus vanemal on veel teinegi laps, kes elatise väljamõistmisel PKS § 101 lõikes 1 sätestatud määras osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps.⁸¹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega aga muudeti elatise arvutamise aluseid põhjalikult – PKS §-s 101 toodud elatise arvutamise aluste kohaselt koosneb elatis nüüd baassummast, mida indekseeritakse igal aastal, ning samuti võetakse nüüd elatise summa määramisel arvesse ka erinevaid lapsetoetusi ning teise vanema juures veedetud aega.⁸²

Elatissüsteemi ümbertegemisel oli mitmeid eesmärke. Seda põhjendati sooviga luua alaealisele lapsele elatise kindlaksmääramise kord, mis vastab Eesti elustandardile ja on paindlik.⁸³ Seadusemuudatuse tingis ühtlasi ka probleem, et miinimumpalga kiire tõusu tõttu olid paljud elatist maksuma kohustatud vanemad tahtmatult võlgniku staatusesse sattunud, kuna miinimumelatise maksmine käis neile üle jõu.⁸⁴ Probleemkohad tõid välja ka kohtunikud, kes oma praktikas nägid tihti seda, kuidas regulatsiooni puuduste tõttu oli kohtus elatisvaidluste lahendamine osutunud ääretult aja- ja ressursikulukaks, kuigi laste kaitseks peaks elatise alased menetlused olema võimalikult kiired ja efektiivsed.⁸⁵ Samuti oli elatise liiga kõrge summa tõttu elatise vähendamine PKS § 102 lõike 2 alusel muutunud erandist reegliks⁸⁶, kuigi see ei olnud kindlasti sätte algne eesmärk.

Suur elatisvõlglaste hulk Eestis viitab kahtlemata sellele, et süsteemil on olnud raskusi nn tasakaalupunkti leidmisel, kus oleks võimalikult hästi tagatud nii laste kui elatist maksuma kohustatud isikute elatusstandard. Uuringud on näidanud, et mõistlikud elatissummad suurendavad tõenäosust, et kohustatud isik elatist maksab, mistõttu on oluline, et elatise

---

⁸⁰ Perekonnaseadus. – RT I, 27.10.2020, 15.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 22.12.2021, 2.

⁸³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 474 SE seletuskiri, lk 3. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b9d354cb-49c8-41a6-bf57-90f57aa37c74> (22.04.2023)

⁸⁴ *Ibidem*, lk 3.

⁸⁵ Riigikohtu, Tallinna Ringkonnakohtu ja Tartu Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumite esimeeste ja Tartu Ringkonnakohtu esimehe pöördumine justiitsministri poole ettepanekuga muuta kehtiva perekonnaseaduse alaealise lapse ülalpidamise regulatsiooni. Kättesaadav: <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5312960> (22.04.2023).

⁸⁶ *Ibidem*.

sissenõudmise süsteem arendaks mehhanisme, mis võtavad arvesse kohustatud isiku varanduslikku seisundit.⁸⁷ Suunatud, proaktiivsed, positiivsed ja personaalselt kohandatud elatised tagavad ka parema elatise maksmise.⁸⁸ Nn „üks suurus sobib kõigile“-poliitika elatissumma määramisel ei anna nii häid tulemusi.⁸⁹ Õige suurusega maksed võivad aidata ületada kahte omavahel väga tihedalt seotud barjääri elatise maksmisel – tahet maksta ja võimekust maksta.⁹⁰ Uuringud näitavad, et elatise maksmisvalmidust mõjutab väga otseselt see, kuivõrd õiglase suurusega summaga kohustatud isiku arvates tegemist on.⁹¹ Liiga kõrge elatise määr võib põhjustada sissetuleku varjamist (nn ümbrikupalgad) ja väiksemat koostöövalmidust võimuinstantsidega, kes elatise sissenõudmisega tegelevad.⁹²

Majanduslikud raskused võivad olla üheks olulisimaks põhjuseks, miks elatist ei maksta või ei maksta vajalikul määral. On leitud, et mida suurem elatiskohustus, seda raskem võib olla tulla toime selle maksmisel.⁹³ Ka Riigikohus on selgitanud, et PKS mõtte kohaselt on vanem kohustatud hankima endale sissetuleku, mis lisaks tema enda vajadustele tagaks ka laste vajaduste rahuldamise, kuid see ei tähenda, et elatise suuruse määramisel ei tuleks arvestada elatist maksuma kohustatud vanema objektiivset varalist seisundit.⁹⁴ Vanem on kohustatud tegema lapse ülalpidamiseks vajalike vahendite saamiseks kõik endast oleneva, kuid väljamõistetud elatis ei või olla elatist maksuma kohustatud vanemale ebamõistlikult koormav ega panna vanemat olukorda, kus tal ei ole võimalik säilitada enda minimaalselt vajalikku elustandardit ega tulla ise toime ilma riigi abita.⁹⁵ Seda, millised hakkavad olema ülalviidatud elatise regulatsiooni muudatuste mõjud Eestis nii elatise maksmisele otse kui asenduskohustuse korras, saab näha aastate pärast. Võib eeldada, et kui elatisvõlglaste arv väheneb, väheneb sealjuures ka asenduskohustuse hagide arv. Samas on riigi seisukohast keerukas ülesanne, kuidas ohjeldada elatisvõlglaste arvu ning samas tagada ka laste maksimaalne materiaalne heaolu.

---

⁸⁷ Huang, C.C., Mincy, R.B., Garfinkel, I. Child Support Obligations and Low-Income Fathers. – Journal of Marriage and Family, 2005/67, lk 1223.

⁸⁸ Lee, D., Weems, C.F., Rouse, H.L., Melby, J.N., Zhao, F., Bartel, M., Goudy, K. Targeted child support enforcement and its association with child support payments: Evidence from a program evaluation. – Children and Youth Services Review, 2020/118, lk 7.

⁸⁹ Plotnick, R.D., Kennedy, A.I. How accurate are imputed child support orders? – Children and Youth Services Review, 2018/88, lk 490.

⁹⁰ *Ibidem*, lk 491.

⁹¹ *Ibidem*, lk 491.

⁹² Roff, J., Lugo-Gil, J. A model of child support and the underground economy. – Labour Economics, 2012/19, No. 5.

⁹³ Huang, C.C., Mincy, R.B., Garfinkel, I.

⁹⁴ RKTK, 07.12.2009, 3-2-1-127-09, p 12.

⁹⁵ *Ibidem*, p 12.

2. ASENDUSKOHUSTUS

2.1. Asenduskohustuse kujunemislugu ja eesmärk

Asenduskohustus on PKS mõistes ülalpidamiskohustuse täitmine selleks esmajärjekorras ülalpidamiseks kohustatud isiku eest. Asenduskohustus on olnud sätestatud alates PKS 1995. aasta versioonist, kuid läbi aastate on tema sõnastust muudetud ja täpsustatud. Käesolevas peatükis antaksegi esmalt ülevaade asenduskohustuse kujunemisest läbi PKS erinevate versioonide ning proovitakse leida vastus töö esimesele uurimisküsimusele, milleks oli selgitada välja, mis on asenduskohustuse eesmärk ja olemus.

PKS 1995. aasta versioon jõustus 01.01.1995. Selle reguleerimismeetod ja läbiv ideoloogia tuginesid suures osas 1969. aasta Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeksile.⁹⁶ PKS 1995. aasta redaktsioonis oli vanavanemate asenduskohustus tuletatav §-de 65 ja 66 koosmõjust⁹⁷. Nimelt sätestas 1995. aasta PKS-i § 65, et vanavanemad, kellel varaline seisund seda võimaldab, on kohustatud ülal pidama oma alaealist lapselast, samuti abi vajavat töövõimetut täisealist lapselast, kui lapselapsel ei ole vanemaid, abikaasat või täisealiseks saanud last või kui nendelt ei ole võimalik ülalpidamist saada. Ning § 66 sätestas, et täisealine lapselaps, kelle varaline seisund seda võimaldab, on kohustatud ülal pidama oma abi vajavat töövõimetut vanavanemat, kui tal ei ole abikaasat või täisealiseks saanud last või kui nendelt ei ole võimalik ülalpidamist saada.

01.07.2010 jõustus uus PKS. Uue PKS väljatöötamise vajadus tulenes Eesti eraõiguse vallas aset leidnud kiiretest ja põhjapanevatest arengutest, samuti sellest, et ta oli vananenud ja täis erinevaid kitsaskohti.⁹⁸ Uue PKSiga viidi sisse asendusvastutuse (asenduskohustuse) printsiip, mis nägi ette ülalpidamiskohustuse ülemineku järgmisele kohustatud isikule, kui esmajärjekorras vastutav isik mingil põhjusel ülalpidamiskohustusest vabaneb.⁹⁹ See ei vajanud enam tuletamist erinevate paragrahvide koosmõjust, vaid oli sõnastatud eraldi paragrahvina – § 106 „Asenduskohustus“. Selle lõige 1 sätestas, et kui sugulane on käesoleva seaduse § 102 alusel ülalpidamise andmisest vabastatud, annab ülalpidamist sugulane, kes on

---

⁹⁶ Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri, lk 1.

⁹⁷ *Ibidem*, lk 30.

⁹⁸ *Ibidem*, lk 1.

⁹⁹ *Ibidem*, lk 30.

seada kohustatud tegema järgmisena. Lõige 2 sätestas, et lõikes 1 sätestatu kehtib, kui sugulase vastu ei ole võimalik ülalpidamiskohustust esitada või kui ülalpidamise väljamõistmist on ülemäära raske saavutada. Selline nõue läheb üle isikule, kes on kohustatud isiku asemel ülalpidamist andnud. Nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega.

See andis põhijoontes sama tulemuse, mis 1995. aasta PKS puhul tulenes erinevate paragrahvide koosmõjust (st kui esmajärjekorras ülalpidamist andma kohustatud vanemalt ei ole võimalik lapsele ülalpidamist saada, siis annab ülalpidamist vanavanem jne).¹⁰⁰ 2010. a PKS seletuskirja kohaselt jaatati asendusvastutuse tekkimist olukorras, kus nõude esitamine kohustatud isiku vastu on võimatu või äärmiselt raskendatud (näiteks viibib kohustatud isik pidevalt välismaal või hoidub kohustuse täitmisest kõrvale); sellisel juhul kohustus ei kao, vaid asenduskorras ülalpidamiskohustust täitev isik saab hiljem esitada tagasinõude.¹⁰¹

Sellisenähtet kehtis PKS § 106 sõnastus kuni aastani 2014. Praktikas tõusetusid aga sätte rakendamisel kitsaskohad ning 2010. aasta versiooni sätte mõnevõrra eksitavale sõnastusele viitas Riigikohus ka juba 2011. aastal.¹⁰² Nimelt oli praktikas probleeme tekitanud küsimus, kas vanavanematel tekib asenduskohustus, kui vanemad oma alaealist last ülal ei pea. Seda seetõttu, et ebaselge oli, kas PKS § 106 lõike 2 esimeses lauses on sätestatud asenduskohustuse tekkimise lisaalus või sisalduvad seal lisaeldused, mis peavad samuti olema asenduskohustuse kohaldamiseks täidetud.¹⁰³

PKS § 106 lõike 1 grammatilise tõlgendamise kohaselt tekiks asenduskohustus üksnes siis, kui sugulane on PKS § 102 lõike 1 alusel ülalpidamise andmisest vabastatud. Kuna aga alaealise lapse vanemad oma alaealise lapse ülalpidamiskohustusest PKS § 102 lõike 2 kohaselt ei vabane, siis vanavanematel asenduskohustus justkui tekkida ei saaks. Nii rakenduks asenduskohustus küll näiteks täisealise lapse suhtes, aga mitte siis, kui vanem ei saa alaealisele lapsele ülalpidamist anda. Sellega asetatakse alaealine laps võrreldes teiste sugulastega halvemasse olukorda. On ju alaealine laps see, kes alaealisuse tõttu hoopis enim ülalpidamist

---

¹⁰⁰ Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri, lk 30.

¹⁰¹ *Ibidem*, lk 30.

¹⁰² RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 18.

¹⁰³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri, lk 8.

vajab. Seega oleks säärane tõlgendus vastuolus alaealise lapse huvi ülimuslikkuse põhimõttega, mis aga ei olnud seadusandja eesmärk.¹⁰⁴

Seetõttu täpsustati perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega PKS § 106 sõnastust ja täiendati lõiget 2 lauseosaga „*ka sel juhul, kui isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või on seda ülemäära raske saavutada, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena.*“¹⁰⁵ Muudatuste järel on selgelt tuletatav, et PKS § 106 lõikes 2 sätestatu on asenduskohustuse tekkimise lisaalus, mis tähendab, et asenduskohustus tekib kahel juhul: kui ülalpidamist andma kohustatud isik on PKS § 102 alusel ülalpidamiskohustusest vabastatud või kui temalt on ülalpidamist võimatu saada või ülemäära raske saavutada. See hõlmabki ka alaealiste laste suhtes asenduskohustuse tekkimist, mis tähendab, et vanavanemal võib asenduskohustus tekkida juhul, kui vanemalt on ülalpidamist võimatu või ülemäära raske ülalpidamist saada.¹⁰⁶ Kuna alaealise lapse ülalpidamisest vanemad ei vabane, ongi alaealiste laste seisukohast asenduskohustuse tekkimise jaoks oluline see, et ülalpidamist saada oleks võimatu või äärmiselt raskendatud. Seetõttu õigustavad mainitud PKS muudatused ennast igati. Redaktsioon jõustus 09.07.2014.¹⁰⁷ Säärasel kujul on ta jäänud püsima ka töö kirjutamise ajal kehtivas viimases redaktsioonis RT I, 11.01.2023, 11.¹⁰⁸

PKS § 106 lõige 1 sätestab, et kui isik on käesoleva seaduse § 102 alusel ülalpidamise andmisest vabastatud, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena. Ja lõige 2 sedastab, et ka sel juhul, kui isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena. Esimeses lauses nimetatud juhul läheb kohustatud isiku asemel ülalpidamist andnud isikule üle õigustatud isiku nõue kohustatud isiku vastu. Lõike 2 viimane lause sätestab ka, et nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega. Selliselt on PKSi asenduskohustuse legaldefiniitsioon esitatud läbi kahe eelnimetatud paragrahvi.

---

¹⁰⁴ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri, lk 8.

¹⁰⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 29.06.2014, 3. Sealjuures sõna „sugulane“ asendati sõnaga „isik“, kuivõrd lisaks sugulaste ülalpidamiskohustusele võib teatud juhtudel ülalpidamiskohustus tekkida ka abikaasal, lahutatud abikaasal ja ühise lapse vanemal. – Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri, lk 9.

¹⁰⁶ *Ibidem*, lk 8.

¹⁰⁷ Perekonnaseadus. – RT I, 29.06.2014, 103.

¹⁰⁸ Perekonnaseadus. – RT I, 11.01.2023, 11.

Asenduskohustuse instituut tagab põhiseaduse § 27 lõikest 5 tulenevat printsiipi, mis sätestab, et perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest. Kui ühe astme pereliikmed seda teha ei saa, on kohustatud appi tulema järgmised.

PKS § 102 lõike 1 kohaselt vabaneb isik ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. Nagu juba mainitud, ei kehti PKS § 102 lõige 1 vanematele oma alaealiste laste suhtes. PKS § 102 lõike 2 kohaselt ei vabane vanemad oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest. Nimelt sätestab paragrahv, et kui vanem on PKS § 102 lõikes 1 nimetatud olukorras, peab ta kasutama tema käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks ühetaoliselt. Kohus võib mõjuval põhjusel vähendada elatist alla PKS § 101 alusel arvatatud elatise summa.

Mõjuv põhjus võib olla muu hulgas vanema töövõimetus või olukord, kus vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmise korral PKS §-s 101 sätestatud ulatuses osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps. Kuid igal juhul ei lange vanema ülalpidamiskohustus oma lapse suhtes ükskõik mis põhjusel mitte mingil juhul ära. Isegi kui ülalpidamiskohustus liigub vanavanemale, ei lange vanema ülalpidamiskohustus oma lapse suhtes ära ka siis, vaid ülalpidamiskohustus loetakse vanavanema tasutud osas vanema eest täidetuks. Vanavanem saab PKS § 106 lõike 2 alusel vanema vastu esitada tagasinõude.

Kuna läbi ajaloo on PKSiis olnud asenduskohustuse institutsioon sätestatud, kuigi veidi erinevas sõnastuses, on seadusandja alati pidanud vajalikuks lapse ülalpidamiskohustuse puhul põhivastutuse seadmist lapse perekonnale. Käesoleva magistr töö autor leiab seega, et asenduskohustus on läbi ajaloo olnud sama funktsiooniga – selle olemuseks on kohustuse täitmine selleks esmajärjekorras kohustatud isiku asemel. Magistr töö autori arvates teenib asenduskohustus suuresti sama eesmärki, mis elatise maksminegi – tagada lapse heaolu ja jooksvate kulude katmine. Asenduskohustus lihtsalt lisab täiendava aspekti, et see rakendub juhul, kui neid eesmarke esmajärjekorras kohustatud isiku kaudu saavutada ei ole võimalik. Magistr töö autori arvates aga võib asenduskohustusel lisaks lapse heaolu tagamisele olla ka veel üks kaudne eesmärk, mille üle arutleti ka peatükis 1.1. – distsiplineerida esmajärjekorras kohustatud isikut elatist maksmata. Seega vastab käsitlus töö esimesele uurimisküsimusele, milleks oli selgitada välja asenduskohustuse olemus ja eesmärk.

2.2. Vanavanemad kohustatud isikutena ja nendevaheline vastutuse jaotus

Asenduskohustuse kontekstis on vanavanemad põlvnemissuhtest tulenevalt kohustatud elatist maksma, kui selleks esmajärjekorras kohustatud isikutelt ülalpidamist saada pole võimalik või on see ülemäära raskendatud (PKS § 106 lõige 2). Käesolevas peatükis vaadeldaksegi vanavanemate rolli kohustatud subjektidena – milline tähendus on kohtute arvates vanavanemate ja lastelaste vahelisel isiklikel suhetel elatise maksmisel ning milline on vanavanemate omavahelise vastutuse jaotus elatise maksmisel. Samuti käsitletakse PKS muudatust, mis vabastas lapselapsed asenduskohustuse korras vanavanemate ülalpidamiskohustusest.

Võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS)¹⁰⁹ kohaselt võib isikute paljusus võlasuhtes tähendada nii osavõlgnikeks (VÕS § 63), ühisvõlgnikeks (VÕS § 64) kui ka solidaarvõlgnikeks (VÕS § 65) olemist. PKS § 105 lõike 3 kohaselt on vanavanemad ülalpidajatena osavõlgnikud. PKS § 105 lõike 3 kohaselt määratakse iga osavõlgniku kohustuse suurus kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid. Vanavanemate puhul tähendab see seda, et kui nende varaline seisund on erinev, võib ka nende makstava elatise osade suuruse erinevalt määrata.

Kohtuasjas RKTk 3-2-1-75-11 palusid hagejad Riigikohtul võtta seisukoht, kas lapse suhtes on osavõlgnikeks PKS § 105 lõike 3 mõttes lapse kõik elusolevad vanavanemad (sh nii emakuu isapoolsed) või ainult need vanavanemad, kelle laps oma ülalpidamiskohustust ei täida.¹¹⁰ Riigikohus leidis, et kuna lapse üks vanem peab praeguses asjas last vastavalt oma võimalustele ülal, kuid teiselt vanemalt ei ole võimalik ülalpidamist saada, tekib PKS § 106 lõike 2 järgi sugulussuhteid arvestades vanavanemate asenduskohustus üksnes nendel vanavanematel, kelle laps omakorda oma ülalpidamiskohustust täitnud ei ole (s.o antud asjas ainult isapoolsetel vanavanematel).¹¹¹ Sama seisukohta on järginud viis aastat hiljem ka ringkonnakohtud¹¹² ja maakohus¹¹³.

¹⁰⁹ Võlaõigusseadus. – RT I, 17.03.2023, 80.

¹¹⁰ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 20.

¹¹¹ Ibidem, p 20.

¹¹² TrtRnK, 03.06.2016, 2-15-5791, p 11; TlnRnK, 05.07.2016, 2-15-12030.

¹¹³ HMK, 07.04.2016, 2-15-12030.

Samas rõhutas kolleegium, et „vanavanemate ülalpidamiskohustus saab olla üksnes asenduskohustus, mis tuleb kõne alla eelkõige siis, kui lapse vanema(te)lt ei ole võimalik lapsele ülalpidamist saada“.¹¹⁴ Viidatud grammatiline mitmus „vanema(te)lt“ viitab võimalusele, et võib juhtuda ka olukord, kus lapse kumbki vanem pole võimeline last ülal pidama. Sellisel puhul lubab seadus iseenesest tõesti lapse mõlemalt vanavanemate paarilt elatist asenduskohustuse raames nõuda. Käesoleva töö raames analüüsitud kohtulahendites ühtegi sellist olukorda ei olnud. Kõikides analüüsitud kohtulahendites oli tegemist situatsiooniga, kus elatist nõuti vaid ühelt vanemalt, st teine vanem pidas last vastavalt võimalustele ülal. Seega jääb tulevase kohtupraktika sisustada, kuidas toimuks elatise nõudmine asenduskohustuse korras, kui kumbki vanem pole võimeline last ülal pidama.

Sealjuures näiteks Saksa õiguse kohaselt aga on olukord teine. Peamine erinevus Saksa ja Eesti õiguse vahel seisneb selles, et kui Eesti õiguse kohaselt määratakse asenduskohustus ainult kohustust rikkunud poole vanematele, siis Saksa õiguse kohaselt vastutavad kõik vanavanemad solidaarselt, sh last peamiselt üleval pidava vanema omad.¹¹⁵ Kui nõue esitatakse ainult isapoolsete vanavanemate vastu, tuleb ülalpidamistaotluse põhjendamiseks esitada ka emapoolsete vanavanemate sissetuleku andmed.¹¹⁶ Kui kohtumenetlus ühe või mitme samaväärse ülalpidamiskohustustase vastu on välistatud või raskendatud, kas ühe või mitme vanavanema puhul, peavad ülejäänud isikud oma vastutuse osa vastavalt suurendama.¹¹⁷

Käesoleva magistr töö peatükis 1.1 käsitleti põlvkondadevahelist ülalpidamiskohustust ja anti ülevaade 08.05.2022 PKSi tehtud seadusemuudatusest, mille kohaselt lapselapsed edaspidi oma vanavanemaid asenduskohustuse raames ülal pidama kohustatud ei ole, seevastu kui vanavanemad asenduskohustuse raames oma alaealisi lapselapsi endiselt ülal pidama kohustatud on. Võib diskuteerida ning vajab edasist analüüsi, kuivõrd õiglane see vastutuse vahekord pärast seadusemuudatust on. Ilja Nikiforov tõstas oma uurimistöös¹¹⁸ ühe küsimusena, kas vanavanematel tekkivad kohustused lastelaste suhtes on proportsionaalsed nende õigustega. Ta jõudis järeldusele, et vastav kohustus on ebaproportsionaalne, kuna vanavanemate asenduskohustuse rakendamisega ei lisandu vanavanematel õigusi oma

---

¹¹⁴ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 15.

¹¹⁵ Maier, § 1607, vnr 4. – Johannsen, K.H., Henrich, D., Althammer, C. Familienrecht. Scheidung, Unterhalt, Verfahren. Kommentar. 7. Auflage, 2020.

¹¹⁶ Reinken, § 1607, vnr 13. – Hau, W. Poseck, R. Beck'sche Online-Kommentare zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB) (BeckOK BGB). 64. Edition. Stand: 1.11.2022.

¹¹⁷ *Ibidem*, vnr. 14.

¹¹⁸ Nikiforov, I.

lastelaste suhtes, v.a võimalus nõuda tsiviilkohtumenetluse kaudu lastelastega suhtluskorra kindlaksmääramist.

Töös järeldati veel, et kuna vanavanematel puudub isegi kaudne kontroll enda laste pereplaneerimise üle ning vanavanematele ei võimaldata seadusega midagi peale võimaluse nõuda tsiviilkohtumenetluse kaudu lastelastega suhtluskorra kindlaksmääramist, riivab kohustus lapselapsi ülal pidada vanavanemate õigusi ja vabadusi ülemäära. Seda seetõttu, et võib kaasa tuua muudatusi nende harjumuspärasel elukorralduses, kuna nad peavad planeerima ressursse lapselaste ülalpidamiseks. Eelviidatud autor leidis, et kuna alaealised lapsed ei saa reeglina ise oma eluliste vajaduste rahuldamiseks midagi ette võtta ning kuna nende põhivajaduste rahuldamine sõltub täiel määral ülalpidamiskohustuslastest, on laste seisukohast vanavanemate põhiõiguste riive õigustatud.¹¹⁹

Käesoleva magistr töö autor eelneva käsitlusega ei nõustu. Esiteks ei ole vanavanematel lapselaste ülalpidamisel asenduskohustuse raames kohustust teha muudatusi oma harjumuspärasel elukorralduses, sh hankida lisaissetulekut.¹²⁰ Vanavanemad vastutavad asenduskohustuse raames lapselapse ülalpidamise eest vaid ulatuses, mil see ei kahjusta nende endi tavapärasel ülalpidamist. Teiseks tuleb silmas pidada, et viidatud uurimistöö on kirjutatud aastal 2017, mil kehtis veel eelmine PKS, mis sätestas vastastikuse ülalpidamiskohustuse asenduskohustuse raames nii täisealistele lastelastele vanavanemate suhtes kui ka vanavanematele nende alaealiste laste suhtes.

Käesoleva magistr töö autor leiab seega, et enne 08.05.2022 kehtinud PKS oli vastupidi ülalpidamiskohustuse seisukohast vaadatuna õiglasem, kuna sätestas ülalpidamiskohustuse vastastikku, seevastu kui alates 08.05.2022 kehtiv PKS kohustab vanavanemaid oma alaealisi lapselapsi asenduskohustuse raames ülal pidama, aga ei kohusta lapselapsi tulevikus oma vanavanemaid ülal pidama. Küsimus õiglusest kerkib eelkõige seetõttu, et nii alaealised lapsed kui vanurid on mõlemad sotsiaalses mõttes haavatavad grupid, kellel on iseseisev majanduslik toimetulek raskendatud. Vanematel inimestel on rohkem terviseprobleeme, nad on vähem

---

¹¹⁹ Nikiforov, I., lk 31.

¹²⁰ RKTK, 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 15; TrtRnK, 22.02.2017, 2-16-1961, p 10; HMK, 08.06.2020, 2-19-18045, p 18.

mobiilsed ning neil on suurem risk kaotada elukaaslane lahutuse või surma tõttu, mistõttu on neil ka majanduslikus mõttes raskem ülalpidamist anda.¹²¹

Pärast vanemate lahkuminekut võivad eriti just isapoolsed vanavanemad jääda oma endisest rollist lapselapse elus kõrvale, kui lapse isa enam lapsega koos ei ela.¹²² Kohtupraktikas on kerkinud üles küsitav tõlgendus sellest, kas lisaks vanavanemate varalisele seisundile tuleks elatise väljamõistmisel arvestada ka vanavanemate ja lapselapse isiklike suhteid. Nimelt PKS § 105 lõike 3 kohaselt määratakse ülalpidamiskohustuslaste puhul nende kohustuse suurus kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid. Viidatud suhete arvestamise aspekt viitega PKS § 105 lõikele 3 leidis käesoleva magistritöö raames analüüsitud kohtulahendites arutlust kahel korral.

Näiteks leidis ringkonnakohus asjas 2-16-1961, et kuna lapselapse ja vanavanemate vahel ei ole seni olnud mingeid suhteid, vanavanemad ei ole lapselast näinud ning lapse ema ei ole enne kohtule hagi esitamist kordagi vanavanemate poole pöördunud, siis tuleks seda asjaolu PKS § 105 lõike 3 järgi asenduskohustuse määramisel arvesse võtta.¹²³ Ringkonnakohus leidis, et vanavanematega eelneva kontakti loomine oleks võinud hoida ära kohtusse pöördumise vajaduse või sellega kaasneva pingeid leevendada.¹²⁴ Viidatud ringkonnakohtu lahendis vähendas ringkonnakohus vanavanematelt välja mõistetavat elatist võrreldes maakohtu otsusega vastavalt 10 ja 65 euro võrra. Ning ühes teises asjas leidis maakohus kohtulahendis 2-17-5033, et asenduskohustuse puhul tuleb arvestada PKS § 105 lõike 3 järgi ka vanavanema ning lapselapse suhteid, mis kohtule esitatud andmete kohaselt on rajanenud siiani üksnes ülalpidamise nõudmisele.¹²⁵ Kuna muud lähedased suhted vanavanemate ning lapselapse vahel puuduvad, andis see kohtu hinnangul aluse vanavanema asenduskohustust mõningal määral, s.o 20 euro ulatuses, vähendada.¹²⁶

---

¹²¹ Kalmijn, M. The Effects of Ageing on Intergenerational Support Exchange: A New Look at the Hypothesis of Flow Reversal. – Eur J Population, 2019/35, lk 264.

¹²² Dey, I., Wasoff, F., Mixed Messages: Parental Responsibilities, Public Opinion and the Reforms of Family Law. – International Journal of Law, Policy and the Family, 2006/ 20, No. 2, lk 237; Douglas, G., Ferguson, N. The Role of Grandparents in Divorced Families – International Journal of Law, Policy and the Family, 2003/17, No. 1, lk 47.

¹²³ TrtRnK, 22.02.2017, 2-16-1961, p 14.

¹²⁴ *Ibidem*, p 14.

¹²⁵ TMK, 27.07.2017, 2-17-5033, p 22.

¹²⁶ *Ibidem*, p 22.

Magistritöö autori arvates ei ole selline käsitlus lapse huvides. Elatise määramisel nii esmajärjekorras kohustatud vanema käest kui ka asenduskohustusena on eesmärgiks lapsele piisavate elatusvahendite võimaldamine. Elatise suurust ei tohiks nii vanemate kui ka vanavanemate käest nõudmisel panna sõltuvusse isiklike (heade) suhete olemasolust, vaid põlvnemise faktist endast. (Siinkohal ei peeta silmas olukorda, kus laps veedabki ühise hooldusõiguse alusel mõlema vanema juures aega ning elatist vähendatakse vastavalt teise vanema juures veedetud päevade arvule PKS § 101 lõike 6 kohaselt.)

PKS § 105 lõike 3 kohaselt isiklike suhete arvestamine ei pruugi õiglane olla ka seetõttu, et väike laps ei pruugi oma ea tõttu olla võimeline vanavanematega suhete loomise üle ise otsustama ja võib selles paljuski sõltuda oma vanema(te) otsustest. Teiseks ei täpsusta PKS § 105 lõige 3, kas isiklike suhete all mõeldakse koosveedetud aega või lähedasi suhteid. Isegi kui vanavanematel on tsiviilkohtumenetluse kaudu võimalik nõuda lapselapsega suhtluskorra kindlaksmääramist, võib see anda küll koosveedetud aega kvantitatiivses mõttes, kuid ei pruugi kaasa tuua lähedasi suhteid kvalitatiivses mõttes, mis jätab PKS § 105 lõike 3 kohaselt ruumi liigseks subjektiivsuseks. Ükski magistritöö kirjutamise aja seisuga leitud PKS § 105 lõiget 3 käsitlev Riigikohtu lahend ega PKSi seletuskiri isiklike suhete temaatikat ei puuduta. Esimese ja teise astme kohtulahendite, mis käsitlevad PKS § 105 lõiget 3, suure arvu tõttu (üle 500) ei olnud võimalik käesoleva magistritöö raames uurida, kuidas kohtud isiklike suhete aspekti elatise nõudmisel lapse ja vanema vahelises suhtes arvestavad. See aga oleks huvitav analüüs mõne järgmise teadustöö jaoks.

2.3. Vanavanemate vastu suunatud ülalpidamisnõude eeldused ja ulatus

Käesolev peatükk käsitleb magistritöö teist uurimisküsimust – millised on vanavanemate vastu suunatud asenduskohustuse nõude eeldused ja võimalik ulatus ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane. Asenduskohustuse tekkimisel on kolm eeldust. Esiteks peab üleüldse olemas olema õigustatud subjekt ehk alaealine laps, kelle suhtes on tekkinud ülalpidamiskohustus. Teisena peab esinema olukord, kus esmajärjekorras kohustatud isik ei täida lapse ülalpidamiskohustust, st ülalpidamist ei ole võimalik saada või on seda ülemäära raske saavutada. Ning kolmanda eeldusena on vajalik põlvnemisest tuleneva teise astme üleneja sugulase olemasolu (vanavanem), kelle vastu ülalpidamiskohustus asendustäitmiseks suunata.

Kuivõrd Eesti PKS on koostatud Saksa õiguse eeskujul, saab sätte paremaks mõistmiseks vaadata ka vastavat Saksa õiguse sätet, täpsemalt Saksa tsiviilseadustikku (Bürgerliches Gesetzbuch, edaspidi *BGB*¹²⁷). PKS § 106 lõige 1 sätestab, et kui isik on PKS § 102 alusel ülalpidamise andmisest vabastatud, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena. Sätte eeskujuks on olnud BGB § 1607 lõige 1, mille kohaselt niivõrd kui sugulane ei ole BGB § 1603 alusel kohustatud ülalpidamist andma, peab ülalpidamist andma tema järel vastutav sugulane.¹²⁸ PKS § 106 lõike 2 esimene lause sätestab, et ka sel juhul, kui isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada, annab ülalpidamist isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena. Selle sätte eeskujuks on olnud BGB § 1607 lõike 2 lause 1, mille kohaselt sama kehtib, kui õiguse teostamine ühe sugulase suhtes on siseriiklikult välistatud või oluliselt raskendatud.¹²⁹

PKS § 106 lõikes 2 on toodud asenduskohustuse tekkimise kaks eraldi alternatiivi: 1) ülalpidamiseks esimesena kohustatud isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või 2) ülalpidamist on ülemäära raske saavutada. Sealjuures ei pea need tingimused esinema mõlemad samaaegselt, vaid täidetud peab olema üks kahest alternatiivist. Seadus ei määratle täpselt, kuidas neid eeldusi sisustada, nt kui kaua peab elatis olema maksmata või täitemenetlus tulemusteta, et lugeda ülalpidamise saamine võimatuks või ülemäära raskendatuks. Seetõttu analüüsitaksegi peatükis 3 seda, kuidas sisustavad neid eeldusi Eesti ja Saksa õiguslased

---

¹²⁷ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> (22.04.2023).

¹²⁸ Tõlge: Saksa tsiviilseadustik BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2001, lk 261.

¹²⁹ *Ibidem*, lk 261.

allikad, mh seletuskirjad ja seaduste kommentaarid, ja kuidas praktikas kohtud neid alternatiive järgivad.

Kui kohus leiab, et asenduskohustuse tekkimise eeldused on täidetud, tuleb järgmiseks artlusele ülalpidamiskohustuse ulatus. Valitseva kohtupraktika järgi ei saa elatise tasumise asenduskohustuse täitmist nõuda suuremas ulatuses, kui on kohustatud isikult elatis välja mõistetud.¹³⁰ PKS § 102 lõike 1 kohaselt vabaneb isik ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. See säte aga ei kehti alaealise lapse vanematele – nimelt PKS § 102 lõike 2 järgi ei vabane vanemad oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest, vaid kui nad on sellises olukorras, peavad nad kasutama käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks ühetaoliselt.

Kohtupraktikas on ülekaalus seisukoht, et PKS § 102 lõige 1 erinevalt vanematest vanavanematele ei kohaldu, st vanavanem ei pea sarnaselt lapse vanemaga vajadusel piirama oma tavapäraselt elulaadi ja/või hankima lisisissetulekut, et alaealist last üleval pidada. Kui vanavanema varaline seisund seda ei võimalda ilma et ta kahjustaks enese tavapäraselt ülalpidamist, võib ta lapselapse ülalpidamiskohustusest vabaneda. Seda kinnitab nii Riigikohtu seisukoht kui ka arvukad muud lahendid.¹³¹ Oma varalise seisundi tõendamiskohustus lasub aga sellisel juhul vanavanemal, kes peab välja tooma oma igakuised kulud eluasemele, toidule, ravimitele, laenukohustustele jms ja seega kohtule tõendama, et pärast hädavajalike kulude kandmist ei jää tal vabu vahendeid lapselapse ülalpidamiseks.

Mainitud arvamusest on olnud küll üksikud kõrvalekalded – näiteks arvas ringkonnakohus aastal 2010, et kui kaaluda lapse huvi saada vanavanematelt ülalpidamist ning vanavanemate huvi säilitada praegust sissetulekute jaotust, siis tuleks eelistada alaealise lapse huve, kes ei saa ise oma vajaduste rahuldamiseks midagi ette võtta ning kelle põhivajaduste rahuldamine sõltub täielikult ülalpidamiskohustuslastest, sh vanavanematest.¹³² Riigikohus lükkas selle arvamuse siiski ümber¹³³, kuid ringkonnakohtuga identset arvamust kohtas samuti ühes maakohtu

---

¹³⁰ Nt TlnRnK, 30.11.2015, 2-14-57502; HMK, 07.07.2020, 2-19-19206.

¹³¹ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 20; TMK, 03.11.2020, 2-20-9162; TrtRnK, 03.06.2016, 2-15-5791 (p 12); TrtRnK, 22.02.2017, 2-16-196 (p 10); HMK, 08.06.2020, 2-19-18045 (p 18); TMK, 22.12.2021, 2-21-13839 (p 6); HMK, 15.10.2019, 2-18-3564 (p 3) jpt. Ökonoomsuse huvides tõi autor välja vaid mõned lahendid, kus kohtud sellealast seisukohta veidi pikemalt põhjendasid.

¹³² TlnRnK, 30.12.2010, 2-07-4965, p 31.

¹³³ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 20.

lahendis¹³⁴ siiski veel aastaid hiljem. Ühes teises asjas arvas maakohus asenduskohustuse üle arutades, et see, kui vanavanem töötab miinimumpalgaga, ei tähenda, et ta võiks töötada enam ja mujal.¹³⁵ Ning samuti arvas maakohus, et PKS § 102 lõike 2 järgset käsutada olevate vahendite ühetaolise kohaldamise seisukohta saab arvestada ka vanavanematelt asenduskohustusena elatise väljamõistmisel.¹³⁶ Ringkonnakohus siiski lükkas selle arvamuse ümber.¹³⁷

Üldiselt võib siiski asuda seisukohale, et selles küsimuses on paari väga harva erandiga kohtupraktika seisukoht ühtlane, kuivõrd selliseid lahendeid, kus vastupidisele järeldusele jõuti, oli analüüsitud 82 lahendist vaid 4. Käesoleva magistritöö autori arvates on seisukoht, et vanavanem ei pea lapselapse ülalpidamiseks oma tavapärast elulaadi piirama, pigem põhjendatud. Seda eelkõige seetõttu, et vanavanem võib olla juba vanemas või täielikult pensionieas isik, kellel on lississetuleku hankimine oluliselt raskendatud. Küll aga ei nõustu autor, et elatist ei võiks vanavanemalt välja mõista suuremas ulatuses kui kohustatud isikult, kui lapse vajadused on tegelikult suuremad ja kui vanavanema varaline seisund seda võimaldab.

Kohtupraktikas kerkis üles ka küsimus vanavanematelt väljamõistetava elatise ulatusest tagasiulatuvalt. Nimelt lubab PKS § 108 nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist ja kohustuse täitmata jätmise tõttu tekkinud kahju hüvitamist tagasiulatuvalt kuni ühe aasta eest enne elatishagi kohtule esitamist. Mõnevõrra üllatavalt leidis maakohus, et vanavanemalt, kes täidab lapse asemel ülalpidamiskohustust, ei saa üldse nõuda elatist tagasiulatuvalt PKS § 108 alusel.¹³⁸ Ringkonnakohus, küll mitte viidatud maakohtu otsusega samas asjas, leidis, et vanavanemate elatise maksmise kohustus saab hõlmata ka elatise võlgnevust – vastupidine olukord ei põhineks seadusel.¹³⁹ Küll aga on kohtud vanavanematelt tagasiulatuva elatise väljamõistmisel arvestanud Riigikohtu seisukohaga, mis sõnas, et PKS § 108 mõtteks on kaitsta ülalpidamiseks kohustatud isikut tagantjärele esitatud ulatuslike ülalpidamiskohtuete eest, mille rahuldamine ei täidaks enam õigustatud isiku ülalpidamise ülesannet ning seaks kohustatud isiku tõenäoliselt äärmiselt raskesse majanduslikku olukorda.¹⁴⁰

---

¹³⁴ HMK, 07.04.2016, 2-15-12030.

¹³⁵ VMK, 22.10.2015, 2-15-12053.

¹³⁶ HMK, 15.04.2016, 2-16-2980.

¹³⁷ TlnRnK, 11.11.2016, 2-16-2980, p 21.

¹³⁸ VMK, 11.07.2014, nr 2-14-2246.

¹³⁹ TlnRngK, 24.11.2016, 2-15-2359/38.

¹⁴⁰ RKTk, 04.12.2013, 3-2-1-136-13, p 12.

Sellela möönis kolleegium, et teatud juhtudel võib selline elatise tagasiulatuv nõudmine asetada isiku äärmiselt raskesse majanduslikku olukorda ning olla talle ebamõistlikult koormav, kui õigustatud isik ei ole kohustatud isikult varem kordagi enda ülalpidamist nõudnud.¹⁴¹ Seda seisukohta võeti arvesse nt juhul, kui selgus, et vanavanem ei teadnud varem elatisevõlgnevusest midagi ja õigustatud isik polnud vanavanemalt kunagi varem ülalpidamist nõudnud, s.o tagasiulatuv nõue tuli vanavanemale üllatusena.¹⁴² Sellises olukorras leidsid kohtud, et õiglane on jätta tagasiulatuv elatisenõue rahuldamata.¹⁴³ Samas oli aga ka selliseid lahendeid, kus vanavanematelt mõisteti asenduskohustusena lisaks jooksvale elatisele välja ka elatis kuni ühe aasta eest enne hagi esitamist nii, nagu PKS § 108 ette näeb.¹⁴⁴ Seega saab asuda järeldusele, et vanavanemate suhtes on võimalik PKS § 108 kohaldada küll, kui nende varaline seisund seda võimaldab ja kui selline tagasiulatuv elatise nõudmine ei tule neile üllatuslikult.

---

¹⁴¹ RKTk, 04.12.2013, 3-2-1-136-13, p 12.

¹⁴² HMK, 02.05.2022, 2-21-17370.

¹⁴³ HMK, 26.06.2018, 2-17-10295; TlnRnK, 24.05.2019, 2-17-10295 (p 28); HMK, 02.05.2022, 2-21-17370 (p 33).

¹⁴⁴ Nt HMK, 20.05.2021, 2-20-8144.

2.4. Vanavanemate tagasinõudeõigus

Käesolev peatükk proovib lahendada magistritöö kolmanda uurimisküsimuse – millisel juhul tekib vanavanematel tagasinõudeõigus ning mida tähendab PKS § 106 lõike 2 kolmas lause, mille kohaselt nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega. Asenduskohustuse täitmisel tekkivat tagasinõudeõigust reguleerib PKS § 106 lõige 2. Nimelt kui ülalpidamist annab isik, kes on seda kohustatud tegema järgmisena, tekib tal tagasinõudeõigus selle isiku vastu, kes esimesena ülalpidamiseks kohustatud oli. See tähendab, et kui vanavanem peab vanema asemel last ise üleval, tekib vanavanemal õigus lapselapse ülalpidamiseks kantud kulud vanema käest tagasi nõuda. Tagasinõudeõigus tekib kohustuse täitnud isikul üksnes juhul, kui asenduskohustus on tekkinud PKS § 106 lõike 2 esimese lause alusel ehk juhul, kui „isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada“.¹⁴⁵ Vanavanemal tekib vanema vastu tagasinõudeõigus selles ulatuses, milles ta täitis selle vanema ülalpidamiskohustuse.¹⁴⁶

Tuleb aga silmas pidada, et asenduskohustuse eesmärk ei ole elatise väljamõistmine kahelt isikult korraga, s.o lapse vanemalt ja vanavanemalt mõlemalt samaaegselt, vaid kohustada vanavanemat tasuma elatist ulatuses, milles elatis on lapse vanemalt välja mõistetud, kuid mida ta kas üldse või piisavas ulatuses ei maksa. Riigikohus on olnud seisukohal, et kuna vanavanemad täidavad PKS § 106 lõike 2 järgi vanema ülalpidamiskohustust ja neil tekib selle kohustuse täitmise tõttu tagasinõudeõigus lapse vanema vastu, tuleb vanavanemate makstud elatise ulatuses lugeda vanema ülalpidamiskohustus täidetuks.¹⁴⁷ Riigikohtu arvates saab kohtutäitur lõpetada TMS § 48 punkti 2 alusel täitemenetluse ka osaliselt, s.o osas, milles vanavanemad on täitnud vanema asemel lapse ülalpidamiskohustuse.¹⁴⁸

Kohtupraktikas on rõhutatud ka seda, et kui asenduskohustus on rakendunud, aga võlgnik tasub ise elatist, puudub vanavanematel kohustus samaaegselt elatise nõuet ise asenduskohustusena täita.¹⁴⁹ Juhul, kui elatist on siiski samaaegselt makstud, s.o võlgniku poolt põhikohustusena ja

---

¹⁴⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri, lk 9.

¹⁴⁶ *Ibidem*, lk 9.

¹⁴⁷ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 19.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p 19.

¹⁴⁹ HMK, 18.04.2018, 2-18-5621.

vanavanemate poolt samaaegselt asenduskohustusena, on vanavanematel õigus esitada tagasinõue alusetu rikastumise sätetele tuginedes.¹⁵⁰

Selguse huvides tuleb ka märkida, et PKS §-s 106 sätestatud tagasinõudeõigus on mõeldud vaid perekondliku kuuluvuse tõttu seaduse alusel tekkiva ülalpidamiskohustuse puhuks. VÕS § 78 lõike 1 kohaselt võib võlgniku kohustuse täita ka kolmas isik, kui võlgnik ei pea kohustust täitma isiklikult. Ja kuigi seaduse alusel tekib ülalpidamiskohustus PKSiis sätestatud juhtudel, ei tulene seadusest, et ülalpidamiskohustuslane peab selle kohustuse täitma isiklikult. Seda on kinnitanud ka Riigikohus.¹⁵¹ See tähendab, et ülalpidamiskohustuse võib ülalpidamiskohustuslase eest täita ka kolmas isik. Kui ta aga seda teeb, ei teki tal tagasinõudeõigust PKS § 106 lõike 2 alusel, sest PKS § 106 lõike 2 järgi läheb nõue üle üksnes juhul, kui ülalpidamist esimeses järjekorras andma kohustatud isiku asemel täidab ülalpidamiskohustuse asenduskohustusena järgmises järjekorras kohustatud isik, s.o isik, kellel on PKS-ist tulenevalt ülalpidamiskohustus.¹⁵² Kui ülalpidamiskohustuse täidab isik, kellel seaduse alusel selline kohustus puudub, võib tal tekkida VÕS § 78 lõike 4 järgi alusetust rikastumisest või käsundita asjaajamisest tulenev nõue.¹⁵³ Eraldi tagasinõudeõigus on sätestatud ka eestkoste puhuks juhul, mil eestkostja ei olnud ülalpidamiseks kohustatud. Nimelt sätestab PKS § 182 lõige 2, et kui eestkostja peab eestkostetavat ülal, olemata selleks kohustatud, lähevad eestkostjale tema poolt antud ülalpidamise ulatuses üle nõuded eestkostetava ülalpidamiseks kohustatud isikute vastu.

Kõikidest käesolevas töös analüüsitud kohtulahenditest oli tagasinõuet käsitlevaid kohtuasju vaid üks, mis läbis kaks kohtuastet. Kohtuasjas HMK 2-17-5691¹⁵⁴ vaieldi asjaolu üle, kas vanavanematel on vanemalt õigus tagasi nõuda oma lapselapse ülalpidamise kulud ajal, mil lapselaps oli nende ülalpidamisel. Vanem ise viibis sellel ajal välisriigis, kuid jättis oma lapse vastastikusel kokkuleppel kaheks kuuks vanavanemate hoolde. Pärast kahe kuu möödumist ema oma lapsele järele ei tulnud. Asjas omab tähtsust ka see, et mingi aja möödudes esitasid vanavanemad kohtule avalduse ema hooldusõiguse peatamiseks ja lapsele eestkostja määramiseks (edaspidi *hooldusõiguse vaidlus*); sealjuures ema esitas avalduse lapse tagastamiseks Haagi lapseröövi konventsiooni alusel. Hooldusõiguse vaidluses määras kohus

---

¹⁵⁰ HMK, 18.04.2018, 2-18-5621.

¹⁵¹ RKTk, 17.06.2015, 3-2-1-67-15, p 12.

¹⁵² *Ibidem*, p 12.

¹⁵³ *Ibidem*, p 12.

¹⁵⁴ HMK, 17.05.2018, 2-17-5691.

esialgse õiguskaitses raames vanavanemad lapselapse ajutisteks eestkostjateks. Samuti tuvastas ringkonnakohus hooldusõiguse vaidluses, et vanavanemad pidasid last õigusvastaselt kinni. Seetõttu leidiski lapse ema, et vanavanematel ei ole tagasinõudeõigust tekkinud, kuivõrd nad ise hoidsid last õigusvastaselt kinni ja seetõttu ei saanud ema (ise välisriigis viibides) oma ülalpidamiskohustust täita. Seetõttu väitis ema, et vanavanemate nõue on VÕS § 6 mõistes hea usu põhimõtte vastane.

Maakohus nõustus ema käsitlesega. Nimelt leidis kohus, et vanavanemad ei täitnud last ülalpidades asenduskohustust, kuivõrd lapse ema asukoht oli teada ja temalt elatise saamine ei olnud raskendatud. Lapse ema ei hoidnud iseenesest lapse ülalpidamise kohustuse täitmisest kõrvale, vaid vanavanemad hoidsid last õigusvastaselt kinni ja takistasid emal nii oma kohustusi täitmast. Kohtuasjas on märgitud veel, et kuigi ajal, mil laps viibis vanavanematega, oli lapse ema rahaline toetus lapsele vähene (kahe aasta jooksul ca 250 eurot), ei nõudnud vanavanemad lapse emalt nende juures viibimise ajal lapse ülalpidamiskulude kandmist. Kohus leidis veel, et isegi kui asuda seisukohale, et vanavanemad täitsid asenduskohustust ja neil on tekkinud PKS § 106 lõike 2 alusel tagasinõue ema vastu, oleks selle tagasinõude teostamine vastuolus hea usu põhimõttega, kuivõrd nad ise põhjustasid takistusi ema ülalpidamiskohustuse täitmisel. Kohtu hinnangul ei olnud vanavanematel nõuet tekkinud ka käsundita asjaajamisest ega alusetust rikastumisest.

Vanavanemad esitasid kohtuotsuse peale apellatsioonikaebuse. Asjas TlnRnK 2-17-5691¹⁵⁵ rahuldab ringkonnakohus hagi. Ringkonnakohus leidis, et vanavanematel siiski on tekkinud tagasinõudeõigus PKS § 106 lõike 2 alusel, kuna lapse emalt oli ülalpidamise saavutamine ülemäära raske, mistõttu olid vanavanemad õigustatud last ülal pidama ning seda olenemata asjaolust, et lapse tagastamise vaidluses kvalifitseerus nende tegevuse lapserööviks. Ringkonnakohus oli seisukohal, et asja lahendamisel tuleb analüüsida elulist olukorda kogumis – nimelt et tegemist ei ole lapserööviga kriminaalõiguslikus mõttes, vaid ema ei tulnud pärast kokkulepitud perioodi lapsele järele; samuti polnud kokkulepet, et vanavanemad viivad lapse ise välisriiki tagasi. Tsiviilasja materjalidest nähtuvalt ei olnud ka vanavanematele etteheiteid selle kohta, et laps oli hästi hooldatud. Seetõttu asuski kolleegium seisukohale, et kuigi ei olnud asjaolusid, mis oleks põhjendanud keelduda lapse tagastamisest emale, on kogumis tõendatud, et vanavanemad täitsid sel perioodil ema eest lapse ülalpidamiskohustust ning nende

---

¹⁵⁵ TlnRnK, 21.12.2018, 2-17-5691.

nõudeõigus ei ole hea usu põhimõtte vastane VÕS § 6 mõistes. Seega luges kohus perioodil, mil lapselaps oli vanavanemate ülalpidamisel, tagasinõude eeldused PKS § 106 lõike 2 alusel täidetuks. Kohus märkis ka, et alates ajast, mil vanavanemad olid määratud lapse ajutisteks eestkostjateks, tekib neil tagasinõudeõigus PKS § 182 lõike 2 alusel.

Magistritöö kolmanda uurimisküsimuse üks osa oli ka see, mida tähendab PKS § 106 lõike 2 kolmas lause, mille kohaselt nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega. Kohtupraktika ja PKS seletuskirjad ei ava PKS § 106 lõike 2 kolmanda lause tähendust, kuid BGB kommentaaride tõlgendamise teel võib arvata, et siin on mõeldud tõenäoliselt olukorda, kus üle läinud nõude sundtäitmine ei tohi kahjustada ülalpidamist saama õigustatud lapse tulevikku suunatud elatisnõude täitmist.¹⁵⁶ Siin on ilmselt peetud silmas olukorda, kus kohtutäituri käes on samaaegselt menetluses nii vanavanemate tagasinõue kui ka elatisvõlgnevus. Nimelt täidetakse täitemenetluses lapse elatisnõuded nõuete paljususe korral alati esimeses järjekorras (TMS § 8 lõige 2, § 65 lõige 4, § 119 lõige 1). Seega juhul, kui võlgniku elatisvõlgnevus on kohtutäituri käes menetluses, tekib vanavanematel võimalus oma tagasinõude täitmiseks alles pärast elatisvõlgnevuste rahuldamist. Seega praktikas võib vanavanemate jaoks tagasinõuete täitmine problemaatiliseks osutuda, kuna nende nõuete sundtäitmine ei saa (ega tohi) toimuda PKS § 106 lõike 2 kohaselt lapse huvidega vastuolus.

---

¹⁵⁶ BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 34.

2.5. Riiklikud sunnivahendid lapse ülalpidamiskohustuse rikkumisel ja nende seos asenduskohustuse tekkimise eeldustega

Vanema poolt elatise mittemaksmine oma lapsele võib olla põhjustatud mitmetest asjaoludest – nii kohustatud isiku majanduslikust võimetusest elatist maksta kui ka pahatahtlikust soovist seda mitte teha. Mõlemal juhul on aga tegemist ülalpidamiskohustuse rikkumisega, sest PKS § 96 kohaselt on vanemal kohustus oma last ülal pidada. PKS § 102 lõike 2 kohaselt ei saa vanem vabaneda oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest põhjendusel, et tal pole ülalpidamiseks piisavalt vahendeid. Alljärgnevalt analüüsitakse magistritöö neljanda uurimisküsimusega, kas asenduskohustuse tekkimise eelduseks peab olema karistusõiguslik ülalpidamiskohustuse rikkumine.

Seadusandja on näinud ette erinevad mõjutusvahendid lapse ülalpidamiskohustuse rikkumise vältimiseks ja ülalpidamiskohustuse täitmiseks. Nendeks on eelkõige täitemenetluse seadustik (edaspidi *TMS*)¹⁵⁷ ja karistusseadustik¹⁵⁸ (edaspidi *KarS*). TMS võimaldab elatisvõlgniku sissetuleku arestida või pöörata sissenõude võlgniku muule varale, samuti müüa võlgniku vara. Samuti lubab TMS piirata elatisvõlgniku erinevaid õigusi, peatada erinevate lubade kehtivusi ning tunnistada dokumente kehtetuks (vt detailne regulatsioon TMSi peatükis 8¹). Sealjuures leidis Tallinna Ringkonnakohus lahendis 2-18-12879, et lapse elatise võlgnevuse korral vanema õiguste piiramisel tuleb arvestada ka asenduskohustuse raames makstud elatist.¹⁵⁹ Kui lapse elatisnõuet täidavad piisavalt korrapäraselt asenduskohustuse raames tema vanavanemad, siis ei ole võlgniku juhtimisõiguse äravõtmiseks alust ja see poleks proportsionaalne, sest lapse huvide kaitse on saavutatud teiste vahenditega.¹⁶⁰ Magistritöö autor ei nõustu antud käsitlusega, kuivõrd see ei täida asenduskohustuse distsiplineerivat eesmärki motiveerida algset võlgnikku oma kohustust täitma.

KarS § 169 sätestab, et vanema teadva kõrvalehoidumise eest oma nooremale kui kaheksateistaastasele lapsele või täisealiseks saanud, kuid abi vajavale töövõimetule lapsele kohtu poolt väljamõistetud igakuise elatusraha maksmisest – karistatakse rahalise karistuse või

---

¹⁵⁷ Täitemenetluse seadustik. – RT I, 06.01.2023, 17.

¹⁵⁸ Karistusseadustik. – RT I, 06.01.2023, 4.

¹⁵⁹ TlnRnK, 22.05.2020, 2-18-12897, p 11.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p 11–12.

kuni üheaastase vangistusega. Säte kaitseb lapse varalist õigushüve – õigust saada elatist.¹⁶¹ KarS § 169 subjektiivne koosseis eeldab toimepanijalt elatusraha maksmisest kõrvalehoidumise suhtes vähemalt otsest tahtlust KarS § 16 lõike 3 mõttes.¹⁶² Elatise maksmata jätmine ei ole KarS § 169 kohaselt karistatav mitte kõikidel juhtudel, vaid üksnes siis, kui see on vaadeldav elatise maksmisest „kuritahtliku kõrvalehoidumisena“.¹⁶³ Kuritahtliku kõrvalehoidumisena KarS § 169 mõistes saab käsitada eeskätt olukordi, kus isik ei maksa lapsele tähtaegselt elatist vaatamata sellele, et tal on selleks piisavalt vara, ja ei esine mõjuvaid põhjuseid (nt kohustatud isiku raske haigus), mis takistaksid soorituse, nt pangaülekande tegemist.¹⁶⁴

Riigikohus on erinevates lahendites analüüsinud, mida saab lugeda ülalpidamiskohustuse rikkumiseks. Tsiviilkolleegiumi arvates on need muuhulgas näiteks olukorrad, kus vanem annab lapsele ülalpidamist ebapiisavalt.¹⁶⁵ Kriminaalkolleegium on pidanud ülalpidamiskohustuse rikkumiseks ka olukorda, kus kohustatud vanem ei maksa elatist tähtaegselt või teeb seda ebapiisavas suuruses, st ta maksab seda vähem, kui tema varaline seisund võimaldaks.¹⁶⁶ Samuti võib kriminaalkolleegiumi arvates ülalpidamiskohustuse rikkumisega olla tegemist olukorras, kus vanem töötab, aga on puuduliku maksevõimega ja pole astunud usutavaid samme tasuvama töö leidmiseks, kuigi see oleks tõenäoliselt võimalik.¹⁶⁷ Kriminaalkolleegium loeb ülalpidamiskohustuse rikkumiseks ka olukorda, kus kohustatud isik on end teadlikult asetanud maksejõuetuse seisundisse – mh võivad selleks olla olukorrad, kus isik pole otsinud piisava intensiivsusega tööd või muud legaalset sissetulekuallikat; kes pole müünud elatise maksmiseks vara, mis pole tarvilik tema enda ülalpidamiseks; kes on lahkunud vabatahtlikult töölt, ehkki tal pole uut töökohta ega vara

---

¹⁶¹ Sootak, J. Karistusseadustiku § 169 kommentaar. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, lk 336.

¹⁶² RKKK, 06.10.2016, 3-1-1-59-16, p 24.

¹⁶³ RKKK, 27.09.2012, 3-1-1-84-12, p 7; karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega (RT I, 12.07.2014, 1) asendati §-s 169 sõna „kuritahtlik“ sõnaga „teadev“. Muudatusettepaneku järgi piisab teadvast mittemaksmisest, st vähemalt otsesest tahtlusest. Seeläbi toodi tõendamiskoormus allapoole, et võimaldada kiiremat menetlust. – Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Justiitsministeerium, eelnõu esitamine kooskõlastamiseks 17.07.2013, lk 37. Kättesaadav: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/2c861e08-9718-4cec-83f5-a88a63e8cd68?activity=1#ByMoz5L7> (22.04.2023). Riigikohtu kriminaalkolleegium leidis, et vaatamata termini „kuritahtlik“ väljajätmisele KarS §-st 169, on sättes ette nähtud kuriteo objektiivse koosseisu sisu jäänud varasemaga võrreldes samaks (RKKK, 06.10.2015, 3-1-1-59-16, p 24), mistõttu kasutatakse käesolevas peatükis KarS § 169 sisustamisel ka varasemaid Riigikohtu lahendite seisukohti.

¹⁶⁴ RKKK, 27.09.2012, 3-1-1-84-12, p 8.

¹⁶⁵ RKTk, 23.04.2004, 3-2-1-57-04, p 10; RKTk, 20.11.2007, 3-2-1-108-07, p 11.

¹⁶⁶ RKKK, 27.09.2012, 3-1-1-84-12, p 8.

¹⁶⁷ RKKK, 06.10.2016, 3-1-1-58-16, p 45.

ülalpidamiskohustuse täitmiseks või kes võõrandab oma vara moel, et selle tagajärjel muutub ülalpidamiskohustuse täitmine võimatuks.¹⁶⁸

Varasemalt on kriminaalkolleegium leidnud, et ebaolulised hilinemised elatise maksmisel ei ole siiski käsitatavad elatise maksmisest kuritahtliku kõrvalehoidumisena KarS § 169 tähenduses, vaid elatise mittemaksmise kuritahtlikkus eeldab, et kohustatud isik rikuks elatise maksmiselt süstemaatiliselt või pikema aja vältel.¹⁶⁹ Värskeim kriminaalkolleegiumi lahend 2019. aastast aga sedastab, et ülalpidamiskohustuse olulise rikkumisega võib tegemist olla ka juba siis, kui isik teadlikult viivitab elatise maksmisega rohkem kui üks kuu.¹⁷⁰ Igakuise elatise maksmisest kõrvalehoidumiseks tuleb pidada seda, kui kohustatud isik rikub lapse ülalpidamise kohustust olukorras, kui tal on või võiks olla võimalik ülalpidamiskohustust täita või teha seda suuremas ulatuses, kuid ta jätab oma kohustuse teadvalt vähemalt ühe kuu kestel täitmata.¹⁷¹ Elatise maksmisest kõrvalehoidumisena võib olla käsitatav ka elatise maksmise kohustuse süstemaatiline rikkumine ehk olukord, mil kohustatud isik elatist maksab, kuid teeb seda järjepidevalt põhjendamatu hilinemisega.¹⁷²

Merili Sikk on käsitlenud oma magistritöös KarS § 169 ja täitemenetluse vahekorda ning toonud välja praktikas probleemseks osutunud küsimuse, millal algatada kriminaalmenetlus KarS § 169 alusel. KarS § 169 rakendamiseks peab olema täidetud kuriteokoosseis – teadev kõrvalehoidumine elatise maksmisest, kuigi see oleks võimalik või vähemalt mõistliku jõupingutusega saavutatav. Seevastu TMSi kohaselt on võimalik alustada täitemenetlust olenemata elatise maksmata jätmise põhjustest – elatise maksmiseks kohustatud isikul peab olema lihtsalt kohtuotsus või notariaalselt kinnitatud kokkulepe elatise maksmise kohta. KarS § 169 kohaldamise eelduseks ei ole eelnev täitemenetluse algatamine samas asjas, kuna KarS § 169 sõnastus otsesõnu midagi sellist ei sätesta. Eelviidatud magistritöö autor leidis, et karistusõiguses kehtiva *ultima ratio* printsiibi kohaselt võiks KarS § 169 kohaldamise eelduseks olla see, et täitemenetlus on läbiviidud etapini, kus kohtutäitur on elatisvõlgnikku käsitlenud. Küsitluse käigus saaks välja selgitada, kas elatisvõlgnik on elatise maksmata jätnud

---

¹⁶⁸ RKKK, 06.10.2016, 3-1-1-59-16, p 25.

¹⁶⁹ RKKK, 27.09.2012, 3-1-1-84-12, p 8.

¹⁷⁰ RKKK, 06.12.2019, 1-18-5813, p 28.

¹⁷¹ *Ibidem*, p 28.

¹⁷² *Ibidem*, p 28.

sellistel alustel, mis täidavad KarS § 169 koosseisu, millest tulenevalt on alus esitada kuriteoteade KarS § 169 kohaldamiseks.¹⁷³

Merili Sikk'i väljatoodud aspektid kattuvad mõneti ka asenduskohustuse problemaatikaga, kuna seadus ei ütle täpselt, millal on ülalpidamise saamine võimatu või ülemäära raskendatud, ja jätab hindamise paljuski kohtute enda siseveendumuse küsimuseks, mis aga võib põhjustada praktika ebaühtlust ja vähendada õiguskindlust kohtusse pöörduma õigustatud subjektide jaoks. Võib tekkida küsimus, kas ülalpidamise saamise võimatuseks või raskendatuseks ehk asenduskohustuse eelduste täitmiseks saab pidada ka olukorda, kus täitemenetlus on algatatud, või kus vanem rikub lapse ülalpidamiskohustust teadvalt, s.o KarS § 169 tähenduses.

Käesoleva magistritöö raames analüüsitud kohtulahendites kerkis sellist arutelu esile, kuid selles küsimuses oli kohtutel eriarvamusi. Näiteks asjas 2-20-8183 jättis maakohus lapselapse hagi vanavanemate vastu rahuldamata põhjusel, et hageja ei ole pöördunud kohtutäituri poole kohtuotsuse täitmiseks, millega oli elatis välja mõistetud.¹⁷⁴ Ringkonnakohus aga leidis erinevalt maakohtust, et PKS § 106 lõike 2 kohaldamise eelduseks ei saa olla üksnes asjaolu, et täitemenetlust ei ole algatatud, kuna see oleks materiaalõiguse kitsendav tõlgendamine.¹⁷⁵ Samuti arvas ringkonnakohus, et selline tõlgendus ei ole kooskõlas Riigikohtu praktikaga, kuivõrd Riigikohtu tsiviilkolleegiumi toodud lahendis 3-2-1-75-11¹⁷⁶ toodud loetelu asenduskohustuse tekkimise eeldustest (*millest üks oli ka see, et täitemenetlus ei ole viinud soovitud tulemuseni – autor*) ei ole ammendav.¹⁷⁷

Eriarvamusi leidis ka selles küsimuses, milline seos on asenduskohustuse tekkimisel KarS §-ga 169. Näiteks asjas 2-16-11359 ei täitnud laste isa elatise maksmise kompromissi, mistõttu laste ema pöördus elatise vanavanemalt asenduskohustuse korras elatise saamiseks kohtusse. Kohus leidis asenduskohustuse üle otsustamisel, et lapsel tuleb kohtusse esitada hagi vanema vastu elatise nõudes, mitte lähtuda kohtulikust kompromissist. Kohus leidis, et kui kohustatud isik hoiab kuritahtlikult kohtuotsuse täitmisest kõrvale, on võimalik esitada politseile avaldus

---

¹⁷³ Sikk, M. Lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise karistatavus. Magistritöö. Juhendaja Jaan Ginter. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2018. Kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60336/sikk_merili.pdf?sequence=1&isAllowed=y (22.04.2023)

¹⁷⁴ HMK, 08.12.2020, 2-20-8183.

¹⁷⁵ TlnRnK, 08.03.2021, 2-20-8183, p 7.

¹⁷⁶ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11.

¹⁷⁷ TlnRnK, 08.03.2021, 2-20-8183, p 8.

kriminaalmenetluse algatamiseks. Antud asjas ei rahuldanud kohus asenduskohustuse väljamõistmise hagi.¹⁷⁸

Teises kohtuasjas, 2-20-8768, ei rahuldanud kohus samuti asenduskohustuse väljamõistmise hagi, viidates, et asja materjalidest pole näha, et sissenõudjad oleks esitanud avalduse võlgniku suhtes kriminaalmenetluse alustamiseks ülalpidamiskohustuse täitmata jätmise eest.¹⁷⁹ Sama põhjendust kasutas maakohus ka asjas 2-22-8189, kui ei rahuldanud hagi põhjendusel, et kohtuotsuse täitmise käigus ei ole kasutatud kõiki võimalusi ega võetud kasutusele kõiki meetmeid kohtuotsuse täitmise tagamiseks, sh kriminaalmenetluse algatamine.¹⁸⁰

Sama põhjendusega jättis algselt asenduskohustuse hagi rahuldamata ka maakohus asjas 2-13-37498, leides, et kriminaalmenetluse algatamine võiks olla üks riiklik sunnivahend algse võlgniku kohustuse täitmisele sundimiseks.¹⁸¹ Ringkonnakohus teises astmes samas asjas 2-13-37498 aga ei nõustunud selle järeldusega, vaid arvas, et võlgnikult elatise saamiseks ei ole vajalik hagejal võlgniku kohta kuriteokaebust esitada, kuna kriminaalmenetlus võlgnikust lapse isa suhtes ei pruugiks olla lapse huvides ega pruugi tagada väljamõistetud elatise saamist.¹⁸²

Antud lahenditest nähtub, et vähemalt neljas lahendis (millest ühe lükkas ringkonnakohus küll ümber) pole kohtud lugenud asenduskohustuse tekkimise eeldusi täidetuks muuhulgas põhjusel, et nende arvates polnud enne vanavanematelt elatise nõudmist kasutusele võetud kõiki muid sunnivahendeid, mh kuriteoteate esitamist KarS § 169 alusel. Sarnaselt asenduskohustuse sätetega jätab ka KarS § 169 sõnastus ruumi subjektiivsuseks, mis võib kohtusse pöörduma õigustatud isikud panna keerulisse olukorda, kuna neil on raske eelnevalt hinnata, kas nende kuriteoteatel või hagil oleks perspektiivi.

Magistritöö autor nõustub ringkonnakohtuga, et elatise, nii vanemalt otse kui asenduskohustusena, saamisel ei tohiks kindlasti panna nõudjale kohustust teha esmalt kuriteokaebus. Selles osas jagab autor ringkonnakohtu seisukohta, et kriminaalmenetluse alustamine võlgniku suhtes ei pruugi olla lapse huvides. Kriminaalmenetluse läbiviimine võtab

---

¹⁷⁸ PMK, 03.10.2016, 2-16-11359.

¹⁷⁹ VMK, 28.03.2022, 2-20-8768.

¹⁸⁰ VMK, 18.11.2022, 2-22-8189.

¹⁸¹ PMK, 05.11.2014, 2-13-37498.

¹⁸² TlnRnK, 29.05.2015, 2-13-37498, p 31.

aega, millele lisanduks veel ka asenduskohustuse hagi kohtumenetluse aeg, ja selline aja- ja nÄrvikulu ei ole kindlasti lapse huvides, kuivõrd laps vajab ülalpidamist iga päev. Kuigi magistristö autor leiab, et KarS § 169 alusel kuriteoteate esitamine ei tohiks kindlasti olla üks asenduskohustuse väljamõistmise kohustuslikest tingimustest, võib võlgniku varasem karistatus KarS § 169 alusel, kui see juhtub juhuslikult olemas olema, olla kohtutele abiks hindamaks võlgniku maksekäitumist ja suhtumist oma kohustuste täitmisesse. See võib kohtutel aidata paremini otsustada ka asenduskohustuse eelduste täitmise üle kogumis ning sellist analüüsi leidis ka mõnes kohtulahendis.¹⁸³

Autori arvates ei tohiks KarS § 169 alusel kuriteoteate esitamine olla asenduskohustuse eelduste täitmise tingimuseks ka seetõttu, et praktikas on osutunud problemaatiliseks küsimuseks, millal üldse algatada selle paragrahvi alusel kriminaalmenetlus. Antud problemaatika tõi välja ka varem viidatud Merili Sikk'i magistristö. Kuivõrd tavainimene ei saa niikuinii kriminaalmenetluse algamise üle otsustada ega selle käiku mõjutada, võib pelgalt kuriteoteate esitamine asenduskohustuse eelduste täitmise seisukohast jääda sisutühjaks tegevuseks. Magistristö autor leiab töö neljandale uurimisküsimusele vastates, et kohtupraktika järgi pigem ei saa asuda seisukohale, et karistusõiguslik ülalpidamiskohustuse rikkumine on asenduskohustuse tekkimise kohustuslik eeldus, vaatamata sellele, et mainitud neljast lahendist kolm on tehtud pärast ringkonnakohtu vastavat seisukohta.

---

¹⁸³ Nt HMK, 15.04.2016, 2-16-2980; HMK, 28.03.2014, 2-13-45866.

3. ASENDUSKOHUSTUSE EELDUSTE ANALÜÜS KOHTUPRAKTIKA PÕHJAL

3.1. Kasutatud kohtupraktika ülevaade

Asenduskohustuse alased kohtulahendid võib valdavalt jagada kaheks – lahendid, milles kohus luges asenduskohustuse eeldused täidetuks, ja lahendid, milles kohus ei lugenud asenduskohustuse tekkimise eeldusi täidetuks. Kuivõrd aga töö üks eesmärke oli uurida, kuidas kohus asenduskohustuse tekkimise eeldusi sisustab ning kas neid eristab, on käesolevas töös kohtulahendite analüüs jaotatud alapeatükkideks asenduskohustuse tekkimise erinevate alternatiivide alusel – lahendid, kus kohus tuvastas/ei tuvastanud, et ülalpidamise saamine on võimatu, ja lahendid, milles kohus tuvastas/ei tuvastanud, et ülalpidamise saamine on ülemäära raskendatud. Samuti on kolmanda kategooriana toodud lahendid, milles kohus küll tuvastas/ei tuvastanud asenduskohustuse eelduste täitmist, kuid ei eristanud nende alternatiive või viitas mõlemale alternatiivile korraga.

Asenduskohustuse analüüsi skeem Eesti kohtute praktikas on üldistatult järgmine. Esmalt kontrollib kohus, kas asenduskohustuse tekkimise eeldused on täidetud või mitte (sealhulgas ideaalis ka seda, kumma alternatiivi alusel). Juhul, kui asenduskohustuse tekkimise eeldused on täidetud, analüüsib kohus vanavanema varalist seisundit ja mõistab talt välja elatise kas kindlas või muutuv summas. Juhul, kui asenduskohustuse tekkimise eeldused ei ole täidetud, siis kohus vanavanema varalist seisundit ei hinda. Kui vanavanem hakkab asenduskohustust täitma, saab ta esitada tagasinõude selle vanema vastu, kes oli esmajärjekorras ülalpidamiseks kohustatud, kuid ei teinud seda.

Kokku analüüsiti töös asenduskohustuse osas 82 kohtulahendit ajavahemikust 2011–2023. Otsing teostati Riigi Teatajas märksõnadega „PKS § 106“, „perekonnaseadus(e) § 106“ ja „asenduskohustus“. Ajavahemik 2011. aasta algusega on valitud seetõttu, et 01.07.2010 jõustus uus PKS ning 2011. aastal tõlgendas Riigikohus esimest korda asenduskohustuse tekkimise eeldusi uue PKS alusel, ja see on ühtlasi ka esimene lahend, mis uue PKS valguses asenduskohustuse osas tehti.¹⁸⁴ Erisus on oluline seetõttu, et enne 01.07.2010 kehtinud PKS

---

¹⁸⁴ Kohtuasja RKTK, 19.10.2011, 3-2-1-75-11 esimeses ja teises astmes lahendati vaidlus osaliselt ka enne 01.07.2010 kehtinud PKS sätete alusel.

sätestas asenduskohustuse tekkimise eelduseks asjaolu, et ülalpidamiskohustuslas(t)elt polnud üldse võimalik ülalpidamist saada, seevastu kui 01.07.2010 kehtima hakanud PKS sätestab kaks erinevat alternatiivi – ülalpidamist saada pole võimalik või on seda ülemäära raske saavutada.

Töös analüüsiti asenduskohustuse osas 56 maakohtu lahendit, 25 ringkonnakohtu lahendit ja 1 Riigikohtu lahend. Mõned kohtulahendid edastati autorile isiklikult küsimise peale e-mailiga üksnes magistritöös kasutamiseks ja need ei ole Riigi Teatajast avalikult leitavad. Sellised kohtulahendid on töö lõpus toodud kasutatud kohtupraktika loetelus märgistatud tärniga. Kuigi eraldi lahendeid oli 82, oli nendest mitut astet läbivaid asju 56. Seetõttu on ka järgnevates peatükkides lahendite kategoriseerimisel kasutatud mõistet „kohtuasi“. Sealjuures kategoriseeriti asi kõrgema astme kohtulahendi järgi. See tähendab, et kui näiteks esimese astme kohus leidis, et asenduskohustuse eeldused ei ole täidetud, aga teise astme kohus leidis, et on täidetud, siis lahterdati kohtuasi viimase otsuse järgi.

Analüüsist jäid välja viis kompromissi¹⁸⁵, kaks tagaseljaotsust¹⁸⁶ ja kolm lihtmenetlust¹⁸⁷. Kompromissides kinnitati vaid elatise tasumine asenduskohustusena ja kohus ei pidanud otseselt võtma seisukohta selles, kas asenduskohustuse tekkimise eeldused on täidetud või mitte. Kompromisside puhul kontrollis kohus peamiselt seda, kas kompromiss on kooskõlas heade kommete ja seadusega ega riku avalikku huvi (TsMS¹⁸⁸ § 430 lõige 3). Kuna kohtu mõttekäiku asenduskohustuse eelduste kujunemise üle polnud kompromissi olemusest tulenevalt võimalik detailselt jälgida, ei kattunud need kohtulahendid töö eesmärgiga. Samal põhjusel jäid analüüsist välja ka lihtmenetlused ja tagaseljaotsused, kuivõrd TsMS § 405 lõike 1 punkti 9 kohaselt võib lihtmenetluses ja TsMS § 444 lõike 3 kohaselt tagaseljaotsuses teha asjas otsuse kirjeldava ja põhjendava osata. Samuti jäi välja üks maakohtu lahend, kus ei olnud otsust põhjustatud ning mida ei olnud põhjustuse puudumise tõttu ka edasi kaevatud.¹⁸⁹

Kõrgema astme kohtu lahendid on analüüsi hõlmatud üksnes siis, kui vaidlus lahendati esimese astme kohtust erinevalt seoses asenduskohustuse tekkimise eeldustega. Kui esimese ja teise

---

¹⁸⁵ VMK, 01.02.2022, 2-21-15276; PMK, 19.02.2021, 2-20-12216; VMK, 22.09.2020, 2-20-12648; PMK, 28.10.2013, 2-13-37463; VMK, 21.09.2022, 2-21-7416.

¹⁸⁶ HMK, 08.02.2017, 2-16-18991; HMK, 15.05.2015, 2-15-5433.

¹⁸⁷ HMK, 25.09.2015, 2-15-11013; HMK, 10.03.2016, 2-16-2385; HMK, 23.01.2019, 2-18-18691.

¹⁸⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 11.03.2023, 30.

¹⁸⁹ PMK, 09.12.2016, 2-16-12378.

astme kohtu otsused erinesid väljamõistetava elatise suuruse määramisel seoses vanavanema varalise seisundiga, ei haaratud neid analüüsi, kuivõrd töö eesmärk on eelkõige keskenduda kohtu mõttekäigu jälgimisele asenduskohustuse tekkimise eelduste sisustamisel. Kohtupraktika puhul võib välja tuua ka veel seda, et valdavalt oli asjades võlgnikuks lapse isa. Kohtulahendid, kus võlgnikuks oli lapse ema, oli vaid kaks.

3.2. Eristatud eeldus – ülalpidamist ei ole võimalik saada

PKS § 106 lõike 2 esimese alternatiivi kohaselt loetakse asenduskohustuse tekkimise eelduseks olukorda, kus esmajärjekorras kohustatud isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada. BGB § 1607 lõike 2 lause 1 esimese alternatiivi kohaselt on selleks olukord, kus õiguse teostamine ühe sugulase suhtes on siseriiklikult välistatud.¹⁹⁰ Nagu näha, on Eesti ja Saksa seaduse sõnastus võimatuse(välistatuse) mõiste kasutamise osas sarnane, kuid Saksa õigus lisab täpsustuse, et õiguste teostamine peab olema siseriiklikult välistatud. BGB § 1607 lõike 2 kommentaaride kohaselt on selleks olukorrad, kus õigusemõistmine on riigis peatatud, kui ülalpidamiskohustustase alaline elukoht on välismaal ja tema tegelik elukoht ei ole teada.¹⁹¹ Samuti kehtib see välistus ka juhul ja niikaua, kui isadust ei ole lapse isa poolt omaks võetud (BGB § 1594 lõige 1) või kohtus tuvastatud (BGB § 1600d lõige 1).¹⁹² Toodud näited on sellised, mis kategoriseerivad juhtumid rangelt võimatuse (ja Saksa õiguse puhul) välistatuse alla.

Seevastu PKS seletuskirjad alternatiive rangelt ei erista. Näiteks ütleb üks varasemaid PKS seletuskirju, milles selgitati 2010. aasta uue PKS tervikteksti kohaldamist, et „Asendusvastutusega on tegemist ka juhul, kui nõude esitamine kohustatud isiku vastu on võimatu või äärmiselt raskendatud (näiteks viibib kohustatud isik pidevalt välismaal või hoidub kohustuse täitmisest kõrvale)“.¹⁹³ Samas ei ole võimalik aru saada, kumma alternatiivi kohta sulgudes olev osa käib – kui isik viibib pidevalt välismaal või hoidub kohustuse täitmisest kõrvale, siis kas sellisel juhul on tegemist võimatuse või äärmise raskendatuse olukorraga.

Natuke hilisem seletuskiri seaduseelnõu 546 SE kohta, millega täpsustati PKS § 106 lõiget 2, ütleb aga, et „Ülalpidamise saamine võib olla võimatu või ülemäära raske muu hulgas näiteks juhul, kui ülalpidamist andma kohustatud isiku viibimiskoht pole teada, isik viibib vangis või on pidevalt välismaal. Samuti võib asenduskohustuse tekkimine olla seotud sellega, et kohustatud isikul pole vara. Näiteks võib asenduskohustus kohalduda siis, kui ülalpidamist andma kohustatud isik hoidub kohustuse täitmisest kõrvale, tema vastu on esitatud elatise nõue,

---

¹⁹⁰ Tõlge: Saksa tsiviilseadustik BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2001, lk 261.

¹⁹¹ BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 18.; Langeheine, BGB § 1607, vnr 12. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB): Familienrecht. 8. Auflage, 2020. Online (via Beck-online).

¹⁹² BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 18.; MüKoBGB/Langeheine, 8. Aufl. 2020, BGB § 1607, vnr 12.

¹⁹³ Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri, lk 30.

mis on küll kohtus rahuldatud ja temalt on elatis välja mõistetud, kuid kohtulahendi täitmine täitemenetluses pole viinud soovitud tulemuseni, kuna tal puudub vara, mille arvel kohustust täita. Samuti võib ülalpidamise saamine olla ülemäära raske siis, kui isik on maksejõuetu või kui tal on küll vara, kuid see on vähelikviidne.¹⁹⁴ See ilmestab selgelt, et seletuskirjas viidatakse alternatiividele segamini. Antud seletuskirjas kasutati sama tõlgendust, mis Riigikohus aastal 2011.¹⁹⁵

Ka BGB kommentaaridest leiab tegelikult veel lisaks selgituse, mis samuti alternatiive rangelt ei erista. Kommentaaride kohaselt võib kohtumenetlus olla välistatud või vähemalt oluliselt raskendatud näiteks siis, kui ülalpidamist saama õigustatud isik ei saa fiktiivsel sissetulekul põhineva täidedokumendi alusel elatist nõuda, sest ülalpidamiskohustuslasel puudub täitmisele pööratav vara või õigustatud isik ei saa eeldada, et täitmisele saab pöörata ka teda teenindava vara (näiteks maja, kus elab ka tema ise).¹⁹⁶

Kokkuvõttes saab Saksa allikate puhul öelda, et ülalpidamise saamise võimatuse olukordadeks saavad olla eelkõige juhud, kus õigusemõistmine on riigis peatatud, kui ülalpidamiskohustuslase alaline elukoht on välismaal ja tema tegelik elukoht ei ole teada, samuti kui isadust pole omaks võetud või kohtus tuvastatud. Eesti allikad rangelt alternatiive ei erista. Olukorrad, kus täitemenetlus pole viinud soovitud tulemuseni või isik hoidub kohustuse täitmisest kõrvale, sh viibib välismaal, võivad Eesti ja Saksa allikate kohaselt kuuluda nii välistatuse kui ka ülemäärase raskendatuse alla. Järgnevalt vaadataksegi, kuidas Eesti kohtupraktikas ülalpidamise saamise võimatuse olukordi sisustatakse.

---

¹⁹⁴ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 546 SE seletuskiri, lk 9.

¹⁹⁵ RKTK, 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 18.

¹⁹⁶ BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 19.

3.2.1 Eeldused on täidetud

Kohtuasjas HMK 2-14-5522¹⁹⁷ tõdes kohus, et kuna kohtutäituri kirjast nähtuvalt ei ole ülalpidamise kohustust võimalik täita, on asenduskohustuse eeldused täidetud – antud asjas polnud täitemenetlus üldse tulemust andnud ja elatist polnud üldse makstud. Sama kehtis asjas PMK 2-14-57502, kus kohus tõdes, et täitemenetlus pole üldse tulemusi andnud ja isa seisukohavõttudest ei selgu, miks ta ülalpidamiskohustust ei täita ning kas ja millal ta seda üldse tegema hakkab.¹⁹⁸

Asjades VMK 2-14-2246¹⁹⁹ ja VMK 2-15-5791²⁰⁰ leidsid kohtud, et ülalpidamist ei ole võimalik saada piisavalt / väljamõistetud ulatuses. Nendes kohtuasjades oli ühiseks jooneks, et elatisvõlgnevused ulatusid mõlemas üle 7000 euro, kuid läbi aastate oli täitemenetluse katteks laekunud vaid vastavalt 100 ja 320 eurot. Asjas VMK 2-15-5791 täpsustas kohus veel ka seda, et kohtutäituri vahendusel laste isalt elatise osaline laekumine ei anna põhjust jätta lapselaste hagi vanavanemate vastu rahuldamata. Ringkonnakohus nõustus asjas TrtRnK 2-15-5791²⁰¹ maakohtu põhjendustega täielikult.

Kohtuasjad, kus elatist võis osaliselt laekunuks lugeda, kuid kohus ei pidanud seda siiski piisavas ulatuses ülalpidamise saamiseks, vaid luges ülalpidamise saamise võimatuks, olid ka HMK 2-15-12030²⁰² ja TlnRnK, 2-15-12030²⁰³ (elatisvõlg üle 6000 euro, kohtumenetluse ajal laekus ühekordselt 300 eurot), HMK 2-16-820²⁰⁴ ja TlnRnK 2-16-820²⁰⁵ (isa kandis vanglakaristust, elatist laekus viimasel neljal kuul keskmiselt 49 eurot kuus) ning TMK 2-20-9162 ja TrtRnK 2-20-9162 (täitemenetluses oli laekunud vaid kolm korda 40 eurot).

Järgmist kahte kohtuasja iseloomustab väga suur elatisvõlgnevus. Esimeses asjas, HMK 2-17-4177²⁰⁶, oli elatisvõlg üle 17 000 euro ning hagist teada saades tasus võlgnik ühekordselt 100 eurot. Kohus aga leidis, et ühekordne 100-eurone makse ei taga ülalpidamist „mitte

---

¹⁹⁷ HMK, 11.07.2014, 2-14-5522.

¹⁹⁸ PMK, 15.05.2015, 2-14-57502.

¹⁹⁹ VMK, 11.07.2014, 2-14-2246.

²⁰⁰ VMK, 04.01.2016, 2-15-5791.

²⁰¹ TrtRnK, 03.06.2016, 2-15-5791.

²⁰² HMK, 07.04.2016, 2-15-12030.

²⁰³ TlnRnK, 05.07.2016, 2-15-12030.

²⁰⁴ HMK, 23.05.2016, 2-16-820.

²⁰⁵ TlnRnK, 25.10.2016, 2-16-820.

²⁰⁶ HMK, 18.01.2018, 2-17-4177.

minimaalseltki rahuldavas ulatuses“, mistõttu oli kohtu hinnangul tõendatud, et võlgnikult ei ole võimalik elatist saada. Ning teises asjas, HMK 2-19-1928²⁰⁷ ja TlnRnK 2-19-1928²⁰⁸, oli elatisvõlg üle 14 000 euro, kuid täituri kaudu laekunud vaid *ca* 1200 eurot. Seetõttu leidis maakohus, et võlgnikult ei ole võimalik elatist saada, ja ringkonnakohus nõustus maakohtuga, öeldes, kohtulahendi täitmine ei ole viinud soovitud tulemuseni.

Leidus ka selliseid otsuseid, kus teise astme kohus tegi esimesest astmest erineva otsuse. Näiteks asjas HMK 2-17-10295²⁰⁹ leidis kohus, et see, et täiturile laekuvad summad ei ole selles suuruses, mis võiksid olla, ning kogu võlga ei ole suudetud tasuda, ei anna alust väita, et täitmine oleks võimatu. Ringkonnakohus leidis aga vastupidiselt asjas TlnRnK 2-17-10295²¹⁰, et hoolimata osalisest elatise täitmise kohustusest pole võlgnevust suudetud mitme aasta jooksul kustutada. Seega asus ringkonnakohus järeldusele, et ülalpidamist pole õnnestunud vajalikus ulatuses saada, mistõttu on asenduskohustuse täitmise nõude eeldus (*seega pidas kohus ilmselt silmas võimatust – autor*) täidetud.

Antud kohtulahendite põhjal võib öelda, et olukordadeks, kus kohtud on leidnud, et elatise saamine on võimatu või pole võimalik piisavas ulatuses, on asjaolud, kus täitemenetlus pole üldse tulemust andnud või on võrreldes võlasummaga tulemust andnud väga minimaalses ulatuses. Ühel juhul viibis võlgnik ka vangis, kuid see polnud kohtu jaoks alus iseenesest. Seega kattuvad need seisukohad ka õigusallikates väljatoodud seisukohtadega (kuigi alternatiivid pole allikates rangelt eristatud). Autor on kohtupraktika pinnalt seisukohal, et võimatuks tuleks pidada vaid neid olukordi, kus elatise saamine on üheselt perspektiivitu ja ei ole näha, et see olukord oleks ajutine (võrreldes elatise saamise ülemäärase raskendatusega, mis võib olla ajutine olukord). Võimatuse olukordadeks võiks olla näiteks, kus isik on teadmata kadunud. Samuti näiteks juhud, kus isik on väga suures osas või täielikult pöördumatult töövõimetu ja vajab ise ülalpidamist.

---

²⁰⁷ HMK, 27.06.2019, 2-19-1928.

²⁰⁸ TlnRnK, 27.09.2019, 2-19-1928.

²⁰⁹ HMK, 26.06.2018, 2-17-10295.

²¹⁰ TlnRnK, 24.05.2019, 2-17-10295.

3.2.2 Eeldused ei ole täidetud

Asjas HMK 2-15-7694²¹¹ tões kohus, et elatise tasumise kohustust on küll rikutud, kuid võlgnikult on siiski võimalik elatist saada vaatamata sellele, et elatist on tasutud ebaregulaarselt, osaliselt ka nõutust vähem ning tervikuna tasuti võlg alles kohtuistungil eelselt.

Asjas HMK 2-18-3564²¹² konstateeris kohus nii mitmeid asenduskohustust välistavaid asjaolusid, et magistritöö autor peab vajalikuks need kõik välja tuua. Nimelt oli asjas 6 aastaga kogunenud elatisvõlgnevust 37 800 eurot ning aastate jooksul oli sellest tasutud ca 1300 eurot. Kohus leidis, et nimetatud summade tasumist ei saa käsitleda elatise tasumisena, kuid samas nähtub, et laste isa on võimeline elatist tasuma. Kohtu hinnangul ei olnud tõendatud, et võlgnik ei oleks võimeline elatist tasuma või et temalt ei oleks võimalik elatist saada – üksnes võlgnevuse olemasolu või asjaolu, et pöördutud on kohtutäituri poole, nimetatut ei kinnita. Samuti leidis kohus üllatuslikult, et ei nähtu, et kohtulahendi täitmine täitemenetluses ei ole viinud soovitud tulemuseni. Lisaks oli kohtu arvates oluline ka see, et võlgnik ei ole keeldunud elatise tasumisest ning pankroti väljakuulutamise ei mõjuta iseenesest tema võimet teha tööd ega pidada ülal oma lapsi, kuna ta on ka hiljuti töö leidnud. Lõppkokkuvõttes ei pidanud kohus elatise sissenõudmist perspektiivituks ning ei rahuldanud hagi.

Identseid põhjendusi kasutas maakohus (ja sama kohtunik) ka asjades HMK 2-19-1926²¹³ (elatisvõlg 9556 eurot, täitemenetluses laekunud 802 eurot) ja HMK 2-20-8293²¹⁴ (võla suurust märgitud ei olnud, kuid kohtuasja materjalidest nähtus, et võlgnik pole esimesed 1,5 aastat täitemenetluse jooksul midagi maksnud ning seejärel on asunud elatist tasuma). Viimases asjas nõustus maakohtuga ka ringkonnakohus asjas TlnRnK 2-20-8293²¹⁵ ning sõnas, et kuna võlgnikul on nüüd igakuine sissetulek töötasu näol, siis ei ole võimalik tuvastada, et tal puuduks vara, mille arvel saaks kohtuotsust täita, mis aga on PKS § 106 lõike 2 eelduseks.

Asjas HMK 2-20-8183²¹⁶ sedastas maakohus, et kuna täitemenetlust polnud algatatud, siis ei saa pelgalt hageja väidetele tuginedes tuvastada vanavanemate ülalpidamiskohustuse

---

²¹¹ HMK, 30.10.2015, 2-15-7694.

²¹² HMK, 15.10.2019, 2-18-3564.

²¹³ HMK, 07.07.2020, 2-19-19206.

²¹⁴ HMK, 15.10.2020, 2-20-8293.

²¹⁵ TlnRnK, 15.12.2020, 2-20-8293.

²¹⁶ HMK, 08.12.2020, 2-20-8183.

olemasolu, kuni pole tõendatud, et sundtäitmine pole viinud soovitud tulemuseni. Ringkonnakohus aga ei nõustunud asjas 2-20-8183²¹⁷ maakohtuga ja arvas, et selline tõlgendus on kitsendav, kuna PKS § 106 lõige 2 ei sätesta sellist eeldust normi kohaldamiseks, kuna Riigikohtu lahendi 3-2-1-75-11 loetelu asenduskohustuse tekkimise eeldustest ei ole ammendav. Ringkonnakohus leidis vastupidi, et kui isikul ei ole väidetavalt vara ja sissetulekut, siis ei oleks ka täitemenetlus tema suhtes eelduslikult tulemuslik ja tekitaks võlgnikule asjatuid kulusid, mistõttu tal jääks veel vähem raha elatise tasumiseks.

Ringkonnakohus saatis sama asja maakohtule uueks arutamiseks ning asjas HMK 2-20-8183²¹⁸ leidis kohus asja uuesti arutades, et kuigi võlgniku pangakontod on arestitud ja vara puudub, on siiski viimase aasta jooksul 5 kuu jooksul elatist tasutud ning samuti on võimalik elatiseõuet katta väljamakstavast II pensionisambast (vahepeal oli täitemenetlus siiski algatatud). Seega ei kahelnud kohus, et tulevikus elatist ei tasuta, ja elatise saamine ei olnud kohtu arvates perspektiivitu.

Kahes kohtuasjas tuli kohtutel lahendada ka küsimus, kas vanema surm on asjaolu, mis annaks õiguse nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist surnud vanema vanematelt asenduskohustusena, kuna vanema surma korral pole ülalpidamise saamine vanemalt sõna otseses mõttes enam võimalik. Iseenesest sätestab PKS § 110 lõige 1, et ülalpidamiskohustus lõpeb õigustatud isiku või kohustatud isiku surmaga. Kehtima jääb tagasiulatuva täitmise nõue ja nõude täitmata jätmisest tuleneva kahju hüvitamise nõue või niisuguse ettemakse tegemise nõue, mis on muutunud sissenõutavaks õigustatud isiku või kohustatud isiku surma hetkeks.

Kohtute seisukoha järgi eeldab PKS § 106 sätestatud asenduskohustuse tekkimine, et isik, kelle asemel vastav kohustus tekib, on olemas, st tema vastu saab nõude suunata, kuid ta on kas PKS § 102 alusel ülalpidamisest vabastatud või temalt ei ole võimalik ülalpidamist saada või on seda ülemäära raske saavutada.²¹⁹ Olukorras, kus lapse vanem on surnud ja temalt ei ole faktiliselt võimalik elatist saada, ei ole siiski tegemist mitte PKS § 106 lõikes 2 nimetatud olukorraga, kus vanavanematel oleks tekkinud asenduskohustus, vaid õigustatud on ülalpidamismõude suunamine vanavanemate vastu hoopis PKS §-de 96 ja 105 alusel.²²⁰ Seega

---

²¹⁷ TlnRnK, 08.03.2021, 2-20-8183.

²¹⁸ HMK, 09.09.2021, 2-20-8183.

²¹⁹ TlnRnK, 24.08.2017, 2-17-1696, p 14; HMK 09.01.2017, 2-16-15484.

²²⁰ TlnRnK, 24.08.2017, 2-17-1696; p 14.

ei saa vanema surma pidada asenduskohustuse tekkimise eelduseks, vaid ülalpidamiskohustuse küsimused tuleb lahendada PKS §-de 96 ja 105 alusel.

Kohtute arvates polnud elatise saamise võimatuse eeldused täidetud seitsmes kohtuasjas mõlemas astmes (ühes neist küll ringkonnakohus maakohtuga ei nõustunud, kuid asja teistkordsel arutamisel jäi maakohtu arvamus siiski samaks). Antud kohtulahendite põhjal ilmneb muster, et vähemalt kahes kohtuasjas ei pidanud kohus ülalpidamise saamist võimatuks, olgugi et tasutud summad olid võrreldes võlasummaga ebaproportsionaalselt väikesed. Seega on kohtupraktika ebaühtlane võrreldes eelmise alapeatüki all analüüsitud lahenditega, milles samade asjaolude korral kohus ülalpidamise saamist võimatuks pidas.

Samuti ei peetud elatise saamist võimatuks juhul, kui isiku varasem maksekäitumine küll viitas elatise maksmisest kõrvalehoidumisele, kuid isik oli viimasel ajal siiski kas leidnud töö või leidnud muu viisi elatise tasumiseks. Magistritöö autor iseenesest nõustub, et viimatimainitud olukordi tõepoolest ei tasuks pidada elatise saamise võimatuseks, kuid lõpliku seisukoha võtmisel tuleks kaaluda isiku võimekust ka tulevikus elatist tasuda. Näiteks juhul, kus isik tasub elatisevõlgnevuse ühekordse II pensionisamba väljamakse või pärandiks saadud vahendite arvel, ei tähenda see, et ta ka tulevikus oleks võimeline regulaarselt elatist tasuma.

3.3. Eristatud eeldus – ülalpidamist on ülemäära raske saavutada

PKS § 106 lõike 2 teise alternatiivi kohaselt loetakse asenduskohustuse tekkimise eelduseks olukorda, kus esmajärjekorras kohustatud isikult on ülalpidamist ülemäära raske saavutada. BGB § 1607 lõike 2 lause 1 teise alternatiivi kohaselt on selleks olukord, kus õiguse teostamine ühe sugulase suhtes on oluliselt raskendatud.²²¹ Seega on sätte sõnastused selle alternatiivi osas semantilisel samatähenduslikud. Kui vaadelda, millal on õiguskirjandus kategoriseerinud mingid olukorrad rangelt ülemäärase raskendatuse alla, siis näiteks Saksa õiguskirjandus loeb selleks olukorda, kus ülalpidamiskohustuslane vahetab sageli elukohta või ei ole maksevõimeline vahistamise või vangistuse tõttu.²²² Seevastu ainuüksi pankrotimenetluse alusel raskusi ei eeldata, sest püsib veel täitemenetluse võimalus.²²³ Siiski, kui pankrotimenetlus osutub edutuks, võib eeldada juba raskusi.²²⁴ Eesti õiguskirjandusest viitab PKS seletuskiri, et ülalpidamise saamine võib olla ülemäära raske siis, kui isik on maksejõuetu või kui tal on küll vara, kuid see on vähelikviidne.²²⁵

Kuna eelmises peatükis, milles käsitleti elatise saamise võimatuse olukordi, nähtus, et PKS seletuskirjad ja kohati ka Saksa õiguskirjandus kahte alternatiivi alati rangelt ei erista, sest lause tähendusest ei alati ei selgu, kumma alternatiivi kohta elulised asjaolud käivad, siis tasub siinkohal veel kord mainida, et õiguskirjanduse järgi võib pidada elatise saamist ülemäära raskeks muuhulgas ka olukordades, kus isik viibib pidevalt välismaal või hoidub kohustuse täitmisest kõrvale, isiku viibimiskoht pole teada, isik viibib vangis, isik hoidub kohustuse täitmisest kõrvale või kui kohtulahendi täitmine täitemenetluses pole viinud soovitud tulemuseni. Kohtupraktika jaotuses on käesoleva kategooria alla arvatud ka need lahendid, kus kohtud kasutasid ülalpidamise saamise kohta ka väljendeid „raske“ või „raskendatud“, mitte ainult „ülemäära raskendatud“.

---

²²¹ Tõlge: Saksa tsiviilseadustik BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2001, lk 261.

²²² BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 19; MüKoBGB/Langeheine, 8. Aufl. 2020, BGB § 1607, vnr 13.

²²³ MüKoBGB/Langeheine, 8. Aufl. 2020, BGB § 1607, vnr 14.

²²⁴ *Ibidem*, vnr 14.

²²⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 546 SE seletuskiri, lk 9.

3.3.1. Eeldused on täidetud

Asjas PMK 2-15-17843²²⁶ ei viidanud kohus otsesõnu kummalegi PKS § 106 lõike 2 alternatiivile, kuid ringkonnakohus kvalifitseeris asja TlnRnK 2-15-17843²²⁷ ülemäärase raskendatuse alla. Nimelt leidsid kohtud mõlemas astmes, et olukorras, kus laps ei ole oma isalt vaatamata täitemenetlusele üle 7 aasta elatist saanud ning võlg on ligi 17 000 eurot, on asenduskohustuse eeldused täidetud. Kuigi asjas hakkas võlgnik pärast vanavanemate vastu hagi esitamist vähesel määral tasuma, leidis ringkonnakohus, et PKS § 106 lõike 2 eesmärgiga ei ole kooskõlas see, kui hagi rahuldamise saaks välistada sellega, et võlgnik tasub osaliselt paar elatisemakset, kuigi varasemalt pole 7 aasta jooksul täitemenetlus tulemuslik olnud. Samuti arvas ringkonnakohus, et on eluliselt usutav, et ka edaspidi on Inglismaal elavalt isikult elatise saamine ülemäära raske.

Sama arvamust – et ühekordne makse pärast hagi esitamist ei pööra ümber aastatepikkust tulemusteta täitemenetlust – jagasid kohtud ka asjades HMK 2-20-11869²²⁸, TMK 2-14-57902²²⁹ / TrtRnK 2-15-57902²³⁰, kvalifitseerides ülalpidamise saamise ülemäära raskeks. Asjas HMK 2-19-18073²³¹ / TlnRnK 2-19-18073²³² oli kohtumenetluse ajal tehtud kolm elatismakset, mis olid kohtu hinnangul küll „heaks alguseks hageja suhtes ülalpidamiskohustuse täitmise kohta“, kuid kohus leidis sarnaselt eelmiste asjadega, et pelgalt esimese kolme makse osas ei ole kohtul võimalik teha pikemaajalisi järeldusi selle kohta, et võlgnik ka tõsikindlalt tasub edaspidi lapsele igakuiselt väljamõistetud elatist ja varasemat elatisvõlgnevust.

Elatise saamise ülemäärast raskendatust on kohtute arvates tõendanud veel ka näiteks võlgniku suhtes väljakuulutatud pankrot (HMK 2-20-11869)²³³, elatise ebaregulaarne ja ebühtlastes summades maksmine ning kohtutäituri eest sissetulekute varjamine (HMK 2-20-510)²³⁴, täitemenetluse ebaõnnestumine nii Soomes kui Eestis (PMK 2-18-6480 / TlnRnK 2-18-

---

²²⁶ PMK, 17.03.2016, 2-15-17843.

²²⁷ TlnRnK, 15.06.2016, 2-15-17843.

²²⁸ HMK, 12.03.2021, 2-20-11869.

²²⁹ TMK, 17.11.2015, 2-14-57902.

²³⁰ TrtRnK, 04.07.2016, 2-15-57902.

²³¹ HMK, 13.10.2020, 2-19-18073.

²³² TlnRnK, 24.03.2021, 2-19-18073.

²³³ HMK, 12.03.2021, 2-20-11869.

²³⁴ HMK, 14.12.2020, 2-20-510.

6480)²³⁵, täitmise vajadus välismaal, töötasu kolmanda isiku kontole kandmine ning vabatahtlikust ülalpidamise andmisest keeldumine (HMK 2-20-8144)²³⁶. Samuti nõude senine väga väikeses ulatuses täitmine (HMK 2-15-15469 ja HMK 2-20-8144)²³⁷, sissenõudele pööratava vara puudumine ja ka kohtumenetluse kestel elatise tasumata jätmine (HMK 2-19-20631)²³⁸. Samuti on kohtud asjades HMK 2-21-17370²³⁹ / TlnRnK 2-21-17370²⁴⁰ pidanud põhjendatuks arvata, et elatise saamine võib olla ülemäära raskendatud olukorras, kus võlgnik on asunud tööle vaid paarikuise tähtajalise töölepinguga ja miinimumpalgaga, mis tõendab, et tõenäoliselt on lisaks juba niigi suurele võlasumma täitmata jätmisele isikult ka edaspidi elatise saamine ülemäära raskendatud.

Kohtud lugesid elatise saamise selgelt eristatuna ülemäära raskendatuks 10 kohtuasjas (sh 1. ja 2. astmes) 56st. Prevaleeris asjaolu, et kuigi isik oli vahetult kohtumenetluse ajal hakanud makseid tasuma, ei tekitanud isiku varasem maksekäitumine siiski usaldusväärset selle suhtes, et ta ka tulevikus elatist maksma hakkab. Teoreetilisest kirjandusest pärit range eristuse seisukohtadega oli vastavuses olukord, kus täitemenetlus isiku suhtes on raskendatud kas siis välismaal viibimise tõttu või seetõttu, et isikul puudub piisavalt vara. Samas nähtus, et näiteks olukorras, kus isik oli võlasummaga võrreldes kohustust täitnud väga väikeses ulatuses, tõlgendasid kohtud seda kord elatise saamise võimatuse alla ja kord elatise saamise ülemäärase raskendatuse alla, mis ilmestab kohtupraktika ebahühtlust.

---

²³⁵ PMK, 05.04.2019, 2-18-6480; TlnRnK, 17.05.2019, 2-18-6480.

²³⁶ HMK, 20.05.2021, 2-20-8144.

²³⁷ HMK 30.03.2015, 2-15-15469; HMK, 20.05.2021, 2-20-8144.

²³⁸ HMK, 22.09.2021, 2-19-20631.

²³⁹ HMK, 02.05.2022, 2-21-17370.

²⁴⁰ TlnRnK, 13.01.2023, 2-21-17370.

3.3.2. Eeldused ei ole täidetud

Kahes asjas ei leidnud kohtud, et ülalpidamist oleks ülemäära raske saavutada. Asjas HMK 2-18-15037²⁴¹ oli kohtumenetluse ajaks võlg *ca* 2200 eurot, kuid kohtuasja materjalidest nähtus, et võlgnik on siiski (vähemalt viimasel aastal) maksnud täitemenetluses regulaarselt elatist. Seetõttu leidis kohus, et kuna laps siiski saab oma isalt ülalpidamist, ei saa asuda seisukohale, et ülalpidamist oleks ülemäära raske saada.

Ning teises asjas, HMK 2-21-7455²⁴², oli laste isal olnud läbi aastate elatisvõlgnevus, kuid ta oli ka enne kohtumenetluse algust elatist täituri vahendusel ja eraldiseisvalt maksnud (küll mitte regulaarselt ja piisavas ulatuses). Siiski olid kohtumenetluse ajaks täitemenetlused lõpetatud ning ligi 7000-eurone võlg tasutud. Seega leidis kohus, et ei ole tõendatud, et võlgnikul puudub vara, mille arvelt kohustusi täita ja et elatise saamine ei ole ülemäära raskendatud. Kohus sõnas veel, et kuigi ülalpidamiskohustuse rikkumisega on tegemist ka siis, kui vanem annab ülalpidamist ebapiisavalt või ebaregulaarselt, ei ole praeguses asjas võimalik asuda seisukohale, et ka tulevikus oleks elatise saamine ülemäära raske.

Käesolevatest lahenditest nähtub, et esimesel juhul oli võlgnik vähemalt viimase aasta jooksul elatist regulaarselt ja võimalikult suures ulatuses tasunud, mis vähendas ka elatisvõlga. Seega oli selline maksekäitumine kohtu jaoks piisav, et uskuda, et isik ka tulevikus elatist tasub, ning kohus ei lugenud asenduskohustuse tekkimise eeldusi täidetuks. Ning teises kohtuasjas leidis kohus, et kuigi elatise tasumine on olnud ebaregulaarne ja ebapiisav, annab võla tervikuna tasumine tunnistust sellest, et isik ei saa olla varatu, mistõttu pole elatise saamine ülemäära raske.

Magistritöö autori arvates peaks eeldust „ülalpidamise saamine on ülemäära raske“ sisustama olukordade kaudu, kus isikult on võimalik ülalpidamist saada, kuid see on raske. Autori arvates ei peaks seaduses kasutama täiendust „ülemäära“ raske, kuivõrd see hägustab õigusselgust. Õigustatud subjektide ja kohtute jaoks võib olla raske tõlgendada, millal on ülalpidamise saamine lihtsalt raske ja millal ülemäära raske, ja kui ülalpidamise saamine ülemäära raske ei ole, vaid lihtsalt raske, kas siis tuleks jätta asenduskohustus välja mõistmata. Seepärast arvab

---

²⁴¹ HMK, 18.12.2019, 2-18-15037.

²⁴² HMK, 21.03.2022, 2-21-7455.

autor, et seaduse tasandil ei peaks vahet tegema raskusel ja ülemäärasel raskusel, vaid eeldused võiks täidetuks lugeda juba olukorras, kus ülalpidamise saamine on objektiivselt raskendatud. Näiteks juhtudel, kus isik hoiab kohustuse täitmisest kõrvale, varjab oma sissetulekuid või töötab mitteametlikult. Samuti juhud, kus elatist laekub ebapiisavalt ja ebaregulaarselt selliselt, et kokku ei moodusta need lapse ülalpidamiseks arvestatavat osa.

3.4. Eristamata või võrdsustatud eeldused: ülalpidamist ei ole võimalik saada ja/või ülalpidamist on ülemäära raske saavutada

Käesolevas peatükis vaadeldakse neid teoreetilise kirjanduse ja kohtupraktika seisukohti, kus asenduskohustuste eelduste analüüsimisel ei viidatud kas kummalegi alternatiivile konkreetselt või viidati mõlemale korraga. Eelnevas kahes peatükis toodi välja, et Saksa ja Eesti õigusala kirjandus eristab PKS § 106 lõike 2 alternatiive rangelt vaid üksikutel juhtudel. Rohkem leidub mõlemale alternatiivile läbisegi viitamist. BGB kommentaaride kohaselt võib kohtumenetlus olla välistatud või vähemalt oluliselt raskendatud näiteks siis, kui ülalpidamist saama õigustatud isik ei saa fiktiivsel sissetulekul põhineva täidedokumendi alusel elatist nõuda, sest ülalpidamiskohustuslasel puudub täitmisele pööratav vara või õigustatud isik ei saa eeldada, et täitmisele saab pöörata ka teda teenindava vara (näiteks maja, kus elab ka tema ise).²⁴³

PKS varasema seletuskirja kohaselt on asendusvastutusega tegemist juhul, kui nõude esitamine kohustatud isiku vastu on võimatu või äärmiselt raskendatud (näiteks viibib kohustatud isik pidevalt välismaal või hoidub kohustuse täitmisest kõrvale)²⁴⁴, kuid samas ei ole selgelt eristatav, kumma alternatiivi kohta sulgudes olev täpsustus käib. Selgust ei loo ka hilisem seletuskiri, mis loeb ülalpidamise saamise võimatuks või ülemäära raskendatuks muu hulgas näiteks juhul, kui isiku viibimiskoht pole teada, isik viibib vangis või pidevalt välismaal, isikul pole vara, isik hoiab kohustuse täitmisest kõrvale, või kui täitemenetlus isiku suhtes pole viinud soovitud tulemuseni, kuna isikul puudub kohustuse täitmiseks vara.²⁴⁵

Kohtupraktikas oli näha kahesugust lähenemist – viidati PKS § 106 lõike 2 eelduste täitmisele üldiselt/üldsõnaliselt või viidati mõlemale alternatiivile korraga, justkui oleks asenduskohustuse üks tingimusi see, et täidetud peavad olema mõlemad alternatiivid. Üldsõnalise viitamise all on peetud silmas neid olukordi, kus ei olnud võimalik kohtu seisukohast üheselt välja lugeda kummagi alternatiivi alla subsumeerimist. Sellised olid näiteks sõnastused: „On täidetud PKS § 106 lõike 2 tingimused“²⁴⁶, „kostjatel on tekkinud PKS § 106 lõike 2 järgne kohustus“²⁴⁷, „on tõendatud PKS § 106 lõike 2 kohaldamise eeldus“²⁴⁸, „kohtu

---

²⁴³ BeckOK BGB/Reinken, 64. Ed. 1.11.2022, BGB § 1607, vnr 19.

²⁴⁴ Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri, lk 30.

²⁴⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 546 SE seletuskiri, lk 9.

²⁴⁶ HMK, 07.03.2013, 2-12-46273.

²⁴⁷ TMK, 28.08.2015, 2-14-6819.

²⁴⁸ PMK, 05.06.2018, 2-17-13949.

arvates on võlgnikult ülalpidamist saavutada ülemäära raske, kui mitte võimatu²⁴⁹ jne, või kus kohus nentis üldsõnaliselt, et on tekkinud asenduskohustus. Selliseid lahendeid, kus esines üldsõnalist või läbisegi viitamist, oli kõikidest analüüsitud kohtuasjadest kõige rohkem – 56 lahendist 27.

---

²⁴⁹ VMK, 19.02.2021, 2-19-19339.

3.4.1. Eeldused on täidetud

3.4.1.1. Eristamata eeldustele viitamine

Asenduskohustuse eeldusi analüüsis Riigikohus esmakordselt põhjalikult 2011. aastal asjas RKTk 3-2-1-75-11.²⁵⁰ See lahend on olnud suunanäitajaks ka kõigile edasistele asenduskohustuse alastele kohtulahenditele ja leidnud ulatuslikku viitamist. Antud asjas leidis kolleegium, et vanavanemal tekib PKS § 106 lõike 2 alusel asenduskohustus eelkõige juhul, kui vanema viibimiskoht ei ole teada, mistõttu on välistatud või raskendatud tema vastu nõude rahuldamine kohtus, aga ka juhul, kui nõue on küll kohtus rahuldatud ja elatis välja mõistetud, aga kohtulahendi täitmine täitemenetluses pole viinud soovitud tulemuseni, kuna vanemal puudub vara, mille arvel kohustust täita.

Antud asjas luges kohus asenduskohustuse tekkimise eeldused täidetuks olukorras, kus võlgnikul oli aastate jooksul kohustus tasuda 132 000 krooni elatist, kuid tasutud oli 45 505 krooni. Seega leidis kohus, et täitemenetluses ei ole õnnestunud lapsele ülalpidamist vajalikul ulatuses saada. Paraku aga ei ole Riigikohtu sõnastusest „välistatud või raskendatud“ aru saada, millised elulised asjaolud kumma alternatiivi kohta käivad, ja võib-olla just seetõttu leidub alternatiividele üldsõnalist viitamist rohkesti ka ülejäänud lahendites. Kuid nagu tõdes ka Tallinna Ringkonnakohus asjas 2-20-8183²⁵¹, ei ole viidatud Riigikohtu lahendis toodud asenduskohustuse tekkimise eelduste loetelu ammendav. See tähendab, et aastate jooksul on kohtud lisanud (või proovinud luua uut kohtupraktikat) eelduste täitmise kohta ka selles lahendis nimetamata asjaoludel.

Kohtud lugesid üldsõnaliselt PKS § 106 lõike 2 eeldused täidetuks konkreetselt kummalegi alternatiivile viitamata näiteks asjas HMK 2-12-4673²⁵², kus 8 aastaga tekkinud elatisvõlg üle 7000 euro, kuid kohtulahendis puudus info, kas elatist on nende aastate jooksul kasvõi mingil määral tasutud või mitte. Samuti loeti eeldused täidetuks asjas PMK 2-13-27204²⁵³, kus täitemenetluse kaudu pole elatist õnnestunud üldse saada, võlgniku viibimiskoht pole teada ning kontakti ei ole. Täitemenetluse ebaõnnestumist ja seega asenduskohustuse teket tõdeti ka

²⁵⁰ RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11.

²⁵¹ TlnRnK, 08.03.2021, 2-20-8183.

²⁵² HMK, 07.03.2013, 2-12-46273.

²⁵³ PMK, 08.11.2013, 2-13-27204.

asjades HMK 2-17-8283²⁵⁴, HMK 2-17-1689²⁵⁵ / TlnRnK 2-17-1689²⁵⁶ ja TMK 2-16-15778²⁵⁷ / TrtRnK 2-16-15778²⁵⁸ ja TMK, 28.08.2015, 14-6819²⁵⁹ / TrtRnK, 04.04.2016, 2-14-6819²⁶⁰ eelduste täitmisele üldsõnaliselt viidates.

Asjades HMK 2-13-45866²⁶¹ ja VMK 2-15-7897²⁶² / TrtRnK 2-15-7897²⁶³ lugesid kohtud üldsõnaliselt asenduskohustuse eeldused täidetuks, tõdedes, et neis asjades pole võlgnikult õnnestunud täitemenetluse abil lapsele ülalpidamist vajalikus ulatuses saada. Esimeses asjas oli elatisvõlg ca 13 000 eurot, millest makstud oli 288 eurot. Asjades VMK 2-15-12053²⁶⁴ ja VMK 2-20-10335²⁶⁵ tõdesid kohtud samuti täitemenetluse ebaõnnestumist. Esimeses asjas tõdes kohus, et võlgnik pole pikka aega, st ligi 10 aasta jooksul, olnud võimeline oma elatisekohustust täitma ja see suutmatus pole ajutine, mistõttu tuleb elatis välja mõista asenduskohustusena. Ning sarnaselt leiti ka teises asjas, kus võlg oli üle 6000 euro ja ei nähtunud, et võlgnik üldse mingeid makseid tasunud oleks.

Asjas PMK 2-20-14562²⁶⁶ tõi kohus välja, et vanavanemal ülalpidamiskohustuse tekkeks peab tuvastama ühe järgneva eelduse esinemise: 1) vanema vastu ei saa ülalpidamisnõuet esitada; või 2) ülalpidamise väljamõistmist on vanemalt ülemäära raske saavutada. Kohus ütles, et esimene alternatiiv esineda ei saa, kuna ülalpidamisnõue kui selline oli esitatud. Kuna aga hageja polnud 3,5 aastat kestnud täitemenetluse kestel isalt ülalpidamist saanud, luges kohus PKS § 106 lõike 2 nimetatud eeldused täidetuks, viidates siiski üldsõnaliselt mõlemale eeldusele, mitte ühele, olles ise enne tegelikult jaatanud, et ühte alternatiivi esineda ei saa. Ning näiteks asjas PMK 2-17-13949²⁶⁷ polnud isa viibimiskoht teada ning alustatud oli ka piiriülest täitemenetlust, kust ei olnud õnnestunud midagi sisse nõuda. Kohus hinnangul oli hageja „piisava selgusega tõendanud PKS § 106 lõike 2 kohaldamise eelduse“, kuid ei täpsustanud, kumba eeldust mõeldud oli.

---

²⁵⁴ HMK, 04.10.2017, 2-17-8283.

²⁵⁵ HMK, 06.09.2017, 2-17-1689.

²⁵⁶ TlnRnK, 30.11.2017, 2-17-1689.

²⁵⁷ TMK, 22.06.2017, 2-16-15778.

²⁵⁸ TrtRnK, 19.09.2017, 2-16-15778.

²⁵⁹ TMK, 28.08.2015, 14-6819.

²⁶⁰ TrtRnK, 04.04.2016, 2-14-6819.

²⁶¹ HMK, 28.03.2014, 2-13-45866.

²⁶² VMK, 16.10.2015, 2-15-7897.

²⁶³ TrtRnK, 15.02.2016, 2-15-7897.

²⁶⁴ VMK, 22.10.2015, 2-15-12053.

²⁶⁵ VMK, 15.12.2020, 2-20-10335.

²⁶⁶ PMK, 19.04.2021, 2-20-14562.

²⁶⁷ PMK, 05.06.2018, 2-17-13949.

Asjas HMK 2-17-13153²⁶⁸ luges kohus asenduskohustuse eeldused täidetuks mh seetõttu, et kohtutäitur ei ole ilmselgelt teinud piisavaid jõupingutusi võlgniku leidmiseks ja tema suhtes kohtuotsuse täitmiseks, sh pole selgitanud välja võlgniku viibimiskohta (võlgniku kontaktid sai ta alles kohtuistungil). Ning samuti loeti asenduskohustuse eeldused täidetuks asjas HMK 2-18-5621²⁶⁹ / TlnRnK 2-18-5621²⁷⁰, kus kohus leidis, et kaks kuud on liiga lühike aeg veendumaks, et laste isa täidab enda kohustusi ka tulevikus.

3.4.1.2. Mõlemale eeldusele viitamine

Üldsõnalise viitamise kõrval võis teistpidi jällegi leida lahendeid, kus kohtud pidasid vajalikuks viidata mõlema alternatiivi täitmisele, st ülalpidamise saamine peab olema nii võimatu kui ka ülemäära raskendatud. Siinkohal tekib küsimus, kas kohtud tõepoolest pidasidki eeltingimuseks mõlema alternatiivi täitmist.

Üks näide sellest, kus kohus viitas ühe otsuse sees alternatiividele läbisegi, on asi HMK 2-16-8690²⁷¹. Esmalt andis kohus PKS § 106 lõikele 2 hoopis sellise tõlgenduse: „PKS § 106 lõige 2 käib kohtu hinnangul vaid olukorra kohta, kus kohustatud lapsevanem ei täida oma ülalpidamiskohustust üldse või ei ole võimalik temalt ülalpidamiskohustust nõuda“ – möönmata eeldust, et PKS § 106 lõige 2 kehtib ka juhul, kui ülalpidamist on ülemäära raske saavutada. Kuid samas leidis kohus kokkuvõttes, et vaatamata sellele, et võlgniku suhtes on välja kuulutatud pankrot, elatist tasutakse ebaregulaarselt ja iga kord erinevatel kuupäevadel, ei ole asenduskohustuse eeldused täidetud, kuna ei ole võimalik väita, et võlgnikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda oleks ülemäära raske saavutada.

Kolmandat korda PKS § 106 lõike 2 eeldustele viidates arvas kohus, et vanavanemate ülalpidamiskohustus saab üksnes olla asenduskohustus, mis tuleb kõne alla eelkõige juhul, kui lapse vanematelt ei ole võimalik ülalpidamist saada või kui ülalpidamise väljamõistmist on ülemäära raske saavutada. Seega on kohus ühe otsuse raames öelnud kord ühte, kord teist. Ringkonnakohus ei nõustunud asjas TlnRnK, 22.06.2017, 2-16-8690²⁷² maakohtuga ja asus seisukohale, et võlgniku pankroti väljakuulutamise tõttu on temalt miinimummääras elatise

---

²⁶⁸ HMK, 15.08.2018, 2-17-13153.

²⁶⁹ HMK, 18.04.2018, 2-18-5621.

²⁷⁰ TlnRnK, 14.05.2018, 2-18-5621.

²⁷¹ HMK, 09.01.2017, 2-16-8690.

²⁷² TlnRnK, 22.06.2017, 2-16-8690.

saamine raskendatud ja vähemalt miinimumvajaduste rahuldamist puudutavas osas läheb ülalpidamiskohustus üle vanavanematele.

Veel üks näide sellest, kus eeldusi käsitleti läbiseigi läbi kahe kohtuastme, on lahendid PMK 2-13-37498²⁷³ ja TlnRnK 2-13-37498²⁷⁴. Kuna ka selles asjas jäid kohtud ka eriarvamusele asenduskohustuse eelduste täitmise osas, peab autor vajalikuks neid kohtulahendeid pikemalt refereerida. Nimelt esimese astme kohus arvas, et isa poolt täitemenetluses ja väljaspool seda tehtud osalised vähesed maksed ei anna alust järeldusteks, et lapsele ülalpidamise saamine oleks „sedavõrd raske, et rakenduks vanavanema asenduskohustus“, ning et täitemenetluses on elatist mingil määral makstud ja „seega on (isalt) võimalik ülalpidamist saada ning oluline eeldus vanavanemal asenduskohustuse tekkimiseks täitmata“.

Eelduste täitmisele vastu rääkis kohtu arvates ka see, et võlgnik on „tööeline terve mees, kellel puuduvad takistused töötamiseks ja vajalikul määral sissetulekute hankimiseks“. Lisaks leidis kohus, et 4 kuud ei ole piisav aeg otsustamiseks, et täitemenetlus ei ole tulemuslik, ning nentis, et vanavanemal ei saa asenduskohustust tekkida üksnes seetõttu, et kohtutäitur ei ole täitemenetluses suutnud isa tegelikke sissetulekuid ja majanduslikke võimalusi välja selgitada. Ringkonnakohus ei nõustunud maakohtu järeldusega, et 4 kuud ei ole piisav aeg pidamiseks täitemenetlust tulemusetuks. Ringkonnakohus leidis, et kuna täitemenetlus ei ole viinud elatise saamiseni täitmisavalduses esitatud ulatuses, ei ole hagejal olnud „võimalik täitemenetluses oma nõuet rahuldada“ ning „igal juhul möödunud piisav aeg selleks, et asuda seisukohale, et elatise saamist on ülemäära raske saavutada“.

Veel üks näide, kus kohus arvas, et tuleb viidata mõlemale eeldusele, on PMK, 16.06.2016, 2-15-2359²⁷⁵. Asjas leidis maakohus, et kui elatise võlgnevus on üle 13 000 euro ja mittemaksmise periood ligi 70 kuud, on tegemist ülemäära pika ajaga ning kuna isal puudus vara, siis täitemenetluses ei olnud võimalik nõuet täita. See, et isa maksis ühe korra 4 päeva enne hagi esitamist 100 eurot, ei tähenda, et temalt on ka tulevikus võimalik lapsele edaspidi elatist saada. Kohus leidis, et olid olemas kõik alused elatise nõudmiseks vanavanemate vastu, kuna elatise saamine lapse isalt on ülemäära raske. Apellatsioonikaebuses TlnRngK,

---

²⁷³ PMK, 05.11.2014, 2-13-37498.

²⁷⁴ TlnRnK, 29.05.2015, 2-13-37498.

²⁷⁵ PMK, 16.06.2016, 2-15-2359.

24.11.2016, 2-15-2359/38²⁷⁶ nõustus kohus maakohtuga ning lisas, et vanavanematelt elatise väljamõistmiseks ei ole määrav, et lapse isa ei oleks üleüldse elatist tasunud, vaid piisav on see, kui lapse isa pole elatise maksmise kohustust nõuetekohaselt täitnud, st on elatist maksnud ebaregulaarselt ja ettenähtust vähem. Siiski ei viidanud ringkonnakohus konkreetselt kummalegi alternatiivile.

Asjades HMK 2-16-2980²⁷⁷ / TlnRnK 2-16-2980²⁷⁸ ja HMK 2-15-17846²⁷⁹ viidati mõlemale alternatiivile sõnastuses, et võlgnikult pole siiani olnud võimalik ülalpidamist saada ning seda on ka edaspidi ülemäära raske saavutada. Samuti viidati mõlemale alternatiivile asjades VMK 2-19-19339²⁸⁰, TMK 2-17-5033²⁸¹ ning asjades VMK 2-16-1961²⁸² ja TrtRnK 2-16-1961²⁸³ ka erinevates astmetes.

---

²⁷⁶ TlnRngK, 24.11.2016, 2-15-2359/38.

²⁷⁷ HMK, 15.04.2016, 2-16-2980.

²⁷⁸ TlnRnK, 11.11.2016, 2-16-2980.

²⁷⁹ HMK, 14.10.2016, 2-15-17846.

²⁸⁰ VMK, 19.02.2021, 2-19-19339.

²⁸¹ TMK, 27.07.2017, 2-17-5033.

²⁸² VMK, 01.06.2016, 2-16-1961.

²⁸³ TrtRnK, 22.02.2017, 2-16-1961.

3.4.2. Eeldused ei ole täidetud

Kohtud leidsid viies asjas, et asenduskohustuse eeldused ei ole täidetud. Siia hulka kuuluvad nii need lahendid, kus kohus viitas mõlemale alternatiivile, kui ka need lahendid, kus kohus ei viidanud kummalegi alternatiivile, vaid tõdes asenduskohustuse eelduste mittetäitmist üldsõnaliselt. Näiteks ei viidanud kummalegi alternatiivile kohus asjas VMK 2-22-8189²⁸⁴. Antud asjas oli täitemenetlus algatatud nii Eestis kui Soomes, kuid kohus leidis, et võlgniku viibimiskoht on teada ning töötamiseks takistusi ei ole. Kohus ei rahuldanud hagi, sest ei ole kasutatud kõiki võimalusi ega võetud kasutusele kõiki meetmeid, mis oleksid taganud kohtuotsuse täitmise võlgniku poolt (sh kriminaalmenetluse algatamine).

Mõlemale alternatiivile viitas kohus näiteks asjas PMK 2-16-11359²⁸⁵. Nimelt otsustas kohus, et kuivõrd hagi esitamise ajaks oli täitemenetlus kestnud vaid 1,5 kuud, on alusetu väita, et kohustatud isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda oleks ülemäära raske saavutada. Mõlemale alternatiivile viidati ka asjas TMK 2-20-18067²⁸⁶. Nimelt asjas tasuti pärast hagi esitamist elatisvõlg 9600 eurot ning elatist ka kahe kuu eest ette. Hageja leidis siiski, et ei ole kindlust, et hagejate isa, kellel puudub stabiilne sissetulek ja kes on varatu, hakkab ka tulevikus elatist tasuma. Kohus leidis siiski, et võlgade tasumine viitab sellele, et võlgnik sai oma kohustused täidetud pärandiks saadud vahendite arvelt, ja kuigi võlgnik on olnud elatise tasumisega enam kui aasta võlgnevuses, ei tähenda see veel seda, et tulevikus ei oleks temalt võimalik ülalpidamist saada või oleks see ülemäära raskendatud. Kohus ütles, et ei ole alust eeldada, et võlgnik edaspidi oma kohustust ei täida.

Võlgniku tulevase maksekäitumise suhtes lootusrikkaks jäi kohus ka asjas TMK 2-20-17193²⁸⁷. Nimelt leidis asjas hageja, et pärast kolme aastat kestnud täitemenetlust võlgniku poolt 2-3 kuud sissetulekut teenida pole piisav, et uskuda, et see nii ka jätkub. Kohus aga leidis, et asenduskohustuse määramisel ei saa lähtuda eeldusest, et võlgnik lõpetab töötamise ja seega ei ole täitemenetluses võimalik elatise nõuet täita. Antud asjas on leidnud tõendamist, et täitemenetluses siiski toimub elatise sissenõudmine. Ringkonnakohus nõustus maakohtuga asjas TrtRnK 2-20-17193²⁸⁸ ning lisas, et oluline on, et hageja isa teenib sissetulekut ning

---

²⁸⁴ VMK, 18.11.2022, 2-22-8189.

²⁸⁵ PMK, 03.10.2016, 2-16-11359.

²⁸⁶ TMK, 31.03.2021, 2-20-18067.

²⁸⁷ TMK, 19.05.2021, 2-20-17193.

²⁸⁸ TrtRnK, 30.09.2021, 2-20-17193.

täidab oma ülalpidamiskohustust. Kohtu arvates ei olnud tõendatud, et võlgnikul puuduks vara, ning et ülalpidamiskohustuse täitmine oleks ülemäära raskendatud. Kohus arvates väited, et võlgnik lõpetab elatise maksmise, ei ole tõendatud.

Asjas VMK 2-20-8768²⁸⁹ jäi hagi rahuldamata põhjusel, et kohtu arvates polnud kohtutäituri töö olnud piisavalt efektiivne ja seega ei saa järeldada, et asenduskohustuse eeldused oleks täidetud. Nimelt heitis kohus kohtutäituri töö puhul ette dokumentide saatmist asukohta, kus ta ammu ei ela; kirjade saatmist e-posti aadressile, mida võlgnik ei kasuta; arestimisaktide saatmine pankadesse, kus võlgniku konto puudub jne. Kohus heitis ette, et kohtutäituri passiivne tegevus on kestnud aastaid ning ei ole teostatud tõhusat ja tulemuslikku tegevust täitemenetluse edukaks läbiviimiseks. Ühtlasi rõhutas kohus, et asja materjalidest pole näha, et oleks esitatud avaldus võlgniku suhtes kriminaalmenetluse alustamiseks ülalpidamiskohustuse täitmata jätmise eest. Lõppkokkuvõttes leidis kohus, et võlgnikult ei ole ülalpidamist ülemäära raske saavutada või et elatise sissenõudmine oleks perspektiivitu. Asjas on autori arvates tähelepanuväärne see, et asjas oli elatisvõlg üle 64 000 euro.

---

²⁸⁹ VMK, 28.03.2022, 2-20-8768.

3.5. Kohtupraktika analüüs asenduskohustuse eelduste eristatuse ja ühtluse osas

Käesolev peatükk võtab kokku magistritöö viimase uurimisküsimuse, milleks oli, kas ja kuidas eristatakse kohtupraktikas PKS § 106 lõike 2 alusel tekkiva asenduskohustuse alternatiive „ülalpidamist ei ole võimalik saada“ ja „ülalpidamist on ülemäära raske saavutada“ ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane. Asenduskohustuse tekkimise eelduste sisustamise teooria ja kohtupraktika osas on toodud ka ülevaatlik märksõnaline tabel magistritöö lisades.

Magistritöö raames analüüsitud asenduskohustuse alaseid kohtulahendeid oli 82, nendest kohtuasju läbi mitme astme oli 56. Nendest 17 kohtuasjas (st nii 1. kui 2. aste) eristasid kohtud võimatust eraldi alternatiivina. Nendest omakorda 10 kohtuasjas leidsid kohtud, et ülalpidamise saamise võimatuse eeldused on täidetud, ja 7 kohtuasjas, et eeldused ei ole täidetud. Ülalpidamise saamise võimatusena kategoriseerisid kohtud eelkõige olukordi, kus täitemenetlus pole üldse tulemust andnud või on võrreldes võlasummaga tulemust andnud väga minimaalses ulatuses. Kohtud leidsid, et ülalpidamise saamine ei ole võimatu, kui elatissummad olid laekunud (kuigi võrreldes võlasummaga väga väikeses ulatuses), samuti ei peetud võimatuks üksnes asjaolu, et esineb võlgnevus, pankrot või et on pöördutud kohtutäituri poole. Samuti ei olnud kohtute jaoks tegemist elatise saamise võimatusega siis, kui võlgnik ei ole keeldunud kohustuse täitmisest. Samas jõuti kohtupraktikas järeldusele, et vanema surm kui selline ei ole üldse asenduskohustuse tekkimise olukorraks, vaid sellisel juhul tuleb ülalpidamisküsimused lahendada PKS §-de 96 ja 105 alusel.

Kohtud eristasid elatise saamise ülemäärast raskendatust eraldi alternatiivina 56 kohtuasjast 12 korral. Sellest omakorda peeti ülalpidamise saamist ülemäära raskendatuks 10 korral ja ülalpidamise saamist ei peetud ülemäära raskendatuks 2 korral. Ülalpidamise saamist peeti ülemäära raskendatuks juhtudel, kus võlgniku eelnev maksekäitumine ei andnud kindlust, et ta suudab elatist korralikult tasuda ka tulevikus. Samuti juhud, kus isiku suhtes oli algatatud pankrot, ta viibis välismaal või oli keeldunud elatist vabatahtlikult maksmast. Suurimad probleemid olid eelkõige seotud ebaõnnestunud täitemenetlusega – ebaregulaarne ja ebapiisav elatise maksmine, kohtutäituri eest sissetuleku varjamine, sissenõudele pööratava vara puudumine jne. Samas ei peetud elatise saamist ülemäära raskendatuks, kui isik oli võlasumma vahetult enne kohtumenetlust tasunud; kui nähtus, et isik proovib ülalpidamist võimalikult suures ulatuses ja regulaarselt anda; ning juhul, kus ei leidnud tõendamist, et võlgnikul ei oleks vara, mille arvelt kohustust täita.

Kõige enam oli selliseid kohtuasju, kus kohtud ei eristanud kumbagi asenduskohustuse tekkimise alternatiivi rangelt, vaid viitasid neile kas üldsõnaliselt või viitasid mõlema eelduse täitmisele samas lahendis. Selliseid kohtuasju oli 27, millest asenduskohustuse eeldused loeti täidetuks 22 korral ning eeldusi ei loetud täidetuks 5 korral. Mõlemale eeldusele korraga või läbisegi viidati ka teoreetilises kirjanduses kõige rohkem, kuna käesolevas magistritöös kasutatud asenduskohustust käsitlevad seletuskirjad ei erista asenduskohustuse tekkimise alternatiive rangelt. PKS seletuskirjadest ei ole aru saada, millised elulised olukorrad käivad ülalpidamise saamise võimatuse kohta ja millised ülalpidamise saamise ülemäärase raskendatuse kohta.

Ka Riigikohtu 2011. aasta lahend, mis on ühtlasi ka esimene lahend, mis uue PKS alusel tehti, ei erista alternatiive rangelt. Võimalik, et see on üks põhjustest, miks ka kõikides ülejäänud lahendites ei ole just palju kohata, et kohtud asenduskohustuse olukorda vaid rangelt emmakumma alternatiivi osas analüüsiks. Kohtupraktikas peeti asenduskohustuse eeldusi mõlema alternatiivi osas või üldsõnaliselt täidetuks näiteks juhul, kui vanema viibimiskoht polnud teada, vanema pankroti korral, samuti juhul, kui kohtulahendi täitmine täitemenetluses pole viinud soovitud tulemuseni (nii üldse kui osaliselt). Lisaks arvestasid kohtud selliste olukordadena ka asjaolusid, kui elatist oli tasutud liiga lühiajaliselt selleks, et veenduda, et seda tasutakse korralikult ka edaspidi; samuti kui elatist on makstud ebaregulaarselt ja ettenähtust vähem. Ühel juhul luges kohus asenduskohustuse eeldused täidetuks ka seetõttu, et kohtutäituri töö pole olnud piisavalt efektiivne, mistõttu pole õnnestunud võlga kätte saada.

Kohtud ei lugenud asenduskohustuse eeldusi täidetuks näiteks juhtudel, kus leiti, et võlgniku pankrot ei ole aluseks iseenesest, samuti kui võlgnikul ei ole takistusi töötamiseks ja tema viibimiskoht on teada. Mõnel juhul leiti ka, et kuigi elatist tasutakse ebaregulaarselt ja iga kord erineval kuupäeval, ei ole see siiski alus asenduskohustuse tekkeks. Ühel juhul leidis kohus, et 4 kuud kestnud täitemenetlus ei ole olnud piisav aeg otsustamiseks, et täitemenetlus ei ole olnud tulemuslik, kuid teise astme kohus lükkas selle arvamusel siiski ümber. Teisel juhul leiti, et täitemenetluse edutuse üle otsustamiseks liiga lühike aeg on 1,5 kuud. Leiti ka seda, et asenduskohustus ei saa olla tekkinud, kuna pole piisavalt kasutusele võetud riiklikke sunnimeetmeid – näiteks et pole esitatud kuriteoteadet KarS § 169 alusel või pole kohtutäituri töö olnud piisavalt efektiivne.

Analüüsitud kohtulahendite põhjal võib välja tuua kaks peamist probleemi. Esimene neist on see, et kohtud ei subsumeeri elulisi asjaolusid rangelt ühe või teise asenduskohustuse tekkimise alternatiivi alla. Seda näitas eelkõige selliste kohtuasjade suur arv võrreldes nendega, kus asjaolud olid kindlalt emma-kumma alternatiiviga piiritletud. Põhjusi võib autori arvates leida sellest, et ei PKS seletuskirjad ega Riigikohtu 2011. aasta lahend ei tee vahet, millised asjaolud kumma alternatiivi alla käivad. Kuna viimane asenduskohustuse alane Riigikohtu lahend on tehtud aastal 2011, on ehk aeg uueks Riigikohtu lahendiks, mis asenduskohustuse eeldusi rangemalt piiritleks. Samuti oli näha ka töös käsitletud kohtupraktikas, et kohtud loevad samu elulisi asjaolusid erinevate alternatiivide alla.

Autori arvates on alternatiivide eristamine oluline seetõttu, et see suurendab õiguskindlust ja õigusselgust. Näiteks kui oleks ühtne seisukoht, millised on need olukorrad, kus ülalpidamise saamine on võimatu, oleks kohustatud isikutel ja ka kohtutel võimalik lihtsamini otsustada, kas eeldused on täidetud, ja kohustatud isikutel oleks suurem kindlus kohtusse pöördumisel. Seevastu olukord, kus ülalpidamist on ülemäära raske saavutada, võib jätta ruumi liigseks subjektiivsuseks, sest tekib küsimus, kui raske on „ülemäära raske“. PKS § 106 lõike 2 alternatiivide kindlam piiritlemine looks õigusselgust kõiki osapoolte jaoks ja aitaks vähendada asjatuid kohtusse pöördumisi.

Autor on seisukohal, et asenduskohustuse eeldust „isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada“ tuleks eelkõige sisustada olukorra järgi, kus elatise saamine on üheselt perspektiivitu ja ei ole näha, et see olukord oleks ajutine. Sellisteks olukordadeks võiks olla näiteks, kus isik on teadmata kadunud, samuti näiteks juhud, kus isik on väga suures osas või täielikult pöördumatult töövõimetu ja vajab ise ülalpidamist.

Ning eeldust „isikult ülalpidamise saamine on ülemäära raske“ võiks sisustada olukordade kaudu, kus isikult on võimalik ülalpidamist saada, kuid see on raskendatud. Autori arvates ei peaks seaduses kasutama täiendust *ülemäära* raske, kui võrd see hägustab õigusselgust. Õigustatud subjektide ja kohtute jaoks võib olla raske tõlgendada, millal on ülalpidamise saamine lihtsalt raske ja millal ülemäära raske. Seepärast leiab autor, et seaduse tasandil ei peaks vahet tegema raskusel ja ülemäärasel raskusel, vaid eeldused võiks täidetuks lugeda juba olukorras, kus ülalpidamise saamine on objektiivselt raskendatud. Näiteks juhtudel, kus isik hoiab kohustuse täitmisest kõrvale kodumaal või välismaal, varjab oma sissetulekuid või töötab

mitteametlikult. Samuti juhud, kus elatist laekub ebapiisavalt ja ebaregulaarselt selliselt, et kokku ei moodusta need lapse ülalpidamiseks arvestatavat osa.

Teine suurem probleem on see, et isegi kui jätta kõrvale alternatiivide eristamine ja lähtuda ainult sellest, kas asenduskohustuse eeldused kogumis on täidetud või mitte, teevad kohtud samadel elulistel asjaoludel erinevaid otsuseid. Peamiselt esinesid arvamuste lahknevused olukordades, kus elatist oli makstud ebaregulaarselt ja/või ebapiisavas summas. Oli lahendeid, kus leiti, et see on piisavaks, et asenduskohustuse eeldused täidetuks lugeda, samas kui teistes lahendites leiti, et kui on vähegi näha, et võlgniku käest on võimalik minimaalseltki elatist saada, siis järelikult isik ei ole varatu ja asenduskohustuse eeldusi täidetuks lugeda ei saa.

Erinevusi leidis ka näiteks võlgniku maksekäitumise hindamisel. Näiteks olukordades, kus elatis oli pikemaajaliselt tasumata ning elatist oli hakatud tasuma alles hagi esitamise ajal või vahetult enne seda, ei pidanud kohtud piisavaks, et asenduskohustuse tekkimist eitada. Pigem leidsid kohtud, et selline käitumine ei anna kindlust, et elatise maksmine jätkub korrapäraselt ka tulevikus. Samas leidis ka selliseid kohtulahendeid, milles öeldi, et pelgalt lapse ema poolne kindlustunde puudumine ei ole aluseks jätta võlgniku poolt tasutud elatis arvesse võtmata, või et väited, et võlgnik lõpetab elatise maksmise, ei ole tõendatud. Senise kohtupraktika põhjal võib öelda ka seda, et kohus on näiteks 1,5 kuud kestnud täitemenetlust hinnanud liiga lühikeseks, et järeldada, et asenduskohustuse tekkimise eeldused pole täidetud, samas 4 kuud on peetud juba piisavaks ajaks, et täitemenetluse edutust kinnitada.

Kohtupraktikas jõuti mõnel korral ka järeldusele, justkui asenduskohustuse eeldused ei tohiks täidetud olla seetõttu, et kasutatud pole kõiki riiklikke sunnimeetmeid, nt pole esitatud kuriteoteadet KarS § 169 alusel või pole kohtutäituri töö olnud piisavalt efektiivne. Neljas lahendis heideti ette kuriteoteate esitamata jätmist KarS § 169 alusel. Ringkonnakohus küll ei nõustunud selle järeldusega, vaid arvas, et võlgnikult elatise saamiseks ei ole vajalik hagejal võlgniku kohta kuriteokaebust esitada, kuna kriminaalmenetlus võlgnikust lapse isa suhtes ei pruugiks olla lapse huvides ega pruugi tagada väljamõistetud elatise saamist.

Viimase uurimisküsimuse kokkuvõtteks võib asuda aga järeldusele, et kuigi kohtupraktika on asenduskohustuse tekkimise eelduste osas erinevate kohtute vahel ebahühtlane, on ta vähemalt erinevate kohtuastmete vahel pigem ühtlane. Viimast tõendab see, et selliseid kohtulahendeid, kus teise astme kohus tegi eelmise astme kohtust erineva otsuse asenduskohustuse täitmise

eelduste osas, oli 4. Asju, kus teise astme kohus tegi esimese astme kohtuga asenduskohustuse kohta sama järelduse, oli 20. Kohtupraktika ühtlust asenduskohustuse eelduste sisustamisel ei saa aga jaatada. Esiteks on ülekaalus lahendid, kus ei eristatud kumbagi alternatiivi või viidati mõlemale alternatiivile samaaegselt. Ning teiseks, isegi kui jätta kõrvale alternatiivide eristamine ja vaadelda ainult seda, kas asenduskohustuse eeldused kogumis on täidetud või mitte, tegid kohtud samadel elulistel asjaoludel erinevaid otsuseid.

KOKKUVÕTE

Ülalpidamissuhe on õigussuhe, mille üheks pooleks on kohustatud isik, kellel on kohustus ülalpidamist anda, ja teiseks pooleks on õigustatud isik, kellel on õigus ülalpidamist saada. PKS § 106 lõike 1 kohaselt tähendab asenduskohustus ülalpidamiskohustuse üleminekut järgmisele kohustatud isikule, kui esmajärjekorras vastutav isik ülalpidamiskohustusest vabaneb. Kuna vanem oma alaealise lapse ülalpidamiskohustusest PKS § 102 lõike 2 kohaselt ei vabane, sätestab PKS § 106 lõige 2, et asenduskohustus rakendub ka juhul, kui esmajärjekorras kohustatud isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada või on seda ülemäära raske saavutada.

PKS §-s 105 sätestatud ülalpidamiskohustuslaste järjestusest tulenevalt on lapse ülalpidamiskohustuslasteks pärast vanemaid järgmisteks kohustatud isikuteks tema vanavanemad. Pärast PKS 08.05.2022 muudatust aga lapselapsed edaspidi oma vanavanemate suhtes järgmisteks ülalpidamiseks kohustatud isikuteks ei ole, seevastu kui vanavanemad asenduskohustuse raames oma alaealisi lapselapsi endiselt ülal pidama kohustatud on. Magistritöö peamine eesmärk oli analüüsida vanavanemate asenduskohustuse regulatsiooni ja selgitada välja, kuidas on kohtud praktikas tõlgendanud PKS § 106 lõiget 2. Magistritöös analüüsiti 82 asenduskohustuse alast kohtulahendit ajavahemikust 2011–2023. Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitati 5 uurimisküsimust.

Esimene uurimisküsimus käsitles asenduskohustuse eesmärki ja olemust. Analüüs kinnitas seda, et asenduskohustuse instituudi olemus on läbi PKS erinevate redaktsioonide olnud alati sama – olemasoleva kohustuse täitmine selleks esmajärjekorras kohustatud isiku asemel. Samuti näitas PKS erinevate redaktsioonide uurimine ka seda, et asenduskohustuse eesmärk on alati olnud lapse heaolu tagamine elatise maksmise kaudu. Magistritöö autor leiab aga, et asenduskohustusel võib olla lisaks ka kaudsem eesmärk – distsiplineerida esmajärjekorras kohustatud inimest ise elatist maksuma. Riigipoolsete elatise poliitikate kujundamine on alati keerukas ülesanne, kuna ühelt poolt on murettekitav, kui elatisvõlglasi tekib liiga palju, aga samal ajal on vaja tagada ka laste maksimaalne materiaalne heaolu. Magistritöös vaadeldi erinevaid teooriaid, mis käsitlesid seda, kas laste materiaalse toetamise kohustus peaks olema asetatud pigem riigile või perekonnale. Analüüsi tulemusena selgus, et Eesti seadusandja on asetanud põhikohustuse mitte maksumaksjatele, vaid lapse perekonnale, mida ilmestab ka

asenduskohustuse institutsiooni sätestamine PKSi. Siiski on viimastel aastatel olnud märgata ka erinevate peretoetuste suurenemise tendentsi, mistõttu ei saa välistada, et see vahekord tulevikus muutub.

Magistritöö teine uurimisküsimus otsis vastust küsimusele, millised on vanavanemate vastu suunatud asenduskohustuse nõude eeldused ja võimalik ulatus ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane. Asenduskohustuse suunamisel vanavanema vastu peavad olema täidetud järgmised eeldused: esmalt peab olema olemas õigustatud subjekt, kelle suhtes on tekkinud ülalpidamiskohustus. Teisena peab esinema olukord, kus esmajärjekorras kohustatud isik ei täida lapse ülalpidamiskohustust, st temalt ei ole võimalik ülalpidamist saada või on seda ülemäära raske saavutada. Ning kolmanda eeldusena on vajalik põlvnemisest tuleneva teise astme üleneja sugulase olemasolu (vanavanem), kelle vastu ülalpidamiskohustus asendustäitmiseks suunata.

Vanavanema vastu suunatud nõude ulatuse osas on kohtupraktika seisukoht, et vanavanemalt ei saa asenduskohustusena välja mõista suuremat summat kui see, mis on ülalpidamiseks esmajärjekorras kohustatud isikult välja mõistetud. Kohtupraktikas kerkis aga üles küsimus, kas vanavanem peab sarnaselt lapse vanemaga lapse ülalpidamiseks enda tavapärasel elulaadi piirama või vabaneb ta PKS § 102 lõike 1 kohaselt lapselapse ülalpidamisest ulatuses, milles ta ei ole võimeline andma ülalpidamist, kahjustamata enese tavapärasel ülalpidamist. Kõikidest analüüsitud kohtulahenditest, mida oli 82, arvati vaid nelja puhul, et vanavanem peaks oma tavapärasel elulaadi piirama. Selle arvamuse on siiski ümber lükanud nii ringkonnakohus kui ka Riigikohus. Seega on ülekaalus seisukoht, et vanavanema puhul kohaldub PKS § 102 lõige 1 ehk lapse vanavanem vastupidiselt lapse vanemale oma tavapärasel elulaadi piirama ei pea. Järelikult võib asuda seisukohale, et selles küsimuses on kohtupraktika ühtlane. Samuti nähtus kohtupraktikast, et vanavanemalt on võimalik elatist välja mõista ka tagasiulatuvalt, kuid ainult juhul, kui selline elatise tagasiulatuv nõudmine ei aseta vanavanemat äärmiselt raskesse majanduslikku olukorda ning pole talle ebamõistlikult koormav. Seda näiteks juhtudel, kus elatise nõudmine tuleb vanavanematele üllatuslikult, sest vanavanemad pole elatisvõlgnevusest teadlikud olnud ja neil pole kunagi varem ülalpidamist nõutud.

Töö kolmas uurimisküsimus selgitas välja, millisel juhul tekib vanavanematel tagasinõudeõigus ning mida tähendab, et nõudeõiguse üleminek ei tohi olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega. Nimelt kui vanavanem peab vanema asemel last

ise üleval, tekib vanavanemal õigus lapselapse ülalpidamiseks kantud kulud vanema käest tagasi nõuda. Asenduskohustuse mõte ei ole elatise väljamõistmine kahelt isikult korraga, s.o lapse vanemalt ja vanavanemalt mõlemalt samaaegselt, vaid kohustada vanavanemat tasuma elatist ulatuses, milles elatis on lapse vanemalt välja mõistetud, kuid mida ta kas üldse või piisavas ulatuses ei maksa. Vanavanemal tekib vanema vastu tagasinõudeõigus selles ulatuses, milles ta täitis selle vanema ülalpidamiskohustuse. Juhul, kui vanavanemad on koos võlgnikuga täitnud kohustuse samaaegselt, on neil õigus esitada tagasinõue alusetu rikastumise sätete kohaselt. PKS § 106 lõike 2 viimase lause kohaselt ei tohi nõudeõiguse üleminek olla vastuolus ülalpidamist saama õigustatud isiku huvidega. Praktikast tähendab see seda, et kui kohtutäituri menetluses on võlgniku elatisvõlgnevus ja vanavanemate tagasinõue, täidetakse elatisvõlgnevus enne vanavanemate nõude täitmist, sest elatisnõue täidetakse täitemenetluses alati kõige esimesena. Seetõttu võib vanavanemate tagasinõudeõiguse maksmapanek tegelikkuses raskeks osutuda, kuna nende tagasinõude täitmine enne kui lapse elatisnõude täitmine oleks vastuolus lapse huvide ja seadusega.

Magistritöö üks uurimisküsimustest oli veel, kas asenduskohustuse tekkimise eelduseks peab olema karistusõiguslik ülalpidamiskohustuse rikkumine. Nimelt leiti neljas kohtulahendis, et asenduskohustuse eeldused pole täidetud muuhulgas seetõttu, et vanem pole kasutanud kõiki seaduslikke viise elatise kättesaamiseks, näiteks esitanud kuriteoteadet elatise maksmata jätmise kohta. Ringkonnakohtus aga on leidnud, et võlgnikult elatise saamiseks ei ole vajalik võlgniku kohta kuriteokaebust esitada, kuna kriminaalmenetlus võlgniku suhtes ei pruugiks olla lapse huvides ega pruugi tagada väljamõistetud elatise saamist. Magistritöö autor leiab, et kohtupraktika järgi pigem ei saa asuda seisukohale, et karistusõiguslik ülalpidamiskohustuse rikkumine oleks asenduskohustuse tekkimise kohustuslik eeldus, vaatamata sellele, et mainitud neljast lahendist kolm on tehtud pärast ringkonnakohtu vastavat ümberlukkavat seisukohta. Autori arvates ei tohiks KarS § 169 alusel kuriteoteate esitamine olla tingimuseks ka seetõttu, et praktikast on osutunud problemaatiliseks küsimuseks, millal üldse algatada selle paragrahvi alusel kriminaalmenetlus. Kuivõrd tavainimene ei saa niikuinii kriminaalmenetluse algatamise üle otsustada ega selle käiku mõjutada, võib pelgalt kuriteoteate esitamine asenduskohustuse eelduste täitmise seisukohast jääda sisutühjaks tegevuseks.

Magistritöö viimane uurimisküsimus analüüsis, kas ja kuidas eristatakse kohtupraktikas PKS § 106 lõike 2 alusel tekkiva asenduskohustuse alternatiive „ülalpidamist ei ole võimalik saada“ ja „ülalpidamist on ülemäära raske saavutada“ ning kas kohtupraktika on selles osas ühtlane.

Selle kohta, milliste eluliste asjaolude esinemisel kohtud ülalpidamise saamist võimatuks või ülemäära raskendatuks loevad, on magistritöö lisades koostatud tabel. Analüüsist järeldus, et valdav osa kohtulahendeid ei subsumeeri elulisi asjaolusid rangelt ühe või teise asenduskohustuse tekkimise alternatiivi alla ehk et ei erista rangelt PKS § 106 lõike 2 tekkiva asenduskohustuse alternatiive. Seda näitas eelkõige selliste kohtuasjade suur arv võrreldes nendega, kus kohtud leidsid, et asenduskohustuse eeldused on täidetud emma-kumma kindla alternatiivi alusel. Põhjusi võib autori arvates leida sellest, et ei PKS seletuskirjad ega Riigikohtu 2011. aasta – ja ühtlasi ka esimene ja ainuke asenduskohustuse alane – lahend ei tee vahet, millised elulised asjaolud kumma alternatiivi alla käivad. Seega ei ole asenduskohustuse tekkimise eelduste alternatiivide range eristamise osas kohtupraktika ühtlane.

Isegi kui jätta kõrvale alternatiivide eristamine ja lähtuda ainult sellest, kas asenduskohustuse eeldused kogumis on täidetud või mitte, teevad kohtud samadel elulistel asjaoludel erinevaid otsuseid. Peamiselt esinesid arvamuste lahknevused olukordades, kus elatist oli makstud ebaregulaarselt ja/või ebapiisavas summas. Oli lahendeid, kus leiti, et see on piisavaks, et asenduskohustuse eeldused täidetuks lugeda, samas kui teistes lahendites leiti, et kui on vähegi näha, et võlgniku käest on võimalik minimaalseltki elatist saada, siis järelikult isik ei ole varatu ja asenduskohustuse eeldusi täidetuks lugeda ei saa. Seega on ka asenduskohustuse tekkimise eelduste sisustamisel kogumis kohtupraktika ebahühtlane. Kuigi kohtupraktika on asenduskohustuse tekkimise eelduste osas erinevate kohtute vahel ebahühtlane, on ta vähemalt erinevate kohtuastmete vahel pigem ühtlane. Viimast tõendab see, et selliseid kohtulahendeid, kus teise astme kohus tegi eelmise astme kohtust erineva otsuse asenduskohustuse täitmise eelduste osas, oli 4. Asju, kus teise astme kohus tegi esimese astme kohtuga asenduskohustuse kohta sama järelduse, oli 20.

Autor on seisukohal, et asenduskohustuse eeldust „isikult ei ole võimalik ülalpidamist saada“ tuleks eelkõige sisustada olukorra järgi, kus elatise saamine on üheselt perspektiivitu ja ei ole näha, et see olukord oleks ajutine. Sellisteks olukordadeks võiks olla näiteks, kus isik on teadmata kadunud. Samuti näiteks juhud, kus isik on väga suures osas või täielikult pöördumatult töövõimetu ja vajab ise ülalpidamist. Ning eeldust „isikult ülalpidamise saamine on ülemäära raske“ võiks sisustada olukordade kaudu, kus isikult on võimalik ülalpidamist saada, kuid see on raskendatud. Näiteks juhtudel, kus isik hoiab kohustuse täitmisest kõrvale kodumaal või välismaal, varjab oma sissetulekuid või töötab mitteametlikult. Samuti juhud,

kus elatist laekub ebapiisavalt ja ebaregulaarselt selliselt, et kokku ei moodusta need lapse ülalpidamiseks arvestatavat osa.

Töö käigus selgus, et edasist uurimist vajav probleem on PKS § 105 lõike 3 viimase lause tõlgendus, mille kohaselt määratakse ülalpidamiskohustusega osavõlgniku kohustuse suurus kindlaks tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid arvestades. Antud lause viitab, justkui elatise suuruse määramisel oleks õigus arvesse võtta kohustatud isiku ja õigustatud isiku vahelisi isiklike suhteid. Asenduskohustuse alastes kohtulahendites tuli antud arutelu esile kahes lahendis, millest mõlemal juhul leidis kohus, et arvestades kohustatud isiku ja õigustatud isiku vaheliste isiklike lähedaste suhete puudumist, annab see õiguse väljamõistetatavat elatist mõnevõrra vähendada. Täiendav analüüs oleks vajalik küsimuses, kuidas antud paragrahvi laste ja vanemate vahelises suhtes elatise väljamõistmisel rakendatakse, kuid paraku jäi PKS § 105 lõiget 3 käsitlevate kohtulahendite analüüs nende suure arvu tõttu (üle 500) praegu magistritöö ulatusest välja. Samuti väärrib edasist analüüsi ja diskussiooni, kuivõrd õiglane on PKS muudatus, mille kohaselt lapselapsed enam oma vanavanemate suhtes ülalpidamiskohustuslased ei ole, seevastu kui vanavanemad oma alaealiste laste suhtes seda jätkuvalt on.

Töö tulemusena on õigusteadusesse lisandunud asenduskohustuse alase kohtupraktika terviklik analüüs. Töö tulemused võiksid aidata juhtida tähelepanu sellele, et asenduskohustuse eelduste sisustamise kohtupraktika on ebasüsteemne – valdav osa kohtulahendeid ei erista rangelt kumbagi alternatiivi ning samuti on probleemiks asjaolu, et kohtud teevad samade eluliste asjaolude põhjal erinevaid otsuseid. Autori arvates võiks asjasse selguse loomiseks vaja olla uut Riigikohtu lahendit, mis eristaks alternatiive rangelt, kuivõrd senine ainus asenduskohustuse alane Riigikohtu lahend 2011. aastast seda ei tee. Samuti poleks autori arvates vajalik PKS § 106 lõike 2 paragrahvi tekstis eristada asenduskohustuse eeldusena seda, et ülalpidamise saamist on *ülemäära* raske saavutada. Autori arvates hägustab see õigusselgust, kuivõrd kui ülalpidamise saamine pole ülemäära raske, vaid lihtsalt raske, kas siis õigust ülalpidamist asenduskohustuse korras nõuda ei olegi. Asenduskohustuse tekkimise eelduste alternatiivide kindlam piiritlemine looks õigusselgust kõiki osapoolte jaoks ja aitaks vähendada asjatuid kohtusse pöördumisi.

GRANDPARENTAL SUBSTITUTION OBLIGATION: ANALYSIS OF REGULATION AND CASE LAW

Summary

Maintenance relationship is a legal relationship in which one party is the obliged person who has the obligation to provide maintenance, and the other party is the entitled person who has the right to receive maintenance. According to the Family Law Act section 106 (1), if a person is released from the obligation to provide maintenance on the basis of section 102 of this Act, maintenance shall be provided by the person who is obliged to do it next. Since parents shall not be released from the obligation to provide maintenance to their underage child accordance with section 102 (2) of the Family Law Act, section 106 (2) of the same Act stipulates that the substitution obligation also applies if it is not possible to obtain maintenance from the primary obligee or when it is excessively difficult to achieve it. According to section 105 of the Family Law Act, after the parents, the child's grandparents are the next obliged persons to support the child. However, after the amendment of the Family Law Act dated 08.05.2022, grandchildren will no longer be the persons obliged to support their grandparents, whereas grandparents are still obliged to support their minor grandchildren as a part of substitution obligation.

In Estonia, despite the frequent reorganization of maintenance providing system, there is still a very large number of maintenance debtors – as of the end of the year 2022, approx. 9,300 maintenance debtors owe a total of 42 million euros to their children. It is not clear how the prerequisites of the substitution obligation are more precisely fulfilled, and since the legal literature and previous academic works do not analyze this issue, the relevance of the master's thesis lies in the analysis of case law in the fulfillment of the prerequisites for the emergence of the substitution obligation, since there are still many litigations related to this. Considering the large number of maintenance debtors, the workload of the courts may continue to increase. Therefore, there is a need for consistent case law.

The main goal of the master's thesis was to analyze the grandparental substitution obligation regulation and to find out how the courts have interpreted section 106 (2) of the Family Law Act in practice. The comparative and dogmatic method was used in the theoretical analysis of the master's thesis. The main theoretical sources of the thesis are Estonian and German legal literature, scientific literature in English, the laws of Estonia and Germany, and their

commentaries and explanatory reports. In the empirical part of the master's thesis, the methods used were data collection and processing, comparison and analysis. Germany has been chosen as the reference country because the Estonian family law is modeled after the German family law. In the master's thesis, 82 court cases in the field of substitution obligation were analyzed from the period 2011–2023. The period starting with the year 2011 was chosen because this was the first time when the Supreme Court made a decision about substitution obligation based on the new Family Law Act which took effect in 2010. Five main research questions were established in the master's thesis.

The first research question examined the essence and the purpose of the substitution obligation. The analysis confirmed that the essence of the substitution obligation has always been the same throughout different versions of the Family Law Act. Its purpose is to fulfill the existing obligation instead of the person who is primarily obliged to do so. The analysis also showed that the purpose of the substitution obligation is to ensure the wellbeing of the child through providing maintenance. However, the author of the master's thesis considers that the substitution obligation can also have a more indirect purpose – which is to discipline the person who is primarily obliged to pay maintenance himself. If an obliged person finds out that maintenance is requested from his parents, the obliged person may feel embarrassed and start paying himself. The master's thesis researched different theories that dealt with whether the responsibility of materially supporting children should be placed more on the shoulders of the state or on the family. It occurred that in Estonia, the main responsibility is placed on the family, and the substitution obligation itself is clear evidence of that. However, in recent years, there has also been a noticeable tendency for various family allowances to increase, so it cannot be ruled out that this responsibility will change in the future.

The second research question of the master's thesis sought an answer to the question, what are the prerequisites and possible scope of the grandparental substitution obligation, and whether the jurisprudence is consistent in this regard. The prerequisites are as follows: firstly, there must be an entitled person (a minor) who is entitled to receive maintenance. Secondly, there must be a situation where the primary obligee does not fulfill the obligation to maintain the child, i.e. it is not possible to receive maintenance from the parent or it is excessively difficult to achieve it. And lastly, there must be a second-degree ascendant relative (grandparent) against whom the substitution maintenance obligation can be directed. According to the Family Law Act section 105 (3), grandparents as several relatives in the same degree shall perform the

obligation to provide maintenance as joint obligors. The amount of the obligation of each joint obligor shall be determined in proportion to his or her income and financial situation taking into consideration the relationship between him or her and the person entitled to receive maintenance. According to Estonian law, the substitution obligation is assigned only to the parents of the party who violated the obligation to provide maintenance to the child, but according to German law, all grandparents are jointly and severally liable, including those of the parent who mainly takes care of the child.

In terms of the scope of the claim against the grandparent, the position of the case law is that a grandparent cannot be ordered to pay a larger amount than what is ordered from the person primarily obligated to pay. In judicial practice, however, the question arose as to whether a grandparent, similar to a child's parent, must limit his or her normal way of life in order to support the child, or can the grandparent be released from the obligation to provide maintenance in so far as he or she is, considering his or her other obligations and financial situation, unable to provide maintenance to another person without damage to his or her own usual maintenance (The Family Law Act section 102 (1)). Out of all the 82 analyzed court cases, in four of them it was considered that the grandparent should limit their usual way of life. However, this opinion has been rejected both by the Circuit Court and the Supreme Court. Therefore, the ruling position is that in the case of a grandparent, section 102 (1) of the Family Law Act applies, i.e the child's grandparent does not have to restrict his or her normal lifestyle, unlike the child's parent, to support the child. Therefore, it can be considered that the jurisprudence is consistent in this matter.

It also became apparent that according to section 108 of the Family Law Act, it is possible to request the performance of the obligation to provide maintenance retroactively for up to one year before filing an action for support in court. However, it is possible only if such demand for support does not place the grandparent in an extremely difficult financial situation and is not unreasonably burdensome. This is for example, in cases where the demand for support comes as a surprise to the grandparents because they were not aware of the maintenance debt, and they have never been required to provide maintenance before.

The third research question investigated in which case the grandparent's transfer of the right of claim will arise, and what is the meaning of the sentence that such claim shall not be in conflict with the interests of the person entitled to receive maintenance (the Family Law Act section

106 (2) sentence 3). If the grandparent provides maintenance for the child instead of the parent, then the grandparent has the right to reclaim these expenses from the parent. The idea of the substitution obligation is not to award maintenance from two persons at the same time, i.e from both the child's parent and grandparent, but to oblige the grandparent to pay support to the extent in which the alimony has been awarded from the child's parent, but which he or she does not pay at all or does not pay to a sufficient extent. The grandparent has the transfer of the right to claim against the parent in the part in which he or she fulfilled the maintenance obligation of that parent. If the grandparents have fulfilled the obligation together with the child's parent at the same time, they have the right to file a claim arising from unjustified enrichment against the parent.

The Family Law Act section 106 (2) sentence 3 stipulates that the grandparent's transfer of the right of claim shall not be in conflict with the interests of the person entitled to receive maintenance. In practice, this means that if the debtor's maintenance debt and the grandparents' claim are in the process of the bailiff, the maintenance debt will be fulfilled before the grandparents' claim is fulfilled, because according to the Code of Enforcement Procedure, the maintenance debt is always fulfilled first in the enforcement procedure. Therefore, the enforcement of the grandparents' right to claim may prove difficult in practice.

The master's thesis fourth research question was whether a violation of the maintenance obligation under criminal law must be a prerequisite for the emergence of a substitutional obligation. Out of all the 82 analyzed court cases, in four of them it was considered that the prerequisites of substitutional obligation are not met due to the fact that the parent has not used all the legal ways to receive support, for example, filed a criminal report for non-payment of support. However, the Circuit Court did not agree with this approach. According to the Circuit Court, it is not necessary to file a criminal report because this does not guarantee that the support will be paid. In the author's opinion, filing a criminal report should not be a prerequisite for substitutional obligation because in practice, it has turned out to be a problematic question when to initiate criminal proceedings based on section 169 of the Penal Code. Also, to the extent that an ordinary person cannot decide on the initiation of a criminal proceeding or influence its course, the mere submission of a crime report may remain a meaningless activity from the point of view of fulfilling the prerequisites of the substitutional obligation.

The last research question analyzed whether and how the alternatives of the substitution obligation prerequisites “it is not possible to obtain maintenance” and “it is too difficult to achieve maintenance” are distinguished in the case law, and whether the case law is consistent in this regard. Regarding the theory and case law of interpreting the prerequisites of the substitution obligation, an overview keyword table is also given in the appendices of the master’s thesis. There were 82 court cases in total, and 56 of them were through two instances. Out of those 56 cases, 17 cases distinguished the prerequisite “it is not possible to obtain maintenance”. Out of those 17 cases, 10 found that the prerequisites are met, and in 7 that they are not met. The courts decided that it is not possible to obtain maintenance when the enforcement procedure has not yielded results at all or had very minimal results. The courts decided that it was not impossible to obtain maintenance if the maintenance amounts had been received (although in a very small amount compared to the amount of the debt), nor was it considered impossible when there was just debt as a fact itself, bankruptcy or that a bailiff had been approached. Also, the courts stated that the death of a parent as such is not a substitution obligation situation at all. In such a case, maintenance issues must be resolved on the basis of sections 96 and 105 of the Family Law Act.

Out of 56 cases, 12 cases distinguished the prerequisite “it is too difficult to achieve maintenance”. Out of those 12 cases, 10 found that the prerequisites are met, and in 2 that they are not met. The courts decided that it is too difficult to achieve maintenance when the previous payment behavior of the debtor did not provide assurance that he or she will be able to pay support in the future. Maintenance was considered too difficult to achieve also in cases where there was bankruptcy, the debtor was in abroad or when the debtor had denied paying support voluntarily. The biggest problems were primarily related to the failed enforcement procedure – irregular and insufficient maintenance payments, concealment of income from the bailiff, lack of claimable assets etc. However, the courts decided that it is not too difficult to achieve maintenance in cases where the debtor had paid the debt right before the court proceeding; or when it was obvious that the debtor had tried to provide maintenance as much and as regularly as possible. The prerequisite was not fulfilled also in cases where there was no evidence of the debtor’s lack of assets.

However, in majority of the cases, the courts did not distinguish between the two alternatives but referred to them as a general term or referred to both assumptions at the same time. There

were 27 such cases. Out of those 27, the prerequisites were met on 22 cases and were not met in 5 cases. The problem is that the prerequisites are not distinguished even in theoretical literature and in the explanatory letters of the Family Law Act. In explanatory letters of the Family Law Act, it is not possible to distinguish which situations are meant as an impossibility of receiving maintenance and which situations are meant as difficulties of receiving maintenance.

Based on all the analyzed cases, two main problems can be drawn out. The first of them is that the courts do not distinguish between the alternatives of the prerequisites of the substitution obligation. The author believes that it may be so due to the fact that the explanatory letters and the Supreme Court's decision from the year 2011 – which is also the only Supreme Court's decision on substitution obligation – does not distinguish the alternatives. The author believes that it is important to distinguish between the alternatives because it would increase legal certainty and clarity. For example, if there would be a consistent position on what are the situations in which it is impossible to receive maintenance, it would be easier for the obliged persons and for the courts to decide whether the prerequisites are met, and the obliged persons would have more confidence when approaching the court. On the other hand, a situation where there it is too difficult to achieve maintenance can leave room for excessive subjectivity, because the question arises as to how difficult is “too difficult” and whether, if achieving maintenance is not too difficult, but simply difficult, is there not a right to demand maintenance in the form of a substitute obligation? That is also the reason why the author strongly believes that the addition “too” should not be used in the law, as it complicates the legal clarity.

In the author's opinion, the alternative “it is impossible to achieve maintenance” should be viewed as a situation where receiving maintenance is absolutely without perspective and this situation is not temporary. Such situations could be, for example, when a person is lost, or when a person is incapable of doing work and needs supporting himself/herself. And as for the alternative “it is too difficult to achieve maintenance”, this should be viewed as a situation where there is possible to achieve maintenance, but it may be difficult, such as in cases where a person evades obligations at home or abroad, hides his or her income or works informally. Also, in cases where support is received insufficiently and irregularly in such a way that, in total, they do not constitute an appreciable part of the maintenance of the child.

The second problem is that, even if we leave the distinguishing of the alternatives aside, then different courts make different decisions based on the same circumstances. For example, there were cases where it was found that even if the debtor had paid support irregularly or insufficiently, the prerequisites of substitution obligation were not met. But in other cases, based on the same circumstances, the prerequisites were found to be met. However, even if the case law between different courts is not consistent, it is consistent between the first- and second-degree courts. There were 4 such court decisions where the second-degree court made different decision from the first-degree court regarding the prerequisites of substitution obligation. And there were 20 cases where the second-degree court made the same conclusion as first-degree court.

It appeared that additional research is needed regarding the last sentence of section 105 (3) of the Family Law Act, according to which the amount of the obligation of each joint obligor shall be determined in proportion to his or her income and financial situation taking into consideration the relationship between him or her and the person entitled to receive maintenance. The given sentence suggests that when determining the amount of maintenance, there is a right to take into account the personal relationship between the obliged person and the entitled person. In the court cases on substitution obligation, this discussion came up in two cases, in which both the court found that, given the lack of close personal relationships between the obliged person and the entitled person, this gives the right to reduce the awarded support. Further analysis would be necessary on the question of how this section is used between children and parents, but unfortunately, due to the large number of such cases (more than 500), the analysis of court decisions regarding the section 105 (3) of the Family Law Act, they were currently outside the scope of the master's thesis. Also worthy of further analysis and discussion is the amendment of the Family Law Act, according to which grandchildren are no longer obligated to support their grandparents, while grandparents continue to be obligated for their minor grandchildren.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Altman, S. A. Theory of Child Support. – International Journal of Law, Policy and the Family, 2003/17.
2. Argys, L.M., Peters, H.E., Brooks-Gunn, J., Smith, J.R. Impact of Child Support on Cognitive Outcomes of Young Children. – Demography, 1998/35, No. 2, Men in Families.
3. Blustein, J. Parents and Children: The Ethics of the Family. – New York: Oxford University Press, 1982.
4. Cancian, M., Meyer, D.R., Han, E. Child support: Responsible Fatherhood and the Quid Pro Quo. – The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2011/635, No. 1.
5. Collingridge, M. & Miller, S. Filial Responsibility and the Care of the Aged. – Journal of Applied Philosophy, 1997/14, No. 2.
6. Dey, I., Wasoff, F., Mixed Messages: Parental Responsibilities, Public Opinion and the Reforms of Family Law. – International Journal of Law, Policy and the Family, 2006/ 20, No. 2.
7. Douglas, G., Ferguson, N. The Role of Grandparents in Divorced Families – International Journal of Law, Policy and the Family, 2003/17, No. 1.
8. Ellman, I.M., Braber, S., MacCoun, R.J. Intuitive Lawmaking: The Example of Child Support. – Journal of Empirical Legal Studies 2009/6, No. 1.
9. Ellman, I.M. & Ellman, T.O. The theory of child support. – Harvard Journal on Legislation, 2008/45, No. 1.
10. English, J. What Do Grown Children Owe Their Parents? – In: Jecker, N.S. (eds) Aging And Ethics. Contemporary Issues in Biomedicine, Ethics, and Society. Humana Press, 1992.
11. Engster, D. Rethinking Care Theory: The Practice of Caring and the Obligation to Care. – Hypatia, 2005/20, No. 3.
12. Folbre, N. The invisible heart. Economics and family values. New York: The New Press, 2001.
13. Goodin, B. Protecting the Vulnerable. – Chicago: University of Chicago Press, 1985.
14. Hakovirta, M., Meyer, D., & Skinner, C. Child Support in Shared Care Cases: Do Child Support Policies in Thirteen Countries Reflect Family Policy Models? – Social Policy and Society, 2021.
15. Haljasmets, K., Pedjasaar, M., Pall, K., Kaldmaa, K., Tarto, L., Pedjasaar, V., Salu, J. Pikaajalise hoolduse tulevik. Uuring. Tallinn: Arenguseire Keskus 2021. Kättesaadav:

https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2021/11/2021_pikaajalise-hoolduse-tulevik_uuring.pdf (22.04.2023).

16. Hau, W. Poseck, R. Beck'sche Online-Kommentare zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB) (BeckOK BGB). 65. Edition. Stand: 1.2.2023.
17. Hoff Sommers, C. Filial morality. – Journal of Philosophy, 1986/88, No. 3
18. Huang, C.C., Mincy, R.B., Garfinkel, I. Child Support Obligations and Low-Income Fathers. – Journal of Marriage and Family, 2005/67.
19. Huang, C.C., Edwards, R.L. The relationship between state efforts and child support performance. – Children and Youth Services Review 2009/31, No. 2.
20. Hutson, R.A. Child support and parental conflict in low-income families. – Children and Youth Services Review, 2007/29, No. 9.
21. Johannsen, K.H., Henrich, D., Althammer, C., Maier, W. BGB § 1607. Ersatzhaftung und gesetzlicher Forderungsübergang. Familienrecht. Scheidung, Unterhalt, Verfahren. Kommentar. 7. Auflage, 2020.
22. Kalmijn, M. The Effects of Ageing on Intergenerational Support Exchange: A New Look at the Hypothesis of Flow Reversal. – Eur J Population, 2019/35.
23. Karistusseedustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Justiitsministeerium, eelnõu esitamise kooskõlastamiseks 17.07.2013. Kättesaadav: <https://eelnaud.valitsus.ee/main/mount/docList/2c861e08-9718-4cec-83f5-a88a63e8cd68?activity=1#ByMoz5L7> (22.04.2023)
24. Langeheine, BGB § 1611. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB): Familienrecht. 8. Auflage, 2019. Online (via Beck-online).
25. Lee, D., Weems, C.F., Rouse, H.L., Melby, J.N., Zhao, F., Bartel, M., Goudy, K. Targeted child support enforcement and its association with child support payments: Evidence from a program evaluation. – Children and Youth Services Review, 2020/118.
26. Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Günther Beitzke alustatud teose 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Juura 2005.
27. MacCormick, N. Children's Rights: A Test-Case for Theories of Rights. – Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1976/62, No. 3.
28. Nelson, H., Nelson, J. Cutting Motherhood in Two: Some Suspicious Concerning Surrogacy. – Hypatia, 1989/4, No. 3.
29. Orav, A.T. Uue peretoetuse kibedad viljad. Kärgerede lood ei ole seebiooper, vaid näited elust enesest. – Eesti Ekspress, 01.03.2023. Kättesaadav: <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120149916/uee-peretoetuse-kibedad-viljad-kargperede-lood-ei-ole-seebiooper-vaid-naited-elust-enesest> (22.04.2023).

30. Perekonnaseaduse eelnõu 55 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/Perekonnaseadus> (22.04.2023)
31. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 474 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b9d354cb-49c8-41a6-bf57-90f57aa37c74> (22.04.2023)
32. Perekonnaseaduse eelnõu 543 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b08d579a-6ae6-7288-be34-fcffd72f84e0/Perekonnaseadus> (22.04.2023)
33. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/be809fb2-34b3-4079-aa84-807c020db2b4> (22.04.2023)
34. Pirog, M.A., & Ziol-Guest, K.M. Child Support Enforcement: Programs and Policies, Impacts and Questions. – Journal of Policy Analysis and Management, 2006/25, No. 4.
35. Plotnick, R.D., Kennedy, A.I. How accurate are imputed child support orders? – Children and Youth Services Review, 2018/88.
36. Riigikohtu, Tallinna Ringkonnakohtu ja Tartu Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumite esimeeste ja Tartu Ringkonnakohtu esimehe pöördumine justiitsministri poole ettepanekuga muuta kehtiva perekonnaseaduse alaealise lapse ülalpidamise regulatsiooni. Kättesaadav: <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5312960> (22.04.2023).
37. Roff, J., Lugo-Gil, J. A model of child support and the underground economy. – Labour Economics, 2012/19, No. 5.
38. Saksa tsiviilseadustik BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2001.
39. Sootak, J. Karistusseadustiku § 169 kommentaar. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009.
40. Sootak, J. Õigus igapäevale. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2017.
41. Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 510 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0bb6d4b8-eab6-4d35-af70-0d974ec690b5/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (22.04.2023)
42. Wikeley, N. Child Support: Law and Policy. – Bloomsbury Publishing, 2006.

KASUTATUD EESTI ÕIGUSAKTID

43. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
44. Karistusseadustik. – RT I, 06.01.2023, 4.
45. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 12.07.2014, 1.
46. Perühüvitiste seadus. – RT I, 07.06.2022, 3.
47. Perühüvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadus. – RT I, 11.01.2023, 2.
48. Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326.
49. Perekonnaseadus. – RT I 2009, 60, 395.
50. Perekonnaseadus. – RT I, 29.06.2014, 103.
51. Perekonnaseadus. – RT I, 27.10.2020, 15.
52. Perekonnaseadus. – RT I, 11.01.2023, 11.
53. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 29.06.2014, 3.
54. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 22.12.2021, 2.
55. Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 11.01.2023, 9.
56. Sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 28.04.2022, 1.
57. Sotsiaalseadustiku üldosa seadus. – RT I, 06.01.2023, 16.
58. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 11.03.2023, 30.
59. Täitemenetluse seadustik. – RT I, 06.01.2023, 17.
60. Võlaõigusseadus. – RT I, 17.03.2023, 80.

KASUTATUD SAKSA ÕIGUSAKTID

61. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> (22.04.2023)

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigikohtu lahendid

62. RKPJK, 21.01.2004, 3-4-1-7-03
63. RKTk, 23.04.2004, 3-2-1-57-04
64. RKTk, 2011.2007, 3-2-1-108-07
65. RKTk, 07.12.2009, 3-2-1-127-09
66. RKTk, 17.05.2011, 3-2-1-33-11
67. RKTk, 19.10.2011, 3-2-1-75-11
68. RKÜK, 03.07.2012, 3-3-1-44-11
69. RKKK, 27.09.2012, 3-1-1-84-12
70. RKTk, 24.10.2012, 3-2-1-118-12
71. RKTk, 16.10.2013, 3-2-1-69-13
72. RKTk, 04.12.2013, 3-2-1-136-13
73. RKTk, 07.03.2014, 3-2-1-192-13
74. RKTk, 17.06.2015, 3-2-1-67-15
75. RKTk, 19.10.2015, 3-2-1-119-15
76. RKKK, 06.10.2016, 3-1-1-58-16
77. RKKK, 06.10.2016, 3-1-1-59-16
78. RKKK, 06.12.2019, 1-18-5813

Ringkonnakohtu lahendid

79. TlnRnK, 30.12.2010, 2-07-4965
80. TlnRnK, 29.05.2015, 2-13-37498
81. TrtRnK, 15.02.2016, 2-15-7897
82. TrtRnK, 04.04.2016, 2-14-6819
83. TrtRnK, 03.06.2016, 2-15-5791
84. TlnRnK, 15.06.2016, 2-15-17843
85. TrtRnK, 04.07.2016, 2-15-57902
86. TlnRnK, 05.07.2016, 2-15-12030
87. TlnRngK, 25.10.2016, 2-16-820
88. TlnRnK, 11.11.2016, 2-16-2980

89. TlnRnK, 24.11.2016, 2-15-2359/38
90. TrtRnK, 22.02.2017, 2-16-1961
91. TlnRnK, 22.06.2017, 2-16-8690
92. TlnRnK, 24.08.2017, 2-17-1696
93. TrtRnK, 19.09.2017, 2-16-15778
94. TrtRnK, 25.10.2017, 2-15-15946
95. TlnRnK, 30.11.2017, 2-17-1689
96. TlnRnK, 12.01.2018, 2-17-102690
97. TlnRnK, 14.05.2018, 2-18-5621
98. TlnRnK, 21.12.2018, 2-17-5691
99. TlnRnK, 17.05.2019, 2-18-6480
100. TlnRnK, 24.05.2019, 2-17-10295
101. TlnRnK, 27.09.2019, 2-19-1928
102. TlnRnK, 19.02.2020, 2-17-18172
103. TlnRnK, 15.12.2020, 2-20-8293
104. TrtRnK, 15.01.2021, 2-20-9162
105. TlnRnK, 08.03.2021, 2-20-8183
106. TlnRnK, 24.03.2021, 2-19-18073
107. TrtRnK, 30.09.2021, 2-20-17193
108. TrtRnK, 03.12.2021, 2-20-5194
109. TlnRnK, 13.01.2023, 2-21-17370

Maakohtu lahendid

(Tärniga tähistatud lahendid edastati autorile e-mailiga isiklikuks kasutamiseks ja ei ole Riigi Teatajast avalikult leitavad.)

110. HMK, 07.03.2013, 2-12-46273
111. PMK, 08.11.2013, 2-13-27204
112. HMK, 28.03.2014, 2-13-45866
113. HMK, 11.07.2014, 2-14-5522
114. VMK, 11.07.2014, 2-14-2246*
115. PMK, 05.11.2014, 2-13-37498*
116. HMK, 30.03.2015, 2-15-15469

117. PMK, 15.05.2015, 2-14-57502
118. TMK, 28.08.2015, 14-6819
119. VMK, 16.10.2015, 2-15-7897
120. VMK, 22.10.2015, 2-15-12053*
121. HMK, 30.10.2015, 2-15-7694
122. TMK, 17.11.2015, 2-14-57902
123. VMK, 04.01.2016, 2-15-5791*
124. PMK, 17.03.2016, 2-15-17843*
125. HMK, 07.04.2016, 2-15-12030*
126. HMK, 15.04.2016, 2-16-2980*
127. HMK, 23.05.2016, 2-16-820*
128. VMK, 01.06.2016, 2-16-1961*
129. PMK, 16.06.2016, 2-15-2359
130. HMK, 20.06.2016, 2-16-540
131. PMK, 03.10.2016, 2-16-11359
132. HMK, 14.10.2016, 2-15-17846
133. HMK, 29.11.2016, 2-16-8694
134. TMK, 16.12.2016, 2-15-15946
135. HMK, 09.01.2017, 2-16-8690
136. HMK 09.01.2017, 2-16-15484*
137. HMK, 25.04.2017, 2-17-1696*
138. TMK, 22.06.2017, 2-16-15778
139. TMK, 27.07.2017, 2-17-5033
140. HMK, 06.09.2017, 2-17-1689*
141. HMK, 04.10.2017, 2-17-8283*
142. HMK, 27.10.2017, 2-17-1695*
143. HMK, 12.01.2018, 2-17-102690
144. HMK, 18.01.2018, 2-17-4177
145. HMK, 18.04.2018, 2-18-5621*
146. HMK, 17.05.2018, 2-17-5691*
147. PMK, 05.06.2018, 2-17-13949
148. HMK, 26.06.2018, 2-17-10295*
149. HMK, 15.08.2018, 2-17-13153
150. PMK, 05.04.2019, 2-18-6480*

151. HMK, 27.06.2019, 2-19-1928*
152. HMK, 15.10.2019, 2-18-3564
153. HMK, 22.10.2019, 2-17-18172
154. HMK, 18.12.2019, 2-18-15037
155. HMK, 08.06.2020, 2-19-18045
156. HMK, 07.07.2020, 2-19-19206
157. HMK, 13.10.2020, 2-19-18073
158. HMK, 15.10.2020, 2-20-8293
159. TMK, 03.11.2020, 2-20-9162
160. HMK, 08.12.2020, 2-20-8183*
161. HMK, 14.12.2020, 2-20-510
162. VMK, 15.12.2020, 2-20-10335
163. HMK, 30.12.2020, 2-20-2534
164. VMK, 19.02.2021, 2-19-19339
165. HMK, 12.03.2021, 2-20-11869
166. TMK, 31.03.2021, 2-20-18067
167. PMK, 19.04.2021, 2-20-14562
168. VMK, 11.05.2021, 2-21-7416*
169. TMK, 19.05.2021, 2-20-17193
170. HMK, 20.05.2021, 2-20-8144
171. TMK, 29.07.2021, 2-20-5194
172. HMK, 09.09.2021, 2-20-8183
173. HMK, 22.09.2021, 2-19-20631
174. TMK, 22.12.2021, 2-21-13839
175. HMK, 21.03.2022, 2-21-7455
176. VMK, 28.03.2022, 2-20-8768
177. HMK, 02.05.2022, 2-21-17370
178. VMK, 18.11.2022, 2-22-8189

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

179. Gaag, N. Põlvnemisest tulenev asenduskohustus ning selle menetlus Eesti Vabariigis ja Venemaa Föderatsioonis. Bakalaureusetöö. Juhendaja Kristi Joamets. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2021.

180. Nikiforov, I. Ülalpidamise asenduskohustus elatisvõlgniku vanemate näitel Eesti Vabariigi kohtupraktikas. Uurimistöo. Juhendaja Haldi Koit. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusteaduskond Tallinnas 2017.
181. Sikk, M. Lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise karistatavus. Magistritöö. Juhendaja Jaan Ginter. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2018.

LISAD

Tabel. Asenduskohustuse eelduste kokkuvõtte teoorias ja kohtupraktikas

	Ülalpidamise saamine on võimatu	Ülalpidamise saamine on ülemäära raske	Mõlemad alternatiivid
Teoreetiline kirjandus	<ul style="list-style-type: none"> - õigusemõistmine on riigis peatatud; - ülalpidamiskohustuslase alaline elukoht on välismaal ja tema tegelik elukoht ei ole teada; - isadust ei ole lapse isa poolt omaks võetud või kohtus tuvastatud. 	<ul style="list-style-type: none"> - ülalpidamiskohustuslane vahetab sageli elukohta; - ülalpidamiskohustuslane ei ole maksevõimeline vahistamise või vangistuse tõttu; - isikul on küll vara, kuid see on vähelikviidne; 	<ul style="list-style-type: none"> - täitedokument põhineb fiktiivsel sissetulekul; - isikul puudub täitmisele pööratav vara või ei saa olemasolevat vara täitmisele pöörata; - isik viibib pidevalt välismaal; - isik hoidub kohustuse täitmisest kõrvale; - isiku viibimiskoht pole teada; - isik viibib vangis; - täitemenetlus pole viinud soovitud tulemuseni, kuna isikul pole vara.
Kohtupraktika (eeldused on täidetud)	<ul style="list-style-type: none"> - täitemenetlus pole üldse tulemust andnud või on võrreldes võlasummaga tulemust andnud väga minimaalses ulatuses 	<ul style="list-style-type: none"> - eelnev kohustuse täitmist vältiv maksekäitumine, mis ei anna kindlust tuleviku suhtes; - pankrot; - viibimine välismaal - täitemenetluse ebaõnnestumine nii Soomes kui Eestis; - ebaregulaarne ja ebapiisav elatise maksmine; - kohtutäituri eest sissetuleku varjamine; - suur eelnev võlg ning töötamine lühiajalise tähtajalise töölepingu ja miinimumpalgaga, mis ei aita võlga vähendada; - elatise vabatahtlikust maksmisest keeldumine; 	<ul style="list-style-type: none"> - vanema viibimiskoht ei ole teada, mistõttu on välistatud või raskendatud tema vastu nõude rahuldamine kohtus; - kohtulahendi täitmine täitemenetluses pole viinud soovitud tulemuseni (nii üldse kui osaliselt); - elatist on hakatud tasuma, kuid möödunud on liiga lühike aeg (2 kuud) selleks, veenduda edasises maksekäitumises; - kohtutäituri töö pole olnud piisavalt

		<ul style="list-style-type: none"> - võla senine väga väikeses ulatuses täitmine; - sissenõudele pööratava vara puudumine. 	<ul style="list-style-type: none"> efektiivne võlgniku asukoha väljaselgitamiseks; - elatist on makstud ebaregulaarselt ja ettenähtust vähem; - võlgniku pankrot; - 4 kuud täitemenetlust saab pidada piisavaks ajaks tõdemaks, et elatist on ülemäära raske saada;
Kohtupraktika (eeldused ei ole täidetud)	<ul style="list-style-type: none"> - osaline elatissummade laekumine (ka võlasummaga võrreldes väikeses ulatuses); - isik on hiljuti leidnud töö ja asunud elatist tasuma; - üksnes võlgnevuse olemasolu või asjaolu, et on pöördunud kohtutäituri poole, ei tähenda võimatust; - võlgnik ei ole keeldunud elatise tasumisest; - pankrot iseenesest ei ole aluseks; - vanema surm (ei ole üldse asenduskohustuse tekkimise olukord) 	<ul style="list-style-type: none"> - isik on võlasumma tasunud; - isik proovib regulaarselt võimalikult suures ulatuses ülalpidamist anda; - ei ole tõendatud, et võlgnikul puudub vara; 	<ul style="list-style-type: none"> - võlgniku pankrot ei ole aluseks iseenesest; - elatist tasutakse ebaregulaarselt ja iga kord erineval kuupäeval, kuid see ei ole alus asenduskohustuse tekkeks; - võlgnikul ei ole takistusi töötamiseks; - võlgniku viibimiskoht on teada; - 4 kuud kestnud täitemenetlus ei ole piisav aeg otsustamaks, et täitemenetlus ei ole tulemuslik; - 1,5 kuud kestnud täitemenetlus on liiga lühike aeg otsustamaks, et täitemenetlus ei ole tulemuslik; - kohtutäituri töö pole olnud piisavalt efektiivne; - pole esitatud kuriteoteadet KarS § 169 alusel; - võlgnik on olnud enam kui aasta võlgnevuses, kuid ei

			ole alust eeldada, et võlgnik edaspidi oma kohustust ei täida;
--	--	--	--